

Water en Natuur: Een mooi koppel!

Onderzoek naar de succesfactoren, belemmeringen en kansen voor het meekoppelen van water- en natuuropgaven

T. van Hattum, C. Kwakernaak, T.P. van Tol, J. Roelsma, M.E.A. Broekmeyer, A.M. Schmidt, E.M. Hartgers en S.L. Nysingh

ALTERRA
WAGENINGENUR

Water en Natuur: Een mooi koppel!

Onderzoek naar de succesfactoren, belemmeringen en kansen voor het meekoppelen van water- en natuuropgaven

T. van Hattum, C. Kwakernaak, T.P. van Tol, J. Roelsma, M.E.A. Broekmeyer, A.M. Schmidt, E.M. Hartgers en S.L. Nysingh

Dit onderzoek is uitgevoerd door Alterra Wageningen UR in opdracht van en gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken, in het kader van het Beleidsondersteunend onderzoekthema 'Biodiversiteit terrestrisch' (projectnummer BO-11-011.01-085).

Alterra Wageningen UR
Wageningen, juni 2014

Alterra-rapport 2533
ISSN 1566-7197

Hattum, T. van, C. Kwakernaak, T.P. van Tol, J. Roelsma, M.E.A. Broekmeyer, A.M. Schmidt, E.M. Hartgers en, S.L. Nysingh, 2014. *Water en Natuur: Een mooi koppel! Onderzoek naar de succesfactoren, belemmeringen en kansen voor het meekoppelen van water- en natuuropgaven*. Wageningen, Alterra Wageningen UR (University & Research centre), Alterra-rapport 2533. 70 blz.; 1 fig.; 2 tab.; 32 ref.

Nederland staat de komende jaren voor forse opgaven op het gebied van waterveiligheid, zoetwatervoorziening, waterkwaliteit en natuur. Er worden in de komende periode miljarden euro's geïnvesteerd om deze opgaven te realiseren. Daarbij is het belangrijk bij deze investeringen ambities op het gebied van natuur, economie, milieu, cultuurhistorie en ruimtelijke kwaliteit te laten 'meekoppelen' om zo meer maatschappelijk rendement te halen. In opdracht van het ministerie van Economische Zaken heeft Alterra een onderzoek uitgevoerd naar de succesfactoren en belemmeringen van het meekoppelen van water- en natuuropgaven. Op basis van interviews met diverse vertegenwoordigers van rijksoverheid, provincies, waterschappen, bedrijfsleven en natuurorganisaties zijn de belangrijkste succesfactoren en belemmeringen in beeld gebracht die zijn vertaald naar aanbevelingen om het meekoppelen van water- en natuuropgaven te stimuleren.

Trefwoorden: Meekoppelen, natuurbeleid, waterbeleid, waterveiligheid, zoetwatervoorziening, integrale gebiedsontwikkeling, Deltaprogramma, Kaderrichtlijn Water, Natura 2000, PAS, klimaatbuffers, building with nature, ecodynamisch ontwerp

Dit rapport is gratis te downloaden van www.wageningenUR.nl/alterra (ga naar 'Alterra-rapporten' in de grijze balk onderaan). Alterra Wageningen UR verstrekt *geen* gedrukte exemplaren van rapporten.

© 2014 Alterra (instituut binnen de rechtspersoon Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek), Postbus 47, 6700 AA Wageningen, T 0317 48 07 00, E info.alterra@wur.nl, www.wageningenUR.nl/alterra. Alterra is onderdeel van Wageningen UR (University & Research centre).

- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Woord vooraf	5
Managementsamenvatting	6
1 Inleiding	11
1.1 Aanleiding	11
1.2 Doelstelling	12
1.3 Afbakening	12
1.4 Aanpak en leeswijzer	12
2 Context meekoppelen water en natuur	13
2.1 Wat verstaan we onder meekoppelen van water en natuur?	13
2.2 Beleidskader	13
2.2.1 Waterbeleid	13
2.2.2 Natuurbeleid	15
2.3 Financieel kader	17
2.4 Stakeholders	18
2.4.1 Rijk	19
2.4.2 Provincies	19
2.4.3 Waterschappen	20
2.4.4 Natuurorganisaties	20
2.4.5 Bedrijfsleven	20
2.5 Analyse kader	21
3 Voorbeeldprojecten	23
3.1 Inleiding	23
4 Succesfactoren en belemmeringen	33
4.1 Grote wateren	33
4.2 Regionale wateren	36
5 Meekoppelkansen in de periode tot 2021	41
5.1 Inleiding	41
5.2 Grote wateren	41
5.3 Regionale wateren	47
6 Conclusies	51
6.1 Succesfactoren	51
6.2 Belemmeringen	53
6.3 Kansen	55
7 Aanbevelingen	57
Geraadpleegde bronnen	63
Bijlage 1 Lijst met geïnterviewde personen voorbeeldprojecten	66
Bijlage 2 Lijst met interviewvragen voorbeeldprojecten	67
Bijlage 3 Lijst met geïnterviewde personen	68
Bijlage 4 Lijst met interviewvragen	69

Woord vooraf

Voor u ligt het rapport 'Water en Natuur: Een mooi koppel!'. Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de werkgroep meekoppelen water en natuur (I&M, EZ, provincies / IPO, Unie van Waterschappen en de Coalitie Natuurlijke Klimaatbuffers). Het ministerie van Economische Zaken was gedelegeerd opdrachtgever, namens de werkgroep.

We danken de werkgroep meekoppelen voor de samenwerking. Een speciaal woord van dank voor Siep Groen van het ministerie van Economische Zaken en Wim Lammers van Staatsbosbeheer voor hun intensieve begeleiding en feedback tijdens het onderzoek. Annemarie Groot van Alterra Wageningen UR danken wij voor de review van het eindrapport.

Dit rapport is totstand gekomen dankzij de medewerking van diverse vertegenwoordigers van de rijksoverheid, provincies, waterschappen, natuurorganisaties en het bedrijfsleven die in een kort tijdsbestek in het kader van dit onderzoek zijn geïnterviewd. Al die gesprekken hebben bijgedragen aan een beter inzicht in wat er nodig is om het meekoppelen van water- en natuuropgaven business as usual te maken. We hopen dat dit rapport hier een belangrijke bijdrage aan levert.

Tim van Hattum
Cees Kwakernaak
Dorothee van Tol
Jan Roelsma
Mirjam Broekmeyer
Anne Schmidt
Elizabeth Hartgers
Susan Nysingh

Managementsamenvatting

Water en natuur: een mooi koppel!

Nederland staat de komende jaren voor forse opgaven en ambities op het gebied van water maar ook voor natuur. Er worden in de komende periode miljarden euro's geïnvesteerd om deze opgaven te realiseren. De minister van I&M heeft begin 2013 in een kamerbrief aangegeven dat het belangrijk is bij de investeringen in watersystemen ook ambities op het gebied van natuur, economie, milieu, cultuurhistorie en ruimtelijke kwaliteit te laten meekoppelen om zo meer maatschappelijk rendement te halen. Een zelfde signaal over het belang van meekoppelen gaf de staatssecretaris van EZ af in de kamerbrief over het Natuurpact.

Vanaf medio 2013 hebben gesprekken plaatsgevonden tussen de ministeries van I&M en EZ, IPO, Unie van Waterschappen (UvW) en Coalitie Natuurlijke Klimaatbuffers (CNK) over de mogelijkheden van het 'meekoppelen' van water- en natuuropgaven. Algemeen beeld bij de betrokken partijen is dat er in de komende periode veel kansen liggen voor het slim combineren van water- en natuuropgaven, maar dat die kansen in de praktijk niet altijd worden verzilverd. Begin 2014 heeft de Werkgroep Meekoppelen aan Alterra opdracht gegeven om te onderzoeken welke belemmeringen er zijn voor het meekoppelen van water- en natuuropgaven en aanbevelingen te doen om deze meekoppelingen te stimuleren.

Veel inspirerende voorbeelden hebben laten zien dat het kan

Er zijn de afgelopen jaren veel positieve ervaringen opgedaan met het meekoppelen van water- en natuuropgaven. De programma's Natuurlijke Klimaatbuffers, Building with Nature, Ruimte voor de Rivier en het Corporate Innovatie Programma van Rijkswaterstaat hebben veel kennis en ervaring opgeleverd over slimme combinaties van water en natuur. Ook buiten deze programma's zijn er veel inspirerende voorbeelden waaruit blijkt dat met meekoppelen grotere maatschappelijke meerwaarde kan worden gecreëerd. In veel gevallen kunnen projecten efficiënter en vaak ook goedkoper gerealiseerd worden.

In de regionale wateren vindt meekoppelen van water en natuur al veel plaats, zoals bij de uitvoering van projecten voor de Kaderrichtlijn Water, het Nationaal Bestuursakkoord Water en het realiseren van de Ecologische Hoofd Structuur. Vaak zijn provincies en waterschappen de regisseurs, maar ook natuurorganisaties kunnen het initiatief nemen, zoals bij de Klimaatbufferprojecten. Provincies, waterschappen en natuurorganisaties werken in veel gevallen al goed samen bij de uitvoering van water- en natuurbeleid. Echter door de forse bezuinigingen op het natuurdossier en de bevriezing van de ILG-uitgaven voor de EHS is de realisatie van integrale water- en natuurprojecten gestagneerd.

Ook bij de waterveiligheidsopgave zijn er veel mooie voorbeelden waaruit blijkt dat ecodynamische ontwerpen een duurzaam alternatief kunnen zijn voor traditionele dijkversterking. Toch behoort meekoppelen van waterveiligheid en natuur nog lang niet tot de standaard werkwijze. In de praktijk heeft het realiseren van de waterveiligheidsopgave prioriteit en een innovatieve of integrale aanpak brengt meer onzekerheden met zich mee ten aanzien van tijd, geld en het behalen van de doelen. Daarom wordt nog vaak gekozen voor traditionele oplossingen en worden kansen gemist voor een integrale aanpak.

Juist nu liggen er veel kansen...

Er zijn met de uitvoering van het Deltaprogramma, de nieuwe KRW-stroomgebiedsbeheerplannen en het Natuurpact de komende jaren heel veel wateropgaven en natuurdoelen te realiseren. In 2014 worden de Deltabeslissingen genomen en verankerd in een partiële herziening van het huidige Nationaal Waterplan. Daarna worden grote uitvoeringsprojecten voorbereid voor een klimaatbestendige waterveiligheid en beschikbaarheid van zoetwater. Hier ligt een belangrijke rol voor waterschappen en Rijkswaterstaat. Ook het natuurbeleid heeft nieuw elan gekregen, dat verwoord is in het Natuurpact en de Rijksnatuurvisie. Natuur staat weer nadrukkelijk op de politieke agenda. Het

Rijk heeft in recente beleidsnota's de lijn uitgezet om te werken aan een robuuste natuur, waarvoor ook goede watercondities essentieel zijn. De provincies staan aan de lat om dit nader in te vullen en uit te voeren.

Al deze beleidsopgaven bieden perspectief op het gezamenlijk realiseren van water- en natuurdoelen. Dat biedt kansen om in integrale gebiedsprocessen opgaven vanuit het water en natuurbeleid slim te combineren. In de periode van strategiekeuzen voor het Deltaprogramma zijn die meekoppelkansen minder in beeld geweest. De regie verschuift nu grotendeels van Rijk naar regio. De rol van de provincies, waterschappen en Rijkswaterstaat bij de uitvoering van dit beleid is cruciaal voor een integrale aanpak op regionaal niveau. Daarmee ontstaan ook meer mogelijkheden om in concrete projecten de opgaven voor water en natuur te combineren, zo mogelijk ook met andere regionale doelstellingen.

...maar niet al die kansen worden vanzelfsprekend benut

In de praktijk blijkt dat meekoppelen van water en natuur nog niet altijd business as usual is. Er zijn belemmeringen die ervoor zorgen dat integrale projecten moeizaam of niet van de grond komen. De belangrijkste worden hier genoemd:

Verkokering beleidsvelden en uiteenlopen tijdspaden planprocessen

Verkokering van beleidsvelden staat een integrale aanpak in de weg. Water- en natuurbeleid zijn onvoldoende verweven. Dit geldt voor het rijksbeleid, maar ook voor het beleid van provincies en waterschappen. Bovendien lopen planprocessen voor verschillende beleidsdossiers niet synchroon. Hierdoor worden kansen gemist. Dat vraagt om afstemming van bestuurlijke besluitvormingsprocessen over het Deltaprogramma, de KRW en Natura 2000/PAS en het Nationaal Natuur Netwerk.

Discontinuiteit

Het is bijna onvermijdelijk dat gedurende de uitvoering van grote complexe meekoppelprojecten er wisselingen optreden in de samenstelling van bestuurders, ambtenaren en andere vertegenwoordigers. Maar een tussentijdse verandering van de spelregels, zoals de bevrozing van de ILG-uitgaven voor de EHS ('ingreep van Bleker') is funest gebleken voor de voortgang van integrale water- en natuurprojecten, maar ook voor het vertrouwen van partijen in elkaar. Het vertrouwen komt te voet en gaat te paard. De opgelopen schade is nog niet volledig hersteld.

Verskil in cultuur en werkwijze

Procedures en spelregels zijn sterk gescheiden en verschillend bij water- en natuurbeleid. Dit kan onder andere leiden tot interpretatieverschillen over concepten, doelen en ambities. Bovendien zijn de netwerken bij water en natuur nog vaak sterk gescheiden. Er is een cultuuromslag nodig op diverse niveaus om het belang van samenwerken en de kansen voor het koppelen van opgaven tijdig te signaleren en te benutten. Dat vergt een investering van de betrokken partijen om elkaars taal te leren spreken en gezamenlijke doelen en ambities te formuleren. Dat zijn processen van de lange adem en vergt een andere manier van werken.

Sectorale financiering

Budgetten voor water- en natuuropgaven zijn sectoraal. Het Deltafonds richt zich primair op de waterveiligheids- en zoetwateropgaven. De uitvoering van het Deltaprogramma biedt een unieke kans om te zoeken naar integrale oplossingen, maar meerkosten voor ambities op het gebied van bijvoorbeeld natuur, recreatie, economie en ruimtelijke kwaliteit moeten door andere partijen worden opgebracht.

Sober en doelmatig

Het Hoogwaterbeschermingsprogramma stuurt sterk op sober en doelmatig en hanteert een stringente planning. De planning en het kasritme zijn leidend. Dit bemoeilijkt een flexibele en integrale benadering van waterveiligheidsopgaven. Het uitgangspunt sneller, beter en goedkoper staat op gespannen voet met de ambitie om meekoppelkansen te benutten, vooral omdat dit kan leiden tot vertraging door intensievere voorbereiding en afstemming met andere partijen. Het Hoogwaterbeschermingsprogramma biedt wel ruimte om meekoppelkansen te verkennen maar dit is nog niet als verplichting verankerd in de werkprocessen.

Risicomijdend gedrag en onvoldoende kennis over kosten en baten

Het kiezen voor innovatieve oplossingen brengt onzekerheden met zich mee. Het vergt lef om toch voor een innovatieve aanpak te kiezen omdat dit risico's met zich mee kan brengen voor tijd, geld en het halen van de doelen. Daarom wordt vaak nog steeds gekozen voor traditionele oplossingen. Daarnaast ontbreekt het vaak aan voldoende kennis en een goede onderbouwing van de kosten en baten om in een vroeg stadium natuurlijke alternatieven als volwaardig alternatief mee te nemen in de besluitvorming.

De regio is aan zet, maar meekoppelen vraagt inzet van alle betrokken partijen

We staan aan de vooravond van grote water- en natuuropgaven. Er ligt een unieke kans om de investeringen in het watersysteem te laten meekoppelen met ambities op het gebied van natuur en ruimtelijke kwaliteit. Het momentum is nu. Het is belangrijk meekoppelkansen per regio vroegtijdig in beeld te brengen en belemmeringen voor het realiseren van integrale projecten weg te nemen. Dat vergt een proactieve houding van alle betrokken partijen en hiervoor zijn inspanningen nodig op alle schaalniveaus. Daarvoor doen wij de volgende aanbevelingen:

1. **Formuleer vooraf, dus nu, een gezamenlijke ambitie over het maximaal benutten van meekoppelkansen.** Het is van belang om in de uitvoeringsfase van het Deltaprogramma het aspect 'ruimtelijke kwaliteit', waaronder natuur, te betrekken en te borgen als één van de ambities van het Deltaprogramma. Het is voor het uitvoeringsproces een stimulans als de rijksoverheid en regionale overheden hun gezamenlijke ambitie uitspreken voor het maximaal benutten van meekoppelkansen.
2. **Regionale gebiedsagenda's als uitgangspunt.** Meekoppelen van water- en natuurdoelen wordt vanzelfsprekend wanneer hieraan een integrale gebiedsvisie of gebiedsagenda ten grondslag ligt. Daarmee kan gericht gezocht worden naar mogelijkheden om wateropgaven rond veiligheid, zoetwatervoorziening en waterkwaliteit te koppelen aan natuurambities en andere doelen in de ruimtelijke agenda van de regio. Op basis van gebiedsagenda's kunnen meekoppelkansen per regio vroegtijdig in beeld worden gebracht en in integrale gebiedsprocessen worden uitgewerkt. Hier ligt een belangrijke rol voor de provincie als gebiedsregisseur en als verantwoordelijke voor natuurbeleid en voor de waterschappen als beheerder en uitvoerder van waterbeleid.
3. **Implementeer een verplichte meekoppeltoets.** Om meekoppelen te verankeren in de werkprocessen wordt aanbevolen om voor alle watermaatregelen een meekoppeltoets op te nemen als een standaard en verplicht onderdeel in de voorbereiding van uitvoeringsprojecten (bijvoorbeeld MIRT-projecten). Daarmee ontstaat al in de verkenningsfase continu aandacht voor het belang van meekoppelen dat daarmee standaard en dus niet vrijblijvend in de besluitvorming wordt meegenomen.
4. **Creëer een stimuleringsfonds.** Door vrijwel alle partijen wordt een stimuleringsfonds genoemd als een zeer effectief middel om meekoppelprojecten sneller van de grond te krijgen. Vaak wordt in dit verband verwezen naar de positieve ervaringen met de KRW-synergiegelden. Geadviseerd wordt een stimuleringsfonds te ontwikkelen als katalysator voor meekoppelen van water- en natuuropgaven.
5. **Investeer in een meerjarig kennis- en innovatieprogramma.** Integrale oplossingen voor water- en natuuropgaven vragen om experimenteerterruimte en bieden kansen voor groene innovaties waar ook de Topsector Water haar voordeel mee kan doen. Aanbevolen wordt om nader onderzoek naar slimme combinaties van water en natuur, rekening houdend met klimaatverandering, onder te brengen in een meerjarig kennis- en innovatieprogramma Water en Klimaat (2015-2018). Monitoring en evaluatie van projecten, vanaf het begin van de planvoorbereiding, is belangrijk om de opgedane kennis te kunnen extrapoleren en opschalen. Daarnaast is het verspreiden van kennis van belang.
6. **Organiseer slimme samenwerking in de 'Gouden Vierhoek'.** Om de meekoppelkansen te benutten is een bredere scope en meer samenwerking aan de voorkant van projecten nodig. Dat vergt een positieve houding, ambitie en lef van betrokken partijen. Bij het meekoppelen van water

en natuur wordt gepleit voor intensievere samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven, kennisinstellingen én natuurorganisaties, de zogenaamde 'Gouden Vierhoek'. Deze vorm van samenwerking zou ook gestimuleerd moeten worden vanuit de Topsector Water. Hier ligt een taak voor alle betrokken partijen.

7. **Meekoppelen verankeren in de beleidsprocessen.** Verkokering van beleidsvelden staat een integrale aanpak in de weg. Water- en natuurbeleid zijn onvoldoende verweven zowel op rijks- als regionaal niveau. Dat vertaalt zich door in sectorale wetgeving die een integrale aanpak in veel gevallen belemmert. Dat vraagt om een betere afstemming tussen water- en natuurbeleid, meer helderheid over verantwoordelijkheden voor natuur in rijkswateren en een verbreding van huidige sectorale wetgeving om ruimte te scheppen voor integrale projecten.

8. **Zet een Taskforce Meekoppelen op.** Om invulling te geven aan de ambitie van I&M en EZ om de investeringen voor de wateropgaven en natuurambities zoveel mogelijk te combineren, ook met andere opgaven, is een programmatische aanpak nodig. Een 'meekoppelprogramma' moet zorgen voor het wegnemen van de barrières, brengt de meekoppelkansen en het maatschappelijk rendement ervan in beeld en creëert ruimte voor innovatie. Geadviseerd wordt om hiervoor een landelijke Taskforce op te richten met vertegenwoordigers van de belangrijkste partijen (I&M, EZ, provincies, waterschappen, natuurorganisaties, kennisinstellingen, bedrijfsleven). Deze Taskforce zorgt ervoor dat meekoppelen op de agenda blijft. Daarbij wordt de taskforce verantwoordelijk voor het uitvoeren van de benoemde acties en aanbevelingen uit dit onderzoek.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Nederland staat de komende jaren voor forse opgaven op het gebied van waterveiligheid, zoetwatervoorziening, waterkwaliteit en natuur. Er worden in de komende periode miljarden euro's geïnvesteerd om deze opgaven te realiseren. De minister van I&M heeft begin 2013 in een kamerbrief aangegeven dat het belangrijk is bij deze investeringen ambities op het gebied van natuur, economie, milieu, cultuurhistorie en ruimtelijke kwaliteit te laten 'meekoppelen' om zo meer maatschappelijk rendement te halen (Ministerie van I&M, 2013). Een zelfde signaal over het belang van meekoppelen gaf de Staatssecretaris van EZ af in de kamerbrief over het Natuurpact (Ministerie EZ, 2013).

Vanaf medio 2013 hebben gesprekken plaatsgevonden tussen de ministeries van I&M en EZ, IPO/provincies, Unie van Waterschappen (UvW) en Coalitie Natuurlijke Klimaatbuffers (CNK) over de mogelijkheden van het 'meekoppelen' van water- en natuuropgaven. Algemeen beeld bij de betrokken partijen is dat er veel kansen liggen voor het koppelen van water- en natuuropgaven in de periode tot en met 2021 en daarna maar dat die kansen in de praktijk niet altijd worden verzilverd. Eind 2013 is met deze partijen een Werkgroep Meekoppelen gevormd om in beeld te brengen hoe het meekoppelen van water en natuur gestimuleerd kan worden.

In september 2013 is een bestuursakkoord gesloten tussen het ministerie van EZ en het Interprovinciaal Overleg (IPO). In dit Natuurpact zijn afspraken gemaakt over de ambities voor de ontwikkeling en het beheer van de natuur in Nederland en is afgesproken dat betrokken partijen actief gaan zoeken naar synergiemogelijkheden voor natuur- en waterbeleid. De provincies hebben keuzevrijheid hoe ze deze ambities gaan invullen, maar zorgen daarbij wel voor onderlinge samenhang. Daarnaast wordt door EZ gewerkt aan de Natuurambitie Grote Wateren. Inzicht in meekoppelmogelijkheden kan de Natuurambitie Grote Wateren versterken.

Er zijn de afgelopen jaren veel positieve ervaringen opgedaan met het meekoppelen van water- en natuuropgaven. De programma's 'Natuurlijke Klimaatbuffers', 'Building with Nature', 'Ruimte voor de Rivier' en het Corporate Innovatie Programma van Rijkswaterstaat hebben veel kennis en ervaring opgeleverd over het slim combineren van water- en natuuropgaven. Maar ook buiten deze programma's zijn er veel voorbeelden waaruit blijkt dat het meekoppelen grote meerwaarde heeft en dat in veel gevallen projecten mooier, beter en vaak ook goedkoper gerealiseerd kunnen worden.

De vraag die nu voorligt is: Hoe zorgen we ervoor dat meekoppelen van water- en wateropgaven business as usual wordt? Daarvoor is er behoefte aan inzicht in de succesfactoren en belemmeringen voor het meekoppelen van water- en natuuropgaven op basis van ervaringen van de afgelopen periode, en in de kansen voor meekoppelen in de planperiode van de nieuwe waterbeheersplannen. De Werkgroep Meekoppelen heeft Alterra gevraagd deze aspecten in beeld te brengen. Dit onderzoek moet leiden tot een beter inzicht van de kansen die er liggen voor meekoppelen en wat er voor nodig is om deze kansen daadwerkelijk te benutten!

In dit onderzoek staan de volgende vragen centraal:

- Wat wordt verstaan onder meekoppelen van water- en natuuropgaven?
- Wat zijn succesfactoren voor meekoppelen van water- en natuuropgaven?
- Wat zijn de belangrijkste belemmeringen bij het meekoppelen waardoor integrale projecten niet of moeizaam van de grond komen?
- Wat moet er gebeuren om deze belemmeringen weg te nemen en door wie?
- Waar liggen kansen voor meekoppelen van water- en natuuropgaven voor de komende planperiode?

1.2 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om samen met betrokken partijen:

- In beeld te brengen wat de belangrijkste succesfactoren en belemmeringen zijn voor het meekoppelen van water- en natuuropgaven.
- Globaal te inventariseren waar in Nederland kansen liggen voor meekoppelen voor de komende planperiode.
- Aanbevelingen te formuleren om meekoppelen business as usual te makenn.

1.3 Afbakening

Dit onderzoek richt zich primair op het meekoppelen van water- en natuuropgaven bij uitvoeringsprojecten. Bij dergelijke integrale projecten worden naast water en natuur vaak ook andere functies gekoppeld zoals recreatie of cultuurhistorie. Onder meekoppelen van water- en natuuropgaven wordt in het kader van dit onderzoek verstaan het koppelen van beleidsopgaven op het terrein van waterveiligheid, wateroverlast, zoetwatervoorziening of waterkwaliteit met ecologische ontwikkeling of te wel de ontwikkeling en beheer van natuur (water- en landnatuur). Daarnaast verstaan we onder 'meekoppelen van water en natuur' ook een ecologische aanpak van wateropgaven, waarbij gebruik gemaakt wordt van natuurlijke processen om wateropgaven te kunnen realiseren. Dit onderzoek richt zich op zowel het landelijk gebied als de stedelijke randzones.

1.4 Aanpak en leeswijzer

Dit onderzoek is uitgevoerd in de periode januari t/m april 2014. Voor het uitvoeren van de procesanalyse meekoppelen water- en natuuropgaven zijn de volgende activiteiten uitgevoerd:

1. Literatuur: Op basis van een quick scan is de meest relevante literatuur verzameld op basis waarvan de beleidsmatige- en financiële kaders van meekoppelen van water- en natuuropgaven zijn geschetst. De resultaten zijn samengevat in hoofdstuk 2.
2. Voorbeeldprojecten: Op basis van interviews met de projectleiders van negen voorbeeldprojecten zijn de succesfactoren en belemmeringen voor meekoppelen van water- en natuuropgaven benoemd. De resultaten zijn samengevat in hoofdstuk 3.
3. Interviews: Inventarisatie succesfactoren, belemmeringen en kansen voor meekoppelen van water- en natuuropgaven voor de komende planperiode (t/m 2021) op basis van interviews met vertegenwoordigers van verschillende organisaties. De resultaten zijn samengevat in hoofdstuk 4 en 5.
4. Analyse: Op basis van de interviews en de ervaringen uit de voorbeeldprojecten is een analyse gemaakt van de belangrijkste succesfactoren en belemmeringen voor meekoppelen water- en natuuropgaven. Op basis hiervan zijn aanbevelingen geformuleerd om meekoppelen water- en natuuropgaven in de toekomst te stimuleren dan wel 'business as usual' te maken. In hoofdstuk 6 beschrijven we onze bevindingen over de belangrijkste succesfactoren, belemmeringen en meekoppelkansen voor de komende planperiode. In hoofdstuk 7 vertalen we onze conclusies naar concrete aanbevelingen.

2 Context meekoppelen water en natuur

2.1 Wat verstaan we onder meekoppelen van water en natuur?

De Nederlandse overheid heeft een aantal grote beleidsopgaven op gebied van water (waterveiligheid en wateroverlast, zoetwatervoorziening en waterkwaliteit) en natuur (bijvoorbeeld behoud en herstel van natuurwaarden in beschermde gebieden en daarbuiten). Deze opgaven worden vanuit de verschillende beleidsdossiers en -programma's (bijvoorbeeld Deltaprogramma, Kaderrichtlijn Water, Vogel- en Habitatrichtlijn) en op verschillende bestuurlijke niveaus (rijk, provincies, waterschappen, natuurorganisaties etc.) opgepakt en uitgevoerd. Door een slimme combinatie van instrumenten (bijvoorbeeld aankoop en inrichting gronden) en middelen (onder andere financieel) kunnen op regioniveau deze beleidsopgaven op een doelmatigere wijze worden gerealiseerd. Dit wordt het 'meekoppelen' van water- en natuuropgaven genoemd.

Daarnaast verstaan we onder 'meekoppelen van water en natuur' ook een ecologische aanpak van wateropgaven, waarbij gebruik gemaakt wordt van natuurlijke processen om wateropgaven te kunnen realiseren. Deze aanpak van 'bouwen met de natuur' komt in de plaats van de traditionele civiel-technische manier van uitvoering.

Toch kan de term meekoppelen ook vragen oproepen omdat dit suggereert dat er iets ondergeschikts meelift met iets belangrijkers (een hiërarchie). Een veelgebruikt alternatief voor de term meekoppelen is integrale gebiedsontwikkeling. Omdat de term meekoppelen inmiddels actueel en veel gebruikt is in de water- en natuurwereld gebruiken we in dit rapport meekoppelen.

2.2 Beleidskader

2.2.1 Waterbeleid

Waterveiligheid en wateroverlast (WB21 en Deltaprogramma)

De Commissie Waterbeheer 21ste eeuw (WB21) (2000) concludeerde, na een aantal dreigende overstromingen en perioden van wateroverlast en watertekort, dat het watersysteem in Nederland niet in staat is om toekomstige ontwikkelingen, veroorzaakt door klimaatverandering, op te vangen. Een belangrijke conclusie was ook dat de samenhang tussen het hoofdsysteem en de regionale watersystemen extra aandacht vergt. Dit is uitgewerkt in het Nationaal Bestuursakkoord Water (NBW, 2011) en het Nationaal Waterplan (NWP, 2009).

De grondgedachte voor duurzaam waterbeheer, zoals geformuleerd in het NWP, is 'meebewegen met en ruimte bieden aan natuurlijke processen waar het kan, weerstand bieden waar het moet, en kansen voor welvaart en welzijn benutten'. In andere woorden: 'zacht waar het kan, hard waar het moet'. Voorbeelden zijn het programma Ruimte voor de Rivier en kustversterking op basis van overmatige zandsuppletie en voor verspreiding gebruik maken van de zeestromingen (Zandmotor) en kustverdediging met voorland-oplossingen zoals zandige vooroevers (Hondsbosche Zeewering) of oesterriffen.

Het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) zorgt voor het onderhoud van de belangrijkste waterkeringen tegen overstromingen. Elke zes jaar vindt een toetsing plaats van alle primaire waterkeringen aan de wettelijke normen. Bij de jongste toetsingsronde in 2011 is geconcludeerd dat

één derde deel van in totaal 3767 km duinen, dijken en dammen niet voldoet aan de norm, en dus moet worden aangepakt. Projecten gaan uit van het principe 'robuust, maar sober en doelmatig'. In het Deltaprogramma, dat in 2010 is gestart, wordt een nieuwe normering uitgewerkt. Deze is gebaseerd zijn op een overstromingsrisico-benadering, in plaats van de huidige normering die uitgaat van overschrijdingskansen. Aan de nieuwe normering is het principe van meerlaagse veiligheid gekoppeld. Daarin wordt gewerkt met drie 'lagen' voor bescherming: 1. Met keringen overstromingen voorkomen (preventie), 2. Met ruimtelijke inrichtingen en 3. Met rampenbeheersing de gevolgen van overstromingen beperken. Deze nieuwe veiligheidsbenadering biedt volop kansen voor het meekoppelen van natuur met waterveiligheid.

Als gevolg hiervan is op dit moment een groot aantal HWBP-projecten in voorbereiding respectievelijk uitvoering. De rode draad in de aanpak is dat in alle gevallen gezocht wordt naar een robuuste doch sobere en doelmatige oplossing. Naast traditionele oplossingen voor dijkversterking wordt hierbij in toenemende mate ook gekeken naar meer natuurlijke alternatieven zoals een voorlandoplossing. Recente studies laten zien dat dergelijke oplossingen perspectief bieden op kostenbesparingen en anderzijds relevante meerwaarde voor project en omgeving (recreatie, minimaliseren overlast, natuurontwikkeling, landschappelijke inpasbaarheid).

In 2014 worden de deltabeslissingen aan de politiek voorgelegd. Voor de waterschappen, Rijkswaterstaat, provincies, gemeenten en marktpartijen brengen die beslissingen belangrijke nieuwe opgaven met zich mee. Waterveiligheidsmaatregelen zullen hierbij steeds vaker onderdeel zijn van een integrale gebiedsopgave. Ook het nieuwe hoogwaterbeschermingsprogramma gaat in 2014 van start.

Zoetwatervoorziening

In perioden van langdurige droogte en watertekort, zoals in 2003, wordt water verdeeld op basis van de verdringingsreeks. Vanaf 2015 gebeurt dit op basis van de Deltabeslissing Zoetwater. Het Rijk werkt samen met de regionale overheden en gebruikers (onder andere natuur, landbouw, scheepvaart en drinkwater) de oplossingen per regio uit. De hoofdsporen van de nieuwe zoetwaterstrategie zijn een grotere regionale zelfvoorzienendheid en een optimalisatie van de zoetwaterverdeling in het hoofdwatersysteem en de regionale watersystemen. Bij zelfvoorzienendheid gaat het om gebiedseigen water (regenwater, kwelwater) zo lang mogelijk vast te houden (waterconservering) in tijden van wateroverschot, om dat water te kunnen gebruiken in tijden van watertekort. Waterconservering kan plaats vinden in de bodem (flexibel grondwaterpeil; opslag in watervoerende pakketten), in meren en boezemsystemen en kleinere watergangen (flexibel waterpeil; actief stuwbeheer) of op maaiveld (tijdelijke inundatie). Benutting van deze kansen voor waterconservering kan gunstige effecten hebben op de natuur (minder verdroging; minder invloed van gebiedsvreemd water), maar natuurgebieden kunnen ook benut worden voor realisatie van meer regionale zelfvoorzienendheid voor water, mits de natuur niet substantieel geschaad wordt door een onnatuurlijke waterkwaliteit of peilregime.

In Nederland is verdroging van natuurgebieden een structureel probleem. Met name op de zandgronden liggen de belangrijkste probleemgebieden voor verdroging (van natuur) en watertekort (in de landbouw). Hiervoor zijn provincies, waterschappen en sectoren reeds jaren in programma's bezig met een structurele aanpak, mede met het oog op toenemende schaarste bij klimaatverandering. In de programma's Deltaplan Hoge Zandgronden en Zoetwatervoorziening Oost-Nederland worden integrale oplossingen op regioschaal voorbereid en ingebracht in het Deltaprogramma Zoetwater.

In 2006 is besloten om de aanpak van verdroging van natuur te gaan concentreren op de belangrijkste natuurgebieden die door de provincies zijn aangemerkt als 'verdroogde natuur'. Daarmee is de verdrogingsdoelstelling in de 4e Nota Waterhuishouding (40% reductie van het verdroogd areaal in 2010) veranderd in de gebiedsgerichte aanpak van verdroging in deze zogenaamde TOP-gebieden Verdroging.

KRW

Het hoofddoel van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW, 2000) is de ecologische kwaliteit van de watersystemen op orde te krijgen. De KRW vereist dat de chemische en ecologische condities van grond- en oppervlaktewateren uiterlijk in 2027 op orde zijn. Maatregelen zijn geprogrammeerd in Stroomgebiedsbeheersplannen (SGBP's), waarbij Nederland is opgedeeld in stroomgebiedsdistricten. Per district vindt aansturing plaats door een RBO (regionaal bestuursorgaan), bestaande uit provincies, waterschappen, gemeenten, RWS en de ministeries van &M en EZ. Stroomgebiedscoördinatoren bij I&M (coördinatiebureau stroomgebieden Nederland), provincies (RAO-voorzitter en RBO-voorzitter) en waterschappen zorgen voor de organisatie van processen. Landelijk vindt coördinatie en kaderstelling plaats in de Stuurgroep Water.

De eerste SGBP's hebben een looptijd van 2009 – 2015. Voor het bepalen van de doelen en het daarvoor benodigd waterbeheer spelen het gewenst grond- en oppervlaktewaterregime (GGOR) een belangrijke rol. Maatregelen die in de SGBP's zijn opgenomen zijn onder andere wateronttrekking van grond- en oppervlaktewater, aanpak van puntbronnen en van diffuse bronnen, regulering van de waterbeweging en aanpassen van de morfologie van watersystemen. Omdat een goede ecologische kwaliteit het hoofddoel is van de KRW, bevatten de maatregelen uit de SGBP's vele kansen voor meekoppeling van water- en natuurdoelen. Sterker, de KRW is erop gericht om natuurdoelen te realiseren door de waterkwaliteit en de fysische eigenschappen van watersystemen op het gewenste kwaliteitsniveau te brengen. Bovendien worden sinds kort op regionale schaal de KRW-maatregelen in waterbeheerplannen voorbereid in integrale gebiedsprocessen, waarin kansen voor meekoppelen met andere regionale doelen ingebracht kunnen worden. Tenslotte kende de KRW tot voor kort ook een speciaal stimuleringsfonds voor meekoppelen in de vorm van de zogenoemde synergiegelden.

In de geactualiseerde SGBP's (SGBP-2) worden de maatregelen opgenomen die nog niet zijn uitgevoerd in SGBP-1. Naar verwachting zal het SGBP-2 een voortzetting zijn van SGBP-1, waarin de nog niet uitgevoerde maatregelen in de periode 2015 - 2021 in uitvoering genomen moeten worden. Doelen en maatregelen worden zoveel mogelijk in gebiedsprocessen vastgesteld en gerealiseerd.

Blauwdruk voor bescherming van de Europese Wateren

De Blauwdruk voor de bescherming van de Europese wateren (Europese Commissie, 2012) is erop gericht belemmeringen voor maatregelen ter bescherming van de Europese wateren weg te nemen en is gebaseerd op een uitvoerige evaluatie van het bestaande beleid. De hoofdpunten die in de blauwdruk aan de orde worden gesteld, zijn: bodemverbetering, het aanpakken van waterverontreiniging, efficiënter watergebruik en verhoging van de veerkracht van de waterhuishouding en verbetering van de governance door de bij het waterbeheer betrokken actoren. De Blauwdruk dient ertoe om een verbetering van de aquatische ecosystemen op brede schaal te bereiken en zo een halt toe te roepen aan het verlies van biodiversiteit en de achteruitgang van ecosysteemdiensten, en deze, voor zover dit haalbaar is, te herstellen. Een aanbeveling uit deze Blauwdruk is om de integratie van de waterbeleidsdoelstellingen in andere relevante beleidsdomeinen (zoals landbouw, visserij, energie uit hernieuwbare bronnen, vervoer en de cohesie- en structuurfondsen) te versterken, een oproep tot meekoppelen dus.

2.2.2 Natuurbeleid

De Europese Vogel- en Habitatrichtlijn en het Natura 2000-netwerk

De Europese Vogel- en Habitatrichtlijn verplicht de EU-lidstaten tot het nemen van maatregelen om een 'gunstige staat van instandhouding' van soorten en habitattypen te verwezenlijken. Dit wordt op landelijk niveau beoordeeld op basis van de verspreiding en de omvang/oppervlak van soorten en habitattypen, maar ook op basis van water-, ruimte- en milieucondities. Eén van de maatregelen bestaat uit de realisatie van een Natura 2000-netwerk, met de beschermde Natura 2000-gebieden. Deze gebieden leveren een belangrijke bijdrage aan de realisatie van een gunstige staat van instandhouding van soorten en habitattypen, maar ook buiten de Natura 2000-gebieden zijn maatregelen noodzakelijk (VR en HR zijn dus niet beperkt tot de Natura 2000-gebieden).

Op landelijk niveau zijn instandhoudingdoelen geformuleerd die vertaald worden naar gebiedsdoelen voor de Natura 2000-gebieden (N2000) en worden vastgelegd in aanwijzingsbesluiten. Deze besluiten

worden opgesteld door het ministerie van EZ. Het is de verantwoordelijkheid van de zogenaamde 'voortouwnemers' van de Natura 2000-gebieden (veelal provincies) om deze doelen nader vast te leggen in de beheerplannen en maatregelen nemen om deze gebiedsdoelen te realiseren. In de beheerplannen worden een stikstofparagraaf en waterparagraaf opgenomen, die aansluiten bij respectievelijk de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) en bij de KRW. De KRW verlangt dat de wateromstandigheden voor beschermde gebieden zoals de Natura 2000-gebieden in principe in 2015 op orde zijn. Dat is voor Nederland niet haalbaar. Minimaal moet worden voorkomen dat er onherstelbare achteruitgang van natuurwaarden in Natura 2000-gebieden optreedt als gevolg van ontoereikende wateromstandigheden. Aanvullende benodigde watermaatregelen (kwantiteiten kwaliteit) moeten in het SGBP worden opgenomen. De PAS heeft betrekking op 133 van de 162 Natura 2000-gebieden, vanwege de stikstofgevoeligheid van de natuur in die gebieden. De PAS bevat veel watermaatregelen voor Natura 2000-gebieden om de gevoeligheid voor stikstof te verminderen.

Zowel in de KRW als de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) is het streven naar ecologisch gezonde ecosystemen. Als er voor een Natura 2000-gebied strengere eisen gesteld worden aan de waterkwaliteit dan de KRW, dan zijn de Natura 2000-vereisten leidend. Dit wordt dan vertaald naar maatregelen in het SGBP-maatregelpakket.

Natuurpact

In 2013 heeft het Rijk, samen met de provincies, de ambities voor natuur in Nederland vastgelegd in het 'Natuurpact ontwikkeling en beheer van natuur in Nederland'. Deze ambities komen bovenop de afspraken uit het Bestuursakkoord Natuur. Onderdeel vormt een verhoging van de kwaliteit van de natuur door extra inspanningen in (herstel)beheer en water- en milieucondities. Het Natuurpact gaat uit van samenwerking met maatschappelijke organisaties, ondernemers en burgers om samen te investeren in natuur. Centraal onderdeel van het Natuurpact is de realisatie en het beheer van een robuust Natuurnetwerk Nederland (NNN). Dit netwerk richt zich op meer kwaliteit, op grotere natuurgebieden en op het realiseren van natuurlijke verbindingen met omliggende gebieden. Waar mogelijk wordt de combinatie gezocht met andere sectoren zoals landbouw, water, recreatie en gezondheid. De provincies spannen zich in om binnenkort de planologische begrenzing van het robuuste Natuurnetwerk Nederland afgerond te hebben.

Er wordt maximale synergie gezocht met maatregelen uit de KRW, samen met de waterschappen, en met andere doelstellingen, door het werken in gebiedsprocessen. Ook samenwerking met het Deltaprogramma en het Deltaplan Agrarisch Natuurbeheer worden genoemd in het Natuurpact.

EU Biodiversiteitsstrategie in relatie tot internationale verdragen

Het internationale natuurbeleid gaat verder dan de EU-richtlijnen. Nederland heeft diverse internationale verdragen geratificeerd, waaronder het Verdrag inzake Biologische Diversiteit ('Convention on Biological Diversity'). Dit verdrag is op Europees niveau uitgewerkt in een Europese Biodiversiteitsstrategie 2011-2020. Tegen 2050 moet de biodiversiteit van de Europese Unie en de ecosystemendiensten die daardoor worden geleverd - het natuurlijk kapitaal van de Unie - door de intrinsieke waarde van de biodiversiteit en de essentiële bijdrage ervan aan het welzijn van de mens en de economische welvaart, worden beschermd, gewaardeerd en naar behoren hersteld, en wel zo dat catastrofale veranderingen door het biodiversiteitsverlies worden voorkomen. Hoofdstreefdoel voor 2020 is: het biodiversiteitsverlies en de aantasting van ecosystemendiensten in de EU uiterlijk tegen 2020 stoppen en, voor zover dit haalbaar is, ongedaan te maken, en ook de bijdrage van de EU tot het ombuigen van wereldwijd biodiversiteitsverlies op te voeren.

Een ecosystemedienst is een dienst die door een ecosysteem aan mensen wordt geleverd. Het is het verstrekken van een product door een ecosysteem (bijvoorbeeld drinkwater), of van een regulerende dienst (bijvoorbeeld waterberging), of van een culturele dienst (bijvoorbeeld gelegenheid geven tot recreatie) of van een dienst die de voorgaande diensten ondersteunt (bijvoorbeeld de kringloop van nutriënten in een ecosysteem). Het concept ecosystemedienst sluit dus perfect aan bij het idee van meekoppelen van water en natuuropgaven.

Door het ministerie van I&M wordt momenteel gewerkt aan een 'Digitale Atlas Natuurlijk Kapitaal' (DANK). Dit biedt mogelijk ook aanknopingspunten om de kansen voor het koppelen van water- en natuuropgaven ruimtelijk inzichtelijk te maken.

Rijksnatuurvisie en Natuurambitie Grote Wateren

Op 11 april 2014 lanceerde het kabinet haar Rijksnatuurvisie 2014 'Natuurlijk verder'. In deze natuurvisie beschrijft de Rijksoverheid in grote lijnen het natuurbeleid voor de komende tien jaar. Uitgangspunt in de visie is dat alle mogelijkheden benut moeten worden voor synergie tussen natuurdoelen en andere maatschappelijke doelen, zoals het realiseren van wateropgaven. Om dat te realiseren is samenwerking tussen overheden op verschillende bestuursniveaus nodig. Het Rijk beschouwt het als zijn verantwoordelijkheid om te bevorderen dat natuur gecombineerd wordt met andere maatschappelijke en particuliere initiatieven. Inzet is een kanteling in het denken over het natuurbeleid van beschermen van soorten naar een gebiedsbenadering voor robuuste natuur.

De Natuurambitie Grote Wateren verschijnt rond de zomer 2014. Deze ambitie schetst een inspirerend beeld van de robuuste natuur in 2050-2100 voor de grote wateren. Daarbij staat synergie met onder meer waterveiligheid, recreatie en voedselproductie voorop. In de Natuurambitie schetst het ministerie van EZ een toekomstbeeld van de natuur in de grote wateren. Hiermee kunnen beleidsmakers bij toekomstige besluitvorming beter rekening houden met natuur. Nederland heeft een internationale verantwoordelijkheid voor de natuur in de grote wateren en de soorten die er leven. Ontwikkelingen als klimaatverandering kunnen invloed hebben op die natuur. Het Rijk wil de toekomst van deze watergebieden veilig stellen vanwege het grote belang en unieke karakter ervan /voor de natuur, onder andere als foerageergebied voor grote aantallen trekvogels. Nederland heeft een internationale verantwoordelijkheid voor de natuur in de grote wateren en de soorten die er leven.

2.3 Financieel kader

Deltaprogramma Deltafonds

Voor de financiering van uitvoeringsprojecten uit het Deltaprogramma is via de Deltawet het Deltafonds geïntroduceerd. Politiek is besloten dat het Deltafondsbudget expliciet wordt ingezet voor maatregelen gericht op waterveiligheid en zoetwatervoorziening, dus niet voor mee te koppelen doelen. Wel is een experimenteerartikel gecreëerd om cofinanciering voor een integrale aanpak van Deltaprogramma-maatregelen mogelijk te maken. Deze experimenteerbepaling maakt het mogelijk om uit het Deltafonds uitgaven te doen voor maatregelen en voorzieningen op andere beleidsterreinen zoals bijvoorbeeld natuur, milieu, economische ontwikkeling. Voorwaarde is wel dat deze maatregelen samenhangen met maatregelen voor waterveiligheid of zoetwatervoorziening en dat er sprake is van additionele financiering in de vorm van het toevoegen van extra middelen aan het fonds afkomstig van andere begrotingen van het Rijk of derden.

Voor 2014 is een budget van ruim 1,2 miljard euro in het Deltafonds begroot, dat grotendeels wordt besteed aan de uitvoering van af te ronden programma's als Ruimte voor de Rivier, Maaswerken en in beperkte mate voor nieuwe projecten voor waterveiligheid en nog beperktere mate voor zoetwatervoorziening (Ministerie van I&M, 2013). Vanaf 2021 ontstaat er meer investeringsruimte.

KRW

Het is nog onbekend hoeveel budget de komende jaren beschikbaar zal zijn voor uitvoering van maatregelen en projecten uit de 2e generatie Stroomgebiedsbeheersplannen (SGBP-2). Voor de uitvoering van het SGBP-1 is in totaal ruim 2,2 miljard euro beschikbaar gesteld.

Natuurbeleid

Voor natuurbeheer en natuurontwikkeling zijn middelen vanuit het Rijk, de provincies, de EU en derden beschikbaar. De budgettaire afspraken over de bijdragen van Rijk en provincies zijn vastgelegd in het Bestuursakkoord Natuur.

Het kabinet heeft recent extra middelen voor natuur vrijgemaakt. In de jaren 2014 en 2015 is €100 mln. extra beschikbaar, in de jaren 2016 en 2017 €300 mln. extra en daarna €200 mln. structureel. Van de €200 mln. natuurintensivering bij Regeerakkoord wordt jaarlijks ca. de helft besteed aan

beheer en voor het verbeteren van de hydrologie in het kader van de PAS. De andere helft wordt gereserveerd voor de ontwikkeling van het robuuste Natuurnetwerk Nederland.

GLB Pijler 2 – Plattelandsbeleid (POP3)

Het vernieuwde Europees landbouwbeleid (GLB) biedt nieuwe stimuleringskansen voor realisatie van regionale water- en natuurdoelen. Om waterdoelstellingen zoals voor de KRW te kunnen halen is de komende jaren een extra inspanning van de landbouw nodig. Hiertoe heeft de staatssecretaris van EZ met de regio's afgesproken dat er voor de wateropgaven een ruim budget wordt opgenomen in het plattelandsontwikkelings-programma 2014-2020, het POP3. De waterschappen ondersteunen dit financieel. Het gaat dan om extra maatregelen voor minder vervuiling van het water, een natuurlijk ingericht watersysteem en vergroting van het watervasthoudend vermogen van de bodem. Het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer, dat de landbouwsector zelf heeft opgesteld samen met waterschappen en het Rijk, vormt een goed kader voor een gebiedsgerichte aanpak.

Het beschikbaar stellen van POP3-budget is gebaseerd op afspraken met collectieven, en is gekoppeld aan cofinanciering door andere partijen (waterschappen, provincies en/of het Rijk). Financiering uit POP3 is onder meer mogelijk voor beheerovereenkomsten voor groenblauwe diensten waarmee een bijdrage wordt geleverd aan realisatie van water- en natuuropgaven. Ook kunnen hydrologische maatregelen met POP3-gelden gefinancierd worden, zoals de aanleg van natuurvriendelijke oevers, zuiveringsmoerassen en waterbergingsgebieden, waarmee ook natuurdoelen bevorderd worden.

2.4 Stakeholders

Voor dit rapport is naast literatuuronderzoek voornamelijk gebruik gemaakt van informatie uit interviews met personen werkzaam bij organisaties die ieder een specifieke rol hebben in het ontwikkelen en de uitvoering van het water- en natuurbeleid. Afhankelijk van deze rol hebben desbetreffende stakeholders ook een bepaald belang bij, invloed over en houding ten opzichte van het meekoppelen van water- en natuuropgaven.

In tabel 2.1 is opgenomen welke stakeholders (mede-)verantwoordelijk zijn voor de water- en natuurdossiers.

In deze paragraaf wordt kort ingegaan op de rol en daarmee samenhangend het belang, invloed en houding van de betreffende stakeholders. Er is geen uitvoerige stakeholderanalyse uitgevoerd. De geïnterviewde personen/organisaties (zie bijlagen 1 en 3) zijn onder te verdelen in het Rijk (EZ en I&M, RWS), provincies, waterschappen, natuurorganisaties (terreinbeherende organisaties en provinciale natuur- en milieuorganisaties) en bedrijfsleven (agrarische bedrijven, drinkwaterbedrijven en waterbouwbedrijven). In onderstaande paragrafen wordt per stakeholdergroep kort ingegaan op het belang dat gehecht wordt aan het meekoppelen van water- en natuuropgaven en de invloed en houding van desbetreffende stakeholders.

Tabel 2.1

Overzicht water- en natuurdossiers en stakeholders

Beleidsdossiers	Beleidsopgaven	Schaalniveau	Stakeholders
WATERDOSSIERS			
Kaderrichtlijn water	Waterkwaliteit en	Internationaal – nationaal – regionaal – stroomgebiedsbeheerplannen	Ministerie van I&M/RWS, Waterschappen, provincies
Deltaprogramma	Waterveiligheid, Zoetwatervoorziening,	Nationaal en regionaal	Ministerie van I&M/RWS, Waterschappen, provincies
Hoogwater-beschermingsprogramma	Waterveiligheid	Nationaal, regionaal	Ministerie van I&M / RWS, Waterschappen
NATUURDOSSIERS			
Verdrag Inzake Biologische diversiteit	Behoud en herstel van ecosystemen en ecosysteemdiensten	Internationaal – nationaal (provinciaal)	Ministerie van EZ, Ministerie I&M provincies
Habitatrichtlijn en Vogelrichtlijn	Realisatie van een 'gunstige staat van instandhouding' van soorten en habitattypen	Internationaal – nationaal – provinciaal – Natura –netwerk en Natura 2000-gebieden	Ministerie van EZ, provincies, terreinbeherende organisaties
NATUURPACT	Natuurkwaliteit	Nationaal – provinciaal	Ministerie van EZ, provincies, terreinbeherende organisaties
Programmatische aanpak Stikstof (PAS)	Economische ontwikkelruimte Natuurkwaliteit	In en rondom Natura 2000-gebieden	Ministerie van EZ, provincies, terreinbeherende organisaties agrarische sector
Rijksnatuurvisie en Natuurambitie Grote Wateren	Natuur van de toekomst	Nationaal en grote wateren	Ministerie van EZ samen met provincies, gemeenten, bedrijven en maatschappelijke organisaties

2.4.1 Rijk

De waterdossiers vallen onder de verantwoordelijkheid van het Ministerie van I&M en de natuurdossiers onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van EZ (zie tabel 2.2). Het Rijk (EZ en I&M) hecht belang aan meekoppelen, maar dit belang verschilt afhankelijk van het bewuste beleidsdossier. Zo is er een sterke scheiding tussen de waterveiligheidsdossiers en de natuurdossiers. Het HWBP vormt onderdeel van het Deltaprogramma en hecht belang aan meekoppelen mits dat leidt tot kostenbesparing en het geen vertraging oplevert. De waterveiligheidsdossiers hebben de hoogste prioriteit. Bij de Europese richtlijnen (Kaderrichtlijnwater, Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn) wordt er door het Rijk een koppeling gelegd tussen de water- en natuuropgaven onder andere via de Stroomgebiedsbeheerplannen en de Natura 2000-beheerplannen (waterparagraaf).

2.4.2 Provincies

Bij de provincies is de term 'meekoppelen' minder ingeburgerd en wordt eerder gesproken van integrale gebiedsontwikkeling. Er wordt veel belang gehecht aan het koppelen van beleidsopgaven en het wordt vaak ook als noodzaak gezien (door ruimteclaims). De natuur- en waterdossiers zijn binnen de provincies vaak verdeeld over verschillende afdelingen of teams en het is sterk afhankelijk van betrokken ambtenaren of er een koppeling wordt gelegd.

De provincie Noord-Brabant kent al jaren een programmatische aanpak van water- en natuurbeleid op basis van een bestuursovereenkomst, inclusief bijbehorende financieringsafspraken, met de Brabantse waterschappen. In de bestuursovereenkomst hebben de partijen afspraken gemaakt over het leveren van concrete prestaties op zes waterthema's: verdrogingsbestrijding, beek- en kreekherstel, waterberging, water(bodem)kwaliteit, overige maatregelen voor duurzaam en natuurlijk waterbeheer (onder andere herstel van vennen) en ecologische verbindingszones. Grondverwerving is een belangrijk instrument voor het realiseren van de prestaties. Voor grondaankopen van prestaties in het

kader van de EHS is de provincie verantwoordelijk. Waterschappen zijn verantwoordelijk voor de overige grondaankopen.

Ook in andere provincies wordt steeds meer samengewerkt met waterschappen. De provincies hebben vooral invloed via het natuurspoor (bijvoorbeeld met budgetten voor verwerving en inrichting), maar ook via het provinciale waterplan en omgevingsplan. De provincie ziet haar rol veelal als regisseur en facilitator van integrale gebiedsprocessen.

2.4.3 Waterschappen

Waterschappen voeren projecten uit deels via gebiedsprocessen. Als waterdoelen gecombineerd moeten worden met natuurdoelen worden waterschappen vaak ook vroegtijdig betrokken bij integrale planvorming. Waterschappen werken in het regionaal watersysteem steeds vaker mee aan het koppelen van water- en natuuropgaven, mits de eigen kerndoelen wel overeind blijven. Het waterschap is vaak een partner van de provincie in integrale planvorming en uitvoering. Op ambtelijk niveau staan waterschappen positief tegenover meekoppelen, op bestuurlijk niveau is er soms nog sprake van onwennigheid en bezorgdheid over de gevolgen voor eigen doelen. Voor het waterveiligheidsdossier is het meekoppelen van water met anderen opgaven nog zeker geen business as usual. De focus ligt nog sterk op traditionele dijkversterkingen. Waterschappen hebben veel invloed op meekoppelen omdat zij naast beheerder ook gebiedsontwikkelaar zijn.

2.4.4 Natuurorganisaties

De terreinbeherende natuurorganisaties hechten groot belang aan het meekoppelen van water- en natuuropgaven. De fysieke ruimte benodigd voor wateropgaven wordt ook vaak juist gezocht in natuurgebieden, hoewel dit wel gevolgen kan hebben voor de water- en natuurkwaliteit. Er is ook veel kennis bij desbetreffende organisaties over mogelijke combinaties/kansen. De natuurorganisaties hebben vaak een aanjagersrol bij het bijeenbrengen van water- en natuuropgaven en verwachten een grotere rol hierin van de waterwereld (I&M, RWS en waterschappen) met de provincies als (RO-)regisseur. Het belang van meekoppelen voor natuurorganisaties is groot, maar omgekeerd zijn natuurorganisaties vaak van belang bij het opsporen en beoordelen van meekoppelkansen van natuur met wateropgaven, samen met provincie, waterschap en bedrijfsleven. Natuurorganisaties vervullen daarmee een belangrijke aanvullende rol op genoemde drie instanties, waardoor hier in feite sprake is van een 'gouden vierhoek'. Voor deze rol van natuurorganisaties is echter weinig budget beschikbaar, en is er steeds minder denk- en doe-kracht na de forse bezuinigingen op natuurbeheer. De natuurorganisaties leveren bij het meekoppelen van natuur met water vooral hun bijdrage via het opsporen van water-natuur kansen en projecten (voorfase), via actief meedenken en inzetten van kennis (plan- en inrichtingsfase) en via het beheer van het gebied (beheerfase).

2.4.5 Bedrijfsleven

De landbouwsector hecht een minder groot belang aan het meekoppelen van water- en natuuropgaven dan andere stakeholders. Toch kampt ook de agrarische sector met verdroging. In dat geval is er duidelijk wel een belang. De agrarische sector staat daarom gematigd positief tegenover meekoppelen van water- en natuuropgaven. Via het bestuurlijke circuit heeft deze sector vrij veel invloed op de politieke besluitvorming.

Drinkwaterbedrijven zijn vaak ook beheerder van natuurterreinen. Deze bedrijven hechten zeker belang aan het meekoppelen van water- en natuuropgaven, vooral om de drinkwatervoorziening veilig te stellen. Men ziet meekoppelen wel breder net als provincies en hecht bijvoorbeeld ook belang aan de koppeling met recreatie. Deze sector heeft relatief minder (politieke) invloed.

Waterbouwbedrijven staan positief ten opzichte van meekoppelen van water- en natuuropgaven, gezien vanuit een duidelijke commerciële insteek. Meekoppelen vindt men interessant omdat dat nieuwe kennis oplevert en hen een kennisvoorsprong oplevert ten opzichte van buitenlandse bedrijven. Prioriteit wordt gegeven aan waterveiligheid. Er wordt belang gehecht aan tijdige betrokkenheid van marktpartijen bij overheidsopgaven.

2.5 Analysekamer

De vraag is welke aspecten van belang zijn bij het meekoppelen van water- en natuuropgaven. Door dit wat scherper in beeld te brengen kan ook beter inzicht verkregen worden in de succesfactoren, belemmeringen en de kansen voor meekoppelen van water- en natuuropgaven. Wanneer is er bijvoorbeeld sprake van succesvol meekoppelen van water- en natuuropgaven? In dit rapport worden inhoudelijke (de beleidscontext), procesmatige (het beleidsproces, besluitvorming, uitvoering) en financiële aspecten van meekoppelen van water en natuuropgaven belicht. Het is een verkennend onderzoek naar succes- en faalfactoren van meekoppelen, waarbij deze aspecten weliswaar belicht zijn, maar niet systematisch geanalyseerd.

Inhoudelijke aspecten

- De beleidsdossiers die van kracht zijn voor het gebied/systeem, de wateropgaven in combinatie met natuuropgaven (de beleidscontext) en daarmee samenhangend de politieke druk (juridisch/bestuurlijk) om deze beleidsopgaven te realiseren.
- De hydrologische en ecologische kenmerken van het gebied/systeem (beekdal, rivier, kust, etc.) en daarmee samenhangend de mogelijkheid voor het koppelen van beleidsdoelen. Wat is hoofddoel (bijvoorbeeld waterveiligheid) en wat is nevendoeel (bijvoorbeeld natuurontwikkeling)?
- Het type van de maatregelen (peilbeheer, zandsuppletie etc.) en de uitstraling van de maatregelen in en rondom het gebied.
- De kennis en informatie over het gebied/systeem, de maatregelen en de effecten van desbetreffende maatregelen. Dit is nodig voor een goede onderbouwing van plannen en maatregelen. Kennis wordt verkregen door onderzoek in combinatie met monitoring (bijvoorbeeld effecten van maatregelen).

Governance aspecten

- Het maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak. Bewustwording van en communicatie met stakeholders is hierbij van belang.
- De wet- en regelgeving die van kracht is op het gebied/project en de daarmee samenhangende procedures (bijvoorbeeld vergunningverlening).
- Het tijdsplan, de fasering van het proces, projectstructuur en de cruciale beslispunten in bijvoorbeeld de plancyclus.
- De besluitvorming, het aantal betrokken actoren/stakeholders en het belang, invloed en houding van actoren/stakeholders ten opzichte van het project/plan.
- De flexibiliteit van betrokken actoren/stakeholders, de bereidheid tot het aanpassen van doelen en in te zetten middelen en instrumenten ('niet alles in beton gegoten').
- De competenties van ambtenaren / bestuurders. Meekoppelen vraagt om procesgerichte en communicatief vaardige ambtenaren en bestuurders.

Financiële aspecten

- De mogelijkheden voor financiering en tot het combineren c.q. koppelen van verschillende financieringsbronnen (bijvoorbeeld het Deltafonds, PAS etc.).
- De mogelijkheden voor cofinanciering (bijvoorbeeld EU-subsidies).

3 Voorbeeldprojecten

3.1 Inleiding

Om succesfactoren en belemmeringen bij het meekoppelen van water en natuur te identificeren zijn negen voorbeeldprojecten geselecteerd die in het kader van deze studie nader zijn onderzocht. Voor die projecten heeft een interview plaatsgevonden, meestal met de projectleider. In dit hoofdstuk wordt per project een korte beschrijving gegeven van het project, de beoogde doelen, de stand van zaken en de belemmeringen en succesfactoren die uit de interviews naar voren zijn gekomen.

Tabel 3.1

Voorbeeldprojecten

	Projectnaam	Ligging	Doel
Grote wateren	Zandmotor	Zuid-Holland	Waterveiligheid en natuur
	Veiligheidsbuffer Oesterdam	Zeeland	Waterveiligheid en natuur
	Waal Weelde	Gelderland	Waterveiligheid en natuur
	Ooijen-Wanssum	Limburg	Waterveiligheid en natuur
	Groene Dollard Dijk	Groningen	Waterveiligheid en natuur
Regionale wateren	Nieuwe Driemanspolder	Zuid-Holland	Waterberging en natuur
	Groene Rivier Vlijmen	Brabant	Waterberging en natuur
	Waterberging Onlanden	Drenthe / Groningen	Waterberging en natuur
	Regge	Overijssel	Waterberging, waterretentie, waterkwaliteit, natuur

De projecten zijn geselecteerd op basis van geografische spreiding, beleidscontext, type watersysteem en type maatregel met als doel een breed scala aan meekoppelprojecten te verkennen. In figuur 3.1 is de ligging van de projecten weergegeven.

Figuur 3.1 Voorbeeldprojecten meekoppelen water en natuur.

Foto: Rijkswaterstaat/Joop van Houdt.

Korte beschrijving project	In 2011 is voor de kust van Zuid-Holland ten zuiden van Den Haag een schiereiland van 21,5 miljoen m ³ zand aangelegd: de Zandmotor. Onder invloed van wind, golven en stroming verspreidt het zand van de Zandmotor zich geleidelijk noord- en zuidwaarts langs de kust. Dit zorgt voor kustonderhoud, nieuwe natuur en een dynamisch recreatiegebied.
Betrokken partijen	Provincie Zuid-Holland, Rijkswaterstaat, HH Delfland, gemeenten, WNF, Zuid-Hollands Landschap, Ecoshape.
Doelen water en natuur	Er is niet direct een knelpunt. De zwakke schakels in de kust waren al versterkt voor de komende 50 jaar. De opgave was: een alternatief zoeken voor de traditionele periodieke zandsuppleties. Ander doel was oplossen van het tekort aan natuur- en recreatiegebied in Zuid-Holland door het duingebied met hulp van de Zandmotor op een natuurlijke manier uit te breiden. Nevendoel was om methoden voor kustonderhoud te testen die beter zijn voor de mariene ecologie.
Stand van zaken	Na drie jaar voorlopige conclusies: De verplaatsing van het zand verloopt zoals was berekend en leidt tot versteviging van het kustfundament noordwaarts. Ecologische ontwikkelingen: nieuwe duinvorming met pionierplanten zoals spiesmelde, gelobde melde, zeeraket, stekend loogkruid), toename van de biodiversiteit van het bodemleven in zee (krabben, garnalen, zeenaalden, zeedonderpadden), van vogels (visdief, aalscholver, kuifeend, tureluur) en zeehonden. Toename van de kustrecreatie (badgasten, kitesurfers, wandelaars).
Belemmeringen	- Er is geen sprake van belemmeringen, wel een bijkomend veiligheidsrisico voor zwemmers. De Zandmotor heeft invloed op de stroming bij de kust. Zwemmen in zee aan de buitenkant van het schiereiland van de Zandmotor is gevaarlijk in verband met sterke zeestromingen. Daar geldt nu een zwemverbod.
Succesfactoren	- Het integrale karakter van het project is de grote succesfactor: veiligheid in combinatie met natuurontwikkeling en uitbreiding van recreatiemogelijkheden. Deze integrale aanpak kon plaats vinden dankzij een krachtenbundeling van het ministerie van I&M / Rijkswaterstaat (op veiligheidsbelang) en de provincie (op natuur en recreatie). - Andere succesfactor is een goede communicatie en omgevingsmanagement tijdens de planfase en uitvoeringsfase.

Foto: Loes de Jong

Korte beschrijving project	Door de aanleg van de Oosterscheldekering en de Oosterdam is het getij in de Oosterschelde afgenomen; minder water stroomt de Oosterschelde in en uit. De geulen reageren op de verminderde hoeveelheid water door zich te vullen met sediment dat van platen en slikken komt. Dit proces heet zandhonger. Gevolg hiervan is dat het oppervlak van het intergetijdegebied afneemt. Doordat de eroderende platen en slikken in het intergetijdegebied de golven minder dempen neemt de golfbelasting op dijken toe. Het proefproject Veiligheidsbuffer Oosterdam richt zich op het versterken van de Oosterdam door grote hoeveelheden zand aan te brengen dat uit de geulen is gehaald. Behoud en versterking van natuur, forse onderhoudsbesparing op langdurige waterveiligheid.
Betrokken partijen	Natuurmonumenten, Rijkswaterstaat Zeeland, Projectbureau Zeeweringen, provincie Zeeland, Deltares, Imares, Ecoshape.
Doelen water en natuur	Hoofddoel is waterveiligheid. In de afgelopen jaren zijn alle dijken in de Oosterschelde versterkt, inclusief de Oosterdam. Dit is gedaan volgens de traditionele aanpak. Door de zandsuppletie voor de dam neemt de golfbelasting op de dam af en wordt ondergraving van de dijk door erosie tegengegaan. Dit kan op de lange termijn een kostenbesparing in de onderhoudskosten van de dam opleveren. Nevendoel: herstel en behoud van intergetijdengebied. Door de zandsuppletie blijft het slik voor de dam - belangrijk foerageergebied voor vogels - bewaard.
Stand van zaken	De zandsuppletie is eind 2013 uitgevoerd. In totaal is ongeveer 600.000 kubieke meter zand aangebracht. Hierdoor ontstaat een aanzienlijke oppervlakte intergetijdengebied met golfdempende werking, waardoor de belasting op de dijken verminderd wordt.
Belemmeringen	<ul style="list-style-type: none"> - In de aanloop van het project waren er bezwaren, vooral vanuit de oestersector. Men was bang dat de zandsuppletie schade op zou leveren voor de oesterproductie. Door de sector te betrekken bij planvorming, monitoring en projectrealisatie is begrip ontstaan. - Voor de zandhonger van de Oosterschelde is het onduidelijk wie beleidsverantwoordelijk is (EZ/I&M). Die verantwoordelijkheid wordt heen en weer geschoven.
Succesfactoren	<ul style="list-style-type: none"> - Belangrijk was de samenwerking tussen de projectleider van Rijkswaterstaat en de omgevingsmanager van Natuurmonumenten. Daarnaast was het belangrijk dat de projectleider open stond voor anderen belangen en doelen en de bereidheid tot samenwerken. - Klimaatbuffersubsidie van 1 M€ en de voorwaarde om volledig samen te werken is doorslaggevend geweest en heeft als katalysator gewerkt. - Draagvlak bij belanghebbenden. Alle partijen vroeg in het proces betrekken en transparant opereren. Partijen betrekken bij het ontwerpproces en laten meebeslissen over keuze. Het formeren van een klankbordgroep en een stuurgroep is van doorslaggevend belang gebleken. - Door het betrekken van kennisinstellingen, experts, Ecoshape, het uitvoeren van modelstudies is het project onderbouwd. - Door de provincie heel nauw te betrekken bij het proces is de vergunningverlening soepel verlopen. De ambtenaar die verantwoordelijk was voor de vergunningverlening is nauw betrokken bij het proces. Complex aspect van zandsuppleties is dat hierdoor tijdelijk het habitat verstoord en/of vernietigd wordt, met weliswaar duurzamer behoud van natuurwaarden na bentisch herstel. Boodschap voor de NB-wet vergunningaanvraag: nu 1% van Oosterschelde aangetast, vijf jaar verstoring leidt tot 20 jaar kwaliteitsbehoud. Met dit verhaal is vergunning verleend.

Foto: Henk de Hartog, provincie Gelderland

Korte beschrijving project	Waalweelde is gestart als beweging, werd vervolgens een proces, en is nu een programma. Het programma WaalWeelde is een pilot in het Deltaprogramma. WaalWeelde is er op gericht om de Waal en haar omgeving mooier, veiliger, natuurlijker en economisch sterker te maken. Het WaalWeelde-gebied beslaat het buitendijkse gebied van de Waal vanaf de Duitse grens tot de grens met Zuid-Holland. Het programma loopt tot 2100. Tot dit jaar is een investerings-agenda gemaakt. In 2013 is de eerste uitvoeringsmodule van start gegaan. De maatregelen zijn zeer divers: van een pleisterplaats voor recreatie en toerisme, of een pontje tot een volledige uiterwaardvergraving.
Betrokken partijen	Provincie Gelderland, vijftien Waalgemeenten (Millingen aan de Rijn, Rijnwaarden, Lingewaard, Ubbergen, Nijmegen, Beuningen, Overbetuwe, Neder-Betuwe, Druten, Tiel, West Maas en Waal, Maasdriel, Zaltbommel, Neerijnen en Lingewaal), Waterschap Rivierenland, Rijkswaterstaat, Dienst Landelijk Gebied, de ministeries van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie en Infrastructuur en Milieu, belangenorganisaties, bedrijven en omwonenden.
Doelen water en natuur	Het overkoepelende doel van Waalweelde is het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit van het Waallandschap. Daarnaast zijn er voor de volgende zeven thema's veiligheid, natuur, bedrijvigheid, wonen, recreatie en toerisme, cultuurhistorie en energie en klimaat doelstellingen opgesteld die bijdragen aan het overkoepelende doel.
Stand van zaken	Diverse projecten zijn gestart, andere liggen klaar en voor andere projecten bevinden zich nog in de initiatieffase. Om de doelen te realiseren is er in 2013 door de provincie en Rijkswaterstaat een bestuursconvenant getekend. Beide partijen hebben in WaalWeelde elk hun eigen doelen. Die van de provincie liggen vooral op het terrein van natuur, recreatie en cultuurhistorie. De doelen van het Rijk hebben vooral te maken met hoogwaterveiligheid, de Kaderrichtlijn Water en de Rijksopgave voor natuur.
Belemmeringen	<ul style="list-style-type: none"> - Verkokering is de grootste belemmering die is ervaren. Verkokering van beleidsvelden staat integrale aanpak in de weg. - Het mogelijk maken van bijvoorbeeld dynamische riviernatuur wordt belemmerd door de huidige wet- en regelgeving. De sectorale wetgeving rondom de rivierkundige ruimte (WBR) als de wetgeving rondom natuur speelt een sterk belemmerende rol. Daarbij lijkt de huidige ontwikkeling op dit terrein grotendeels stil te liggen. - Daarnaast spelen de sectorale financiën, het daadwerkelijk bij elkaar voegen van verschillende geldpotjes die vanuit de sectorale opgaven beschikbaar zijn, en sectorale uitvoeringsprogramma's. Daarbij wordt verschil in cultuur bij partners ervaren. Onder andere tussen gemeentes.
Succesfactoren	<ul style="list-style-type: none"> - Bevlogenheid bij een klein groepje aan het begin van de beweging was belangrijk. Daarbij was verbondenheid met de rivier belangrijk. Ook het aanhaken van de gemeenten was van belang. Hierdoor ontstonden contacten aan weerszijden van de rivier. - Urgentie is ook een belangrijke factor. Waalweelde is ontstaan door de PKB-ruimte voor de rivier. De mogelijkheid om de PKB-maatregel in te mogen wisselen met een alternatief zorgde voor momentum voor partijen om op dat moment in actie te komen. - Bestuurlijk draagvlak en steun was er van begin af aan. Toen het eenmaal een prioritair programma werd van de gedeputeerde van de provincie Gelderland een boegbeeld. Aanvankelijk bestond het programma uit veel investeringsstromen die voor de financiering moesten gaan zorgen. Dit bleek echter geen haalbare kaart en dankzij een deal tussen provincie en staatsecretaris van I&M is er een door overheid gefinancierd uitvoeringsprogramma gestart.

Foto: Website Ooijen-Wanssum

Korte beschrijving project	<p>Hoofddoel van Gebiedsontwikkeling Ooijen-Wanssum is het verbeteren waterveiligheid in verband met de hoogwaterproblematiek. Door een integrale benadering is het gebied straks niet alleen beter beschermd tegen hoog water, maar ontstaat ook ruimte voor recreatie, landbouw en andere economische ontwikkelingen.</p> <p>Het project verbindt de korte termijn met de lange termijndoelstellingen op het vlak van hoogwaterveiligheid en heeft een zeer integraal karakter. Tevens zeer vroegtijdige participatie van omgeving. Een ander innovatief aspect is dat de belanghebbenden over hun eigen belang heenstappen vanwege het grote gezamenlijke belang.</p>
Doelen water en natuur	<p>Water: 1/250 per jaar hoogwaterbescherming achter de kades. Waterstanddaling van 35 cm gemeten in de as van de rivier bij rivierkilometer (rkm) 123 bij een afvoer van 3275 m³/sec, stationair berekend.</p> <p>Natuur: ontwikkelen van natuur en landschap. Beide doelen worden gerealiseerd via de deelprojecten: Oude Maasarm, Hoogwatergeul Ooijen, Hoogwatergeul Wanssum. Door reactivering van de Oude Maasarm ontstaat tussen Ooijen en Wanssum een langgerekt, aaneengesloten natuurlint met bijzondere flora en fauna. In de Oude Maasarm is ook een klimaatbuffer gerealiseerd. Door aanleg van de twee hoogwatergeulen kunnen grote hoeveelheden water worden opgeslagen en afgevoerd en ontstaan er ook twee nieuwe natuurgebieden.</p>
Betrokken partijen	<p>Provincie Limburg, Waterschap Peel en Maas, Rijkswaterstaat, Staatsbosbeheer, Habiforum en gemeenten. In latere fase ook Rijksoverheid door participatie van I&M.</p>
Stand van zaken	<p>Het proces is in 2006 door de regio opgepakt om te komen tot een integrale oplossing. In 2008 is de gebiedsontwikkeling verder uitgewerkt. Vervolgens is met het ondertekenen van de Bestuursovereenkomst Waterveiligheid Maas op 10 november 2011 de stap gemaakt naar het combineren van de regionale opgaven met Rijksdoelen en bijbehorende Rijksfinanciering. Op dit moment bevindt het project zich in de planuitwerkingsfase (2012-2015). De planuitwerkingsfase en aanbesteding duurt tot medio 2016, daarna wordt begonnen met de uitvoering (2016-2020).</p> <p>De klimaatbuffer voorziet in reactivering van SBB-gronden in de Oude Maasarm. In 2012 is hier al begonnen met het graven aan de geul. Omdat de buffer onderdeel is van de totale gebiedsontwikkeling zal de functie van stromende rivier pas gerealiseerd worden als ook de andere onderdelen Ooijen-Wanssum in 2016 van start gaan.</p>
Belemmeringen	<p>- Het integrale karakter is naast de kracht ook de achilleshiel van het project omdat alles met alles samenhangt. Deze complexe materie vraagt constante aandacht.</p>
Succesfactoren	<p>- Onderscheidend voor Ooijen-Wanssum, is dat project heel intensief met de omgeving in contact staat en hen heel intensief bij alles betreft. Met name de omgevingsmanager van Ooijen-Wanssum heeft van het begin af aan een belangrijke sleutelrol vervuld door zijn enthousiasme en open communicatie gericht op alle belangengroepen.</p> <p>- Verschillende Limburgse gedeputeerden hebben op juiste momenten visie en doortastendheid getoond door te kiezen voor risicodragend investeren. Enthousiaste staatssecretaris en huidige minister.</p> <p>- Diverse projectdirecteuren, met kennis op goede moment (rond 2011: kennis en contacten voor financiering en Den Haag; nu 2014: kennis en kunde projectuitvoering).</p>

Foto: Erik Jolink, waterschap Hunze en Aa's

Korte beschrijving project	<p>Waterschap Hunze en Aa's is op zoek naar een duurzame, klimaat-robuste en efficiënte manier om de Dollarddijk te versterken, waarbij rekening wordt gehouden met de belangrijkste landschappelijke kwaliteiten en natuurwaarden en de opgaven en wensen voor het Dollardgebied. Het waterschap is zeer geïnteresseerd in het concept van een Groene Dollard Dijk. Dit concept is geënt op brede Duitse dijken, die een flauw buitentalud met grasbekleding hebben, en geleidelijk overgaan in de voorliggende kwelders. Door het golfreducerend vermogen van het kweldervoorland en het flauwe dijktaalud, volstaat een dikke kleilaag met grasbekleding op het buitentalud en is er geen harde bekleding nodig. Wel neemt zo'n type dijk meer ruimte in beslag en is er meer klei nodig dan voor traditionele dijkversterking. Het is het meest duurzaam en goedkoop om klei te winnen zo dicht mogelijk bij de dijk. Daarom wordt verkend of het mogelijk is om cyclisch klei te winnen uit de kwelders. Een Groene Dollard Dijk is veilig en past goed in het Waddenlandschap (Loon et al., 2014). Bovendien blijkt uit indicatieve berekeningen dat deze aanpak goedkoper is.</p>
Doelen water en natuur	<p>Circa 80% van het dijktraject langs de Dollard is in de derde toetsronde als onvoldoende beoordeeld, vooral door onvoldoende sterkte van de grasbekleding in de golfklapzone. Het aanpassen van de hydraulische randvoorwaarden aan de verwachte effecten van klimaatverandering kan tot aanvullende opgaven leiden. Het waterschap wil de Groene Dollard Dijk als (voorkeurs)variant meenemen in de MER-procedure voor de komende dijkversterking die rond 2022 van start gaat.</p> <p>Kleiwinning kan tot verjonging en diversiteit van de kwelderhabitats leiden. Via een pilot rond kleiwinning vanuit de kwelder kan meer inzicht worden verkregen in het daadwerkelijk effect van kleiwinning op de kwelderhabitats. De baten van de Groene Dollard Dijk hebben vooral betrekking op de landschappelijke kwaliteit.</p>
Betrokken partijen	<p>Waterschap Hunze en Aa's, Wageningen Universiteit, Alterra, Deltares, Programma Rijke Waddenzee, DLG, CIP Rijkswaterstaat, Groninger Landschap, kwelder-eigenaren.</p>
Stand van zaken	<p>In opdracht van het Deltaprogramma Waddengebied is in de periode 2012 – 2014 de haalbaarheid van de brede groene dijk nader verkend. Hierbij is specifiek gekeken naar: i) civieltechnische haalbaarheid, ii) de kosten en baten, iii) de juridische haalbaarheid en iv) de haalbaarheid van een pilotstudie naar kleiwinning. De bevindingen zijn samengevat in een rapport (Loon et al., 2014). Bij het Hoogwaterbeschermingsprogramma is een voorstel ingediend om als onderdeel van de project Overstijgende verkenning Waddenzee (POV Wadden) veldproeven uit te voeren rond het duurzaam en natuurvriendelijk winnen van klei.</p>
Belemmeringen	<ul style="list-style-type: none"> - Ruimtelijke activiteiten zoals de aanleg van een Groene Dollard Dijk zijn gebonden aan wet- en regelgeving. De aanleg van kleiwinning kan leiden tot negatieve effecten op de aanwezige kwelderhabitats. Dat levert mogelijk juridische knelpunten op. - Een risico is dat gedurende het proces andere meekoppelkansen of concepten in beeld komen waardoor de focus op de groene dijk vertroebelt.
Succesfactoren	<ul style="list-style-type: none"> - Het concept van de Groene Dollard Dijk is eenvoudig uit te leggen en levert een win-win situatie op: een mooiere dijk die past in het Waddenlandschap, goedkoper, mogelijk natuurwinst voor kwelders en het levert een bijdrage aan het slibprobleem in de Dollard - Draagvlak is essentieel. Dit draagvlak is ontstaan door betrokken partijen te informeren en vroegtijdig te betrekken bij de voorbereiding. Partijen hebben nadrukkelijk aangegeven waarde te hechten aan een mooiere en duurzamere dijk in plaats van traditioneel - Zowel ambtelijk als bestuurlijk is er commitment en enthousiasme voor dit project - De dijkversterking hoeft pas in 2022 plaats te vinden. Dat betekent dat er voldoende tijd is om te studeren op de haalbaarheid en winst in termen van geld en ruimtelijke kwaliteit. Het Deltaprogramma heeft de mogelijkheid geboden om een verkenning uit te voeren naar de haalbaarheid. Die investering in onderzoek is een essentiële stap voor het uiteindelijk realiseren van dit project en het verkennen van de mogelijkheden voor het opschalen naar andere delen van het Waddengebied.

Foto: Informatieavond

Korte beschrijving project	<p>De Nieuwe Driemanspolder (NDMP) is nu een agrarisch gebied tussen Zoetermeer, Den Haag Leidschenveen en Leidschendam-Voorburg. Het duurt nog even, maar in 2020 ontstaat hier een natuur- en recreatiegebied met wandel-, fiets-, ruitersporen, plassen, moeras, planten en dieren. Bij hevige regenval wordt het gebied gebruikt om water op te vangen (piekberging). Door waterberging, natuur en recreatie te combineren is sprake van meervoudig ruimtegebruik in de Nieuwe Driemanspolder.</p> <p>Het project zit nu (april 2014) in de fase van voorbereiding van de uitvoering die naar verwachting midden 2016 start. Het hoogheemraadschap van Rijnland bereidt de herinrichting van deze polder voor.</p>
Betrokken partijen	<p>De gemeenten Zoetermeer, Den Haag en Leidschendam-Voorburg werken met de provincie Zuid-Holland en de Hoogheemraadschappen van Rijnland en Delfland sinds 2003 aan plannen voor de ontwikkeling van dit gebied.</p>
Doelen water en natuur	<p>Als nieuwe bestemming voor de NDMP is gekozen voor de combinatie van natuur, recreatie en waterberging. Water (waterberging) is het hoofddoel en natuur en recreatie zijn nevendoelen.</p>
Stand van zaken	<p>Bij hevige regenval is er in de regio Midden Holland behoefte aan een gebied waar water opgevangen kan worden (piekberging). Het peil in de boezemkanalen stijgt dan te snel waardoor dijken dreigen te overstromen of door te breken. In dat geval moet het regenwater gecontroleerd worden afgevoerd naar een piekberging. Dat kan prima in de Nieuwe Driemanspolder. Zo voorkomt Rijnland natte voeten in deze regio. Het gebied zal voor een groot deel uit open water en natte natuur bestaan. Bij natte natuur wordt gedacht aan (zegge)moeras, natte strooiselruigte, nat (schraal)grasland, bloemrijk rietland en wilgenstruweel. Kenmerkende soorten die op korte termijn in het gebied kunnen worden verwacht zijn onder andere de blauwborst, bruine kiekendief, bittervoorn en rietorchis.</p>
Belemmeringen	<ul style="list-style-type: none"> - Door bezuinigingen van het vorige kabinet kwam de herontwikkeling van de Nieuwe Driemanspolder in 2010 op losse schroeven te staan. Vanaf 2010 tot 2013 is overleg gevoerd over de ontstane situatie tussen alle betrokken partijen en het Rijk. Deze onderhandelingen hebben in juni 2013 geresulteerd in een doorstart die is vastgelegd in de eind 2013 ondertekende Wijzigingsovereenkomst. - Belemmeringen kunnen juridisch-planologisch zijn of financieel (in verband met taakstellend budget).
Succesfactoren	<ul style="list-style-type: none"> - Een cruciaal beslismoment was het besluit van de provincie Zuid-Holland om N3MP als prioritair project aan te merken en via een financiële bijdrage voor een doorstart te zorgen in juni 2013. - De toenmalige dagelijks bestuurder van Hoogheemraadschap Rijnland heeft een sleutelrol gespeeld in het overleiden van het project. Via zorgvuldig lobbywerk heeft hij met de betrokken wethouders en hun ambtelijke projectleiders ervoor gezorgd dat het project als prioritair is aangemerkt door een gedeputeerde van de provincie Zuid-Holland na de bezuiniging op het ILG-budget.

Foto: Marcel Vermeulen

Korte beschrijving project	<p>Tussen 's-Hertogenbosch, Heusden en Vlijmen is extra ruimte nodig voor waterberging. Wanneer namelijk de piekafvoeren van de Aa en de Dommel samenvallen met hoogwater in de Maas, dreigen diverse wijken in 's-Hertogenbosch onder water te lopen. Om deze problemen het hoofd te bieden, zijn diverse oplossingen aangedragen. De meest duurzame variant is de zogenaamde 'groene rivier', waarbij de A59 wordt opgehoogd (op poten gezet) zodat de rivier ongehinderd de snelweg kan passeren.</p> <p>Het project bevindt zich momenteel (april 2014) grotendeels in de uitvoeringsfase en beheerfase. Op dit moment moet de onderdoorgang van de A59 nog gerealiseerd worden. De beoogde noordelijke route is uiteindelijk niet gerealiseerd.</p>
Betrokken partijen	<p>Staatsbosbeheer, Waterschap Aa & Maas, gemeenten Heusden en Den Bosch, provincie Noord-Brabant, ZLTO, Natuurmonumenten en bedrijfsleven.</p>
Doelen water en natuur	<p>De doelstelling van het project de Groene Rivier is om te komen tot een combinatie van hoogwaterberging met inzet van begrazing, een ecologische verbinding van de 'Moerputten' (zuidelijk) en 'Sompn en Zooislagen' (noordelijk) en mogelijkheden voor recreatief gebruik (recreatief gebruik is nevendoel).</p>
Stand van zaken	<p>Het projectgebied is klaar voor de beoogde functie: berging van water in tijden van hoogwater. Hierin zijn belangrijke stappen gezet voor de koppeling van de gebieden 'Moerputten' en 'Sompn en Zooislagen' via een ecologische verbinding. Hierdoor ontstaat een vermindering van de verdroging in natuurgebieden door het langer vasthouden van (grond)water in het gebied en een versterking van de natuurwaarde door de aanleg van natuurvriendelijke oevers (flauwe taluds) en poelen. Daarnaast ontstaan waardevolle gradiënten in de open gebieden als gevolg van inzet van begrazing en een verbetering van recreatieve mogelijkheden en versterking cultuurhistorisch landschap. Aantrekkelijk leefklimaat te midden van de gebouwde omgeving van Vlijmen en 's-Hertogenbosch.</p>
Belemmeringen	<ul style="list-style-type: none"> - Een van de belemmeringen was het niet willen meewerken van één agrarisch bedrijf bij de realisatie van de noordelijke doorvoerroute. Deze route is binnen het project niet gerealiseerd. - Verder speelt de vertraging van het grotere geheel (corridor-project) een rol doordat nu de onderdoorgang van de A59 nog niet is gerealiseerd.
Succesfactoren	<ul style="list-style-type: none"> - Succesfactor was dat het project onderdeel was van een groter geheel. Dit werkt bevorderend voor het draagvlak. - Het hebben van 'trigger money' werd gezien als een duidelijke succesfactor. Hiermee kun je beginnen met uitvoeren ('schop in de grond') en wordt het project zichtbaar en op die manier krijg je weer mensen mee in het proces. - Een andere succesfactor is het laten zien dat je meerdere belangen dient.

Foto: Wikipedia. De Onlanden in 2013. Links op de achtergrond ligt de stad Groningen.

Korte beschrijving project	Na de hoogwateroverlast in de stad Groningen (1998) is besloten om in het gebied van het Leekstermeer en de Eelder- en Peizermaden, bovenstrooms van de stad, een groot natuur- en waterbergingsgebied De Onlanden in te richten. Het is een laag gelegen en vrijwel onbebouwd veenweidegebied dat is teruggegeven aan de natuur. Er heeft zich een moeras ontwikkeld met natuurlijk wisselende waterstanden, waar de Drentse beken weer doorheen stromen. Sinds 2011 wordt hier bij extreme neerslag het water uit de Drentse beken tijdelijk opgevangen. In het kader van de Landinrichting Peize is 1700 ha ingericht als EHS met waterberging, en elders is de landbouwstructuur verbeterd. Door de aanleg van deze natuurlijke waterberging zijn veel kosten bespaard door het uitblijven van een kadeverhoging.
Betrokken partijen	Het project is een samenwerkingsverband van de opdrachtgevers provincie Drenthe en het waterschap Noorderzijlvest, de Dienst Landelijk Gebied, de gemeenten Noordenveld en Tynaarlo, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, LTO-Noord en het Kadaster. Verder is het project financieel mede mogelijk gemaakt door de Europese Unie, de Regio Groningen Assen en Triodosbank.
Doelen water en natuur	Het boezemsysteem moest voldoen aan de overstromingsnorm van 1:100 en de wateroverlast van de stad Groningen moest voorkomen worden. De Onlanden was begrensd als onderdeel van de EHS. Daarbij wilden Natuurmonumenten, SBB en LTO versnippering van landbouw en natuur tegengaan.
Resultaten	De moerasontwikkeling ontwikkelt zich sinds 2011 heel snel. Het is een leefgebied voor de otter en een habitat voor moerasvogels. In de nieuwe moerassen zijn al 60 nieuwe vogelsoorten geteld. Zoals was voorzien is wel een orchideeënveld verloren gegaan. Er is nauwelijks sprake van muggenoverlast. Prestaties waterbeheer: Het project heeft in januari 2012 al succesvol gefunctioneerd als waterberging, waardoor in Groningen geen wateroverlast meer heeft opgetreden. Er wordt nog een stuw gebouwd die de afvoer stremt naar de boezem, waardoor het water tijdelijk niet richting de stad Groningen stroomt.
Belemmeringen	<ul style="list-style-type: none">- Verschil in interpretatie bij water- en natuurbeheer van gebruikte begrippen als robuust systeem, dynamisch en zelfregulerend.- Cultuurverschillen tussen water- en natuurbeheer, gewend aan technische versus ruimtelijk-ecologische oplossingen, vaste polderpeilen versus flexibel peilbeheer in natuurgebied.- In planfase was er geen compleet beeld van alle kosten, waardoor in uitvoeringsfase nog met budget geschoven moest worden.
Succesfactoren	<ul style="list-style-type: none">- Sense of urgency: vooral door de recente wateroverlast in Groningen was er een grote drang om het waterknelpunt aan te pakken. Er was een breed maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak voor waterberging.- Goedkoper en sneller: met een groot bergingsgebied is het waterknelpunt tegen veel minder kosten en veel sneller opgelost dan bij het technische alternatief.- Een groot, leeg en laaggelegen gebied. Daardoor geschikt voor kosteneffectieve inrichting voor waterberging en nieuwe robuuste natuur.- Flexibele opstelling: actoren waren bereid om elkaars zorgen serieus te nemen en zo om samen oplossingen te vinden.- Evenredige bestuurlijke en financiële verantwoordelijkheid, waardoor het belang kwam te liggen bij de realisatie van het gehele plan, en niet bij onderdelen.

Foto: Waterschap Vechtstromen

Korte beschrijving project

In 1998 heeft het Algemeen Bestuur van het waterschap Regge en Dinkel de Reggevisie vastgesteld. In deze visie is een toekomstbeeld voor de zogenaamde Laaglandregge geschetst. Volgens dit toekomstbeeld moet de Regge worden ontwikkeld tot een meanderende, dynamische en ongestuwde rivier. Dit is in overeenstemming met de doelen volgens de Kaderrichtlijn Water. Door een natuurlijke inrichting van de Regge ontstaat tevens ruimte voor water. Het bergen van water in het rivierdal is conform de principes van de adviescommissie Waterbeheer 21ste eeuw (WB21). Daarnaast levert herstel van de Regge een belangrijke bijdrage aan de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) in het Reggedal.

Betrokken partijen

Waterschap Vechtstromen, Provincie Overijssel, zes gemeenten, Landschap Overijssel en Natuurmonumenten, LTO.

Doelen water en natuur

Het realiseren van een dynamisch en veerkrachtig Reggesysteem, waarbij ruimte wordt gegeven aan water in combinatie met (nieuwe) natuur. Met de Reggeherstel-projecten worden de volgende doelstellingen beoogd:
 Veiligheid en Veerkracht verhogen: Een belangrijke bijdrage hieraan is het vasthouden en bergen van water in hoogwaterperiodes.
 Natuurlijke Regge realiseren en versterking EHS: Door de natuurlijke processen ontstaan mogelijkheden voor een hogere natuurlijke kwaliteit van het riviersysteem.
 Belevingswaarde verhogen: Het optimaliseren van de recreatieve beleving van het landschap en de natuur.

Stand van zaken

In 2020 moet de hele Regge voldoen aan het toekomstbeeld. Anno 2014 is 80% hiervan gerealiseerd. De belangrijkste herinrichtingsmaatregelen die zijn gerealiseerd zijn:
 Het aansluiten van een aantal oude meanders op de hoofdstroom van de Regge en de rivier weer meer ruimte te geven.
 De nieuwe hoofdstroom van de Regge is smaller en ondieper dan de voormalige hoofdstroom van de Regge.
 De voormalige loop van de Regge is zoveel mogelijk gedempt.
 Nieuwe geïsoleerde meanders zijn gegraven en kades Beneden Regge verwijderd.
 Recreatieve voorzieningen.

Belemmeringen

- Het tijdelijk stopzetten door de provincie van de grondverwerving voor het realiseren van de EHS heeft proces behoorlijk lastig gemaakt. Het vertrouwen van de burger in de overheid is hierdoor geschaad en dit was weer van invloed was op het draagvlak. DLG werd gezien als partner waarmee het moeilijk zaken doen is.
- Daarnaast kan de mogelijke openbare aanbesteding van voor EHS aangekochte gronden een belangrijke belemmering worden voor het behalen van doelen. Dit leidt mogelijk tot een versnippering van eigenaren en daarmee een versnipperd beheer. Dat komt de doelen niet ten goede. De provincies moeten helderheid scheppen hierover.

Succesfactoren

- Samenwerking: belangrijk is gebleken dat niet iedereen gaat voor zijn eigen project maar dat men zich verantwoordelijk voelt voor elkaars belangen. Er moet een gezamenlijk belang zijn en gezamenlijke doelen.
- Financiële middelen: zonder cofinanciering van verschillende partijen was dit project niet van de grond gekomen. Het combineren van opgaven en middelen is belangrijk.
- Draagvlak en Communicatie: de boer op, inloopbijeenkomsten, huiskamergesprekken. Het waterschap heeft fors geïnvesteerd om vroeg in het proces draagvlak te creëren. Draagvlak bij belanghebbenden en bestuurlijk commitment zijn belangrijk geweest.
- Timing: in een vroeg stadium de samenwerking opzoeken.
- Recreatief aantrekkelijk: naast het realiseren van water en natuurdoelen zijn kansen benut om het gebied recreatief aantrekkelijk te maken.

4 Succesfactoren en belemmeringen

4.1 Grote wateren

In het Deltaprogramma ontwikkelen het Rijk, provincies, waterschappen en gemeenten samen voorstellen voor een klimaatrobuuste inrichting van de ruimte. Er zijn veel voorbeelden van projecten waar opgaven voor water en natuur zijn gecombineerd in de grote wateren. In gesprekken met vertegenwoordigers van het Deltaprogramma, Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) en enkele marktpartijen zijn de succesfactoren, belemmeringen en kansen voor meekoppelen met natuur voor de grote wateren verkend. In dit hoofdstuk zijn de bevindingen uit de interviews samengevat onderverdeeld in inhoudelijke, governance en financiële aspecten.

"Er is NU een momentum met deze Deltabeslissingen om meekoppelkansen te benutten met de regio."

Jan Nathan Rozendaal, directeur Deltaprogramma Zuidwestelijke Delta

Inhoudelijke aspecten

Uit de interviews komt naar voren dat er veel kansen worden gezien voor het meekoppelen van waterveiligheidsopgaven met andere opgaven zoals natuur, recreatie, landbouw en economie. Het meekoppelen moet een onderdeel zijn van integrale gebiedsprocessen. Benadrukt wordt dat het belang van waterveiligheid nooit onderbelicht mag raken.

Belangrijk is dat er - zeker bij waterveiligheidsopgaven - een hele goede onderbouwing ligt van de mogelijke risico's. Er is veel kennis opgedaan met het concept Building with Nature. Die kennis moet worden benut en gebruikt bij de onderbouwing en verantwoording van nieuwe projecten waarbij waterveiligheidsopgaven worden gekoppeld aan natuur. Dat vraagt om goede monitoring en evaluatie van lopende projecten en daar wordt nu niet altijd in voorzien. Op basis van deze kennis moet een heldere business case worden opgesteld waarmee de kosten en baten van natuurlijke alternatieven kunnen worden afgewogen tegen een traditionele aanpak. Belangrijk is om hierbij de hele levenscyclus in beeld te brengen dus niet alleen de investeringskosten maar ook de kosten voor beheer en onderhoud. Natuurlijke varianten blijkt in veel gevallen kosteneffectief te zijn als de hele levenscyclus (aanleg en beheer) wordt bekeken. Een goed voorbeeld is de Veiligheidsbuffer Oesterdam waarbij de zandsuppletie zorgt voor een lagere golfbelasting van de dam en daarmee een forse kostenbesparing op de onderhoudskosten oplevert.

In de waterwereld kiest men nog vaak traditioneel voor technische oplossingen. Procedures en spelregels zijn sterk gescheiden en verschillend bij water- en natuurbeleid. Dit kan onder andere leiden tot interpretatieverschillen over concepten, doelen en ambities. Bovendien zijn de netwerken bij water en natuur nog vaak sterk gescheiden. Het kiezen voor innovatieve oplossingen brengt onzekerheden met zich mee. Het vergt lef om toch voor een innovatieve aanpak te kiezen omdat dit risico's met zich mee kan brengen ten aanzien van tijd, geld en het halen van de doelen. Daarom wordt vaak nog steeds gekozen voor traditionele oplossingen.

De programma's Ruimte voor de Rivier, Building with Nature en de Natuurlijke Klimaatbuffers zijn goede voorbeelden van succesvolle samenwerking bij meekoppelen van water en natuur. In deze programma's is al veel kennis opgedaan, nu is het zaak deze kennis te implementeren. Met die kennis creëren we een exportproduct en dat sluit aan bij de ambities van de Topsector Water. De samenwerking in de 'gouden driehoek' (overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen), aangevuld met actieve inzet van natuurorganisaties, blijkt een goede manier om complexe projecten met meervoudige opgaven te realiseren. Aanbevolen wordt om voor succesvolle meekoppelprojecten zoveel mogelijk uit te gaan van samenwerking in een 'gouden vierhoek' van vier actoren (overheden, bedrijfsleven, kennisinstellingen en natuurorganisaties).

Innovaties komen niet altijd van de grond door risicomijdend gedrag. We willen graag vooraf alles weten. Daarom wordt gepleit voor praktijkcases. Het uitvoeren van veldexperimenten, uitvoerig monitoren en kennis opdoen over de effectiviteit en de kansen voor opschaling naar andere gebieden is aan te bevelen. Er is al veel kennis opgedaan met technische innovaties maar er mag meer aandacht zijn voor groene innovaties.

"De natuur heeft voor veel van onze waterproblemen kant en klare oplossingen, dat beginnen we nu langzaam weer te beseffen."

Koen Oome, provincie Zuid-Holland

Governance aspecten

Verkokering van beleidsvelden en sectorale financiering staan een integrale aanpak in de weg. Water en natuurbeleid zijn onvoldoende verweven. Dit geldt voor zowel het rijksbeleid als het beleid vanuit provincies en waterschappen. Bovendien lopen planprocessen voor verschillende beleidsdossiers niet synchroon. Hierdoor worden kansen gemist. Dat vraagt om afstemming van bestuurlijke besluitvormingsprocessen over het Deltaprogramma, KRW en natuurdossiers. Een programmatische sturing kan ruimte creëren voor innovatie en barrières voor een integrale aanpak wegnemen (Buuren en Teisman, 2014).

De verantwoordelijkheid voor natuur inclusief de financiering is met het decentralisatieakkoord naar de provincies gegaan. Het Rijk is verantwoordelijk voor de kaders en ambities en de provincies voor het invullen en uitvoeren van het beleid. De verantwoordelijkheid voor provincies heeft betrekking op het beheer en de ontwikkeling van het natuurnetwerk Nederland, de Natura2000-gebieden (met uitzondering van Natura 2000-gebieden waarvoor Rijkswaterstaat en het ministerie van Defensie verantwoordelijk blijven), het agrarisch natuurbeheer en het soortenbeleid. Rijkswaterstaat is verantwoordelijk voor de natuur in rijkswateren, inclusief het reguliere natuurbeheer. Voor het realiseren van herstelopgaven in het kader van Natura2000, die in de toekomst nodig zullen zijn omdat het natuurlijk systeem niet in balans is, zijn separate besluiten van het Rijk nodig.

Verder werd genoemd dat regelgeving een belemmering kan vormen. Zo wordt er bij de toetsing van primaire waterkeringen nu maar beperkt rekening gehouden met de aanwezigheid van voorlanden. Het toetsingsinstrumentarium voorziet hier op dit moment in met een verfijnde toets. In de praktijk werd tot op heden meestal volstaan met alleen een grove toetsing (waarbij het effect van de aanwezigheid van het voorland tegen de dijk niet wordt meegerekend). Het gevolg is dat primaire keringen soms worden afgekeurd terwijl er soms in de praktijk sprake is van een veilige situatie. Er is lef voor nodig om dit alsnog te doen. Vanaf 2017 moeten waterkeringen worden getoetst met het in ontwikkeling zijnde Wettelijk Toets instrumentarium 2017. Daarin wordt een voorgeschreven voorlandmodule opgenomen voor het stuk voorland tot aan de dijk zelf (50-100 meter).

Natuurwetgeving is in een aantal gevallen een belemmering voor het realiseren van meekoppelprojecten. Het Rijk (EZ) moet deze knelpunten in beeld brengen en betrekken in haar overleg met de Europese Commissie, de buurlanden en relevante partijen in Nederland over doelrealisatie Natura2000. Aanpassing van de huidige natuurwetgeving zou een mogelijke optie kunnen zijn. In veel gevallen speelt de natuurwetgeving of de wetgeving rondom de rivierkundige ruimte een sterk belemmerende rol voor een integrale aanpak. Het behoudsgerichte karakter van de natuurwetgeving (met name Natura2000) wordt als belemmerend ervaren bij de combinatie met meer ontwikkelingsgericht waterbeleid. Er is nog weinig ervaring met het vergunnen van natuurinclusieve plannen, waarbij positieve en negatieve effecten van maatregelen gesaldeerd worden. Er is nog helemaal geen ervaring met plannen waarbij een ecosysteemgerichte benadering centraal staat. In dergelijke plannen zouden eventuele negatieve effecten op bepaalde instandhoudingsdoelen Natura 2000 acceptabel zijn als andere doelen wel verbeteren.

Het benutten van meekoppelkansen is juist nu belangrijk. De Deltabeslissingen en gebiedsgerichte voorkeursstrategieën worden nu voorbereid. In 2015 gaat het deltaprogramma van beleidsontwikkeling naar beleidsuitvoering over en verandert ook de organisatie van het Deltaprogramma. Een zorgpunt is dat het momentum waarin er aandacht is voor meekoppelen voorbij gaat. Voor de

regio liggen er nu kansen om gebiedsontwikkelingen te koppelen aan de uitvoering van het Deltaprogramma. Het is (nog) geen vanzelfsprekendheid dat de uitvoerders van het Deltaprogramma die meekoppel mogelijkheden proactief oppakken.

Het Hoogwaterbeschermingsprogramma toetst op sober en doelmatig. De veiligheidsopgave staat voorop maar er is ruimte voor innovaties. Waterbeheerders kunnen kansen voor innovatie inbrengen. In de Handreiking die het HWBP heeft uitgebracht wordt wel aandacht gevraagd voor meekoppelkansen maar dit kan nog steviger worden afgedwongen. Het verkennen van meekoppelkansen is nu nog vrijblijvend.

Men is van mening dat meekoppelkansen zo vroeg mogelijk in het proces van de totstandkoming van een project verkend moeten worden. Hoe eerder partijen met elkaar om de tafel zitten hoe beter. Alle belanghebbenden moeten van het eerste moment betrokken worden en de gelegenheid krijgen om mee te denken. Dan ontstaat er commitment en draagvlak. Daarbij is het ook aan te bevelen marktpartijen zo vroeg mogelijk in het proces te laten meedenken. Vooral voor werken die complexer zijn is het belangrijk vanaf het eerste begin marktpartijen in het proces te betrekken. Daarvoor moet een passende contractvorm worden gezocht. In het buitenland zijn daar al veel positieve ervaringen mee opgedaan. Dit punt is ook aan de orde geweest in de eerste Groene Tafel die in het kader van de Natuurvisie van EZ is georganiseerd over natuur-inclusief bouwen. Door diverse bedrijven is benoemd dat er in het aanbestedingsproces iets moet veranderen zodanig dat het bedrijfsleven veel eerder betrokken wordt bij ontwerpen van dijkversterkingsmaatregelen (en zo hun ideeën over natuur-inclusief bouwen kunnen inbrengen). In een tweede Groene Tafel (medio 2014) komt het bedrijfsleven met voorstellen hiervoor.

"Het is belangrijk om marktpartijen zo vroeg mogelijk in het proces te laten meedenken".

Fries Heinis, Directeur Vereniging van Waterbouwers

Het HWBP zou partijen moeten uitdagen om dijkversterkingsprojecten integraal op te pakken door vooraf in het traject te eisen dat meekoppelkansen worden verkend en dat een natuurlijk alternatief meegenomen moet worden in de verkenning. Die investering aan de voorkant van projecten kost tijd, maar kan uiteindelijk ook tijdwinst en draagvlak opleveren. De overheid bepaalt de spelregels. Als in de richtlijnen wordt voorgeschreven dat meekoppelkansen verkend moeten worden en natuurlijke alternatieven afgewogen moeten worden tegen traditionele varianten dan gebeurt het vanzelf. Een wettelijk verplichte meekoppeldoets is een vaak genoemde aanbeveling.

Bestuurlijk lef en een bestuurder die zich ergens hard voor maakt wordt als voorwaarde genoemd voor succes. Daarnaast blijkt uit veel geslaagde projecten dat ook de projectleider / omgevingsmanager met een brede blik en een lange adem een onmisbare schakel is om een project gerealiseerd te krijgen. Projectleiders die teveel gefocust zijn op hun eigen doelen en planning zijn minder geneigd andere belangen te betrekken. Er is een cultuuromslag nodig om het belang van samenwerken en het koppelen van opgaven voor elkaar te krijgen. Dat zijn processen van de lange adem en vergt een andere manier van werken. Ook de overheid moet zich aanpassen aan dit integraal en gebiedsgericht werken. Voor het benutten van toekomstige meekoppelkansen is dat een belangrijk aandachtspunt.

Als grootste risico wordt genoemd de kans op vertraging van projecten. Door functies te combineren zijn er meer partijen bij betrokken, is de besluitvorming complexer en is er meer afstemming nodig. Bovendien zijn er meerdere financiers met als risico dat als er een financier wegvalt het hele project vertraagt of helemaal niet uit gevoerd kan worden. Het HWBP zou hierop moeten inspelen door meer flexibiliteit te bieden in de planning als meekoppelen leidt tot een mooier, beter en goedkoper eindresultaat.

Er ligt een enorme kans voor Rijkswaterstaat, de waterschappen en de provincies om zich verder te ontwikkelen als gebiedsregisseurs. In gebiedsagenda's kan expliciet worden ingegaan op de vraag hoe voorgenomen maatregelen ten aanzien van waterveiligheid en zoetwater passen in de integrale ruimtelijke agenda van de regio (Buuren en Teisman, 2014). Ze kunnen deze rol nu naar zich toe trekken. Waterschappen en Rijkswaterstaat zijn naast beheerder ook ontwikkelaar van waterkeringen en dienen de opgave van waterveiligheid te zien vanuit een ruimtelijk perspectief. Het opstellen van

een dijkennisie maakt de waterkeringbeheerder tot een actieve partner in de regio en draagt bij aan het vroegtijdig afstemmen van belangen, het creëren van meerwaarde en het benutten van kansen (Tromp et al., 2014).

Financiële aspecten

Het Deltaprogramma heeft als primaire doel het realiseren van een toekomstbestendige waterveiligheidsopgave en een duurzame zoetwatervoorziening voor Nederland. Het uitvoeringsprogramma biedt volop mogelijkheden voor een integrale aanpak en ruimtelijke ontwikkeling. Het Deltaprogramma ondersteunt het belang van meekoppelen. Met meekoppelen kunnen kosten worden bespaard en meerdere doelen in één keer worden gerealiseerd. Die kansen moeten worden verkend en benut. Het Deltafonds en het HWBP richten zich primair op de waterveiligheids- en zoetwateropgaven. Financiering van meekoppelingen uit het Deltafonds is mogelijk voor zover de maatregelen niet duurder zijn dan traditionele maatregelen voor waterveiligheid en zoetwatervoorziening. Financiering van ambities op het gebied van bijvoorbeeld natuur, economie, recreatie en ruimtelijke kwaliteit moeten door andere partijen worden opgebracht.

De financiële crisis heeft zowel positieve als negatieve gevolgen. Enerzijds leiden bezuinigingen ertoe dat organisaties zich steeds vaker beperken tot de kerntaken. Anderzijds dwingt een gebrek aan financiering ertoe om met creatieve oplossingen te komen en nieuwe samenwerkingsverbanden te zoeken om gezamenlijk doelen te realiseren. In vrijwel alle gevallen vraagt een combinatie van water en natuur ook een combinatie van geldstromen. De budgetten voor water- en natuuropgaven zijn sectoraal. Belangrijk is het ontschotten van budgetten om te komen tot haalbare combinaties (Ellen en Van Buren, 2014).

Door de respondenten wordt aangegeven dat een stimuleringsfonds een goede stimulans zou zijn om meekoppelkansen te verzilveren. Uit diverse ervaringen is gebleken dat een subsidieprogramma voor meekoppelen ertoe leidt dat partijen sneller met elkaar om de tafel gaan om te bekijken wat er mogelijk is.

"Zonder de klimaatbuffersubsidie was de Veiligheidsbuffer Oesterdam er niet gekomen".

Björn van den Boom, Natuurmonumenten

4.2 Regionale wateren

Water- en natuurbeleid spelen zich vaak af op regionschaal. Voor regionale watersystemen zijn regionale overheden (waterschappen en provincies) verantwoordelijk voor het waterbeleid, zij het binnen de kaders van nationale en Europese beleidsnota's en regelgeving, zoals de Kaderrichtlijn Water of het Nationaal Waterplan (NWP). Ook voor de klimaat-gerelateerde wateropgaven in het Deltaprogramma geldt dat eerst op nationaal niveau strategische beslissingen worden genomen, die vervolgens op regioniveau worden vertaald in uitvoeringsprojecten en -programma's. Voor grote wateren blijft het Rijk primair beleidsverantwoordelijk. Voor het natuurbeleid gelden vergelijkbare relaties tussen nationaal en regionaal niveau (zie Natuurpact).

Provincies en waterschappen zijn dan ook belangrijke partijen om te raadplegen over ervaringen die zij hebben opgedaan met het meekoppelen van natuur- en waterdoelen in beleid en uitvoering. Ook hebben zij zicht op kansen die zich de komende jaren kunnen gaan voordoen voor meekoppelingen van water en natuur. Daartoe zijn met vertegenwoordigers uit de waterwereld interviews gehouden met alle RAO-voorzitters en met een groot aantal KRW-coördinatoren bij waterschappen. Ook uit interviews met een aantal betrokkenen bij diverse deelprogramma's in het Deltaprogramma is informatie verzameld over ervaringen met en kansen voor natuurontwikkeling bij het realiseren van de klimaat-gebonden wateropgaven.

Provincies en terreinbeherende natuurorganisaties vormden de belangrijkste informatiebronnen over de mogelijkheden om op regionschaal in het natuurbeleid ook waterdoelen mee te nemen. De interviewvragen zijn opgenomen in bijlage 4. De verslagen van de interviews zijn goedgekeurd door de geïnterviewden, maar niet opgenomen in deze rapportage.

Hieronder zijn uit deze interviews allereerst de ervaringen met koppeling van water- en natuurdoelen in regionale watersystemen samengevat, die de afgelopen jaren zijn opgedaan in Nederland. De informatie, die is verkregen uit de interviews, gaat zowel over koppelingen van water en natuur op beleidsniveau (strategische niveau) als over uitvoeringsniveau (operationeel niveau). Deze informatie is vertaald naar factoren die bepalend zijn voor het succesvol, of juist niet succesvol, koppelen van water- en natuurdoelen op regio-schaal. De genoemde succesfactoren en belemmeringen zijn onderverdeeld in inhoudelijke, governance en financiële aspecten.

Inhoudelijke aspecten

Algemeen wordt onderschreven dat het essentieel is dat partijen een gemeenschappelijk belang hebben bij een integrale aanpak van water- en natuuropgaven. En dat dat besef wordt vertaald in een gemeenschappelijke bestuurlijke verantwoordelijkheid. Inhoudelijk maar ook financieel. In de onderzochte voorbeeldprojecten kwam dit naar voren als succesfactor bij de projecten Groene Rivier Vlijmen - Den Bosch, De Onlanden en de Regge.

Een gezamenlijke toekomstvisie of ambitie vanuit natuur en water is een belangrijk startpunt voor een succesvolle meekoppeling in uitvoeringsprojecten. Als daaraan ook nog een economisch interessant beleidsdoel (bijvoorbeeld recreatie en zand- en kleiwinning) kan worden gekoppeld, neemt de succeskans verder toe, zoals onder andere bleek in het project de Regge. Op teveel doelen tegelijk mikken kan echter weer belemmerend werken, door te grote complexiteit qua inhoud en financiering. En voor meekoppelen van beleidsdoelen moet men wel bereid zijn om iets in te leveren op de eigen sectorale beleidsdoelen, qua ambitieniveau of prioritering.

Per provincie verschilt de mate waarin water- en natuurbeleid worden gekoppeld. Het Brabants Samenwerkingsmodel (Provincie Noord-Brabant, 2008) wordt gezien als een zeer succesvolle formule, die ertoe heeft geleid dat de afgelopen jaren een groot aantal water- en natuurprojecten uitgevoerd kon worden, ondanks het wegvallen van veel rijkssubsidie. Wel gaven partijen aan dat water en natuur bij uitvoeringsprojecten alleen gecombineerd worden, mits de meekoppeling goed aansluit bij de eigen (sectorale) kerndoelen. Opgemerkt werd dat veel regionale bestuurders, ook bij waterschappen, vaak maar weinig kijk hebben op mogelijkheden voor en wenselijkheid van meekoppelen. En bestuurlijk commitment blijft uiteraard altijd cruciaal, ook bij tussentijdse bestuurswisselingen. Maar dan moet wel gezorgd worden voor een stevige verankering van de natuur- en wateropgaven in juridisch harde besluiten, zoals een Koninklijk Besluit of een Tracéwetbesluit. En verder ook moet tevoren goed duidelijk zijn of er planologische belemmeringen zijn voor functieverandering.

In de afgelopen jaren hebben vooral de grote veranderingen in het nationaal natuurbeleid (vooral het tussentijds wegvallen van het ILG-budget voor aankoop van EHS-gronden) veel negatieve invloed gehad op de realisatie van aanvankelijk goed verlopende gebiedsprocessen voor natuur en water. Hierdoor zijn veel projecten sterk vertraagd, zoals het voorbeeldproject Nieuwe Driemanspolder. Belangrijk neveneffect is dat door het tussentijds veranderen van de spelregels de (rijks)overheid werd gezien als een onbetrouwbare partner. Dit is een serieuze belemmering voor samenwerking in gebiedsprocessen.

Ook bestaat er zorg over de mogelijkheden om water- en natuurdoelen te blijven combineren nu in natuurgebieden meer gewerkt wordt met agrarisch natuurbeheer, waarbij de waterhuishouding meer moet worden afgestemd op de landbouw. Daar staat tegenover dat bij projecten met meervoudige doelstellingen het effect van het wegvallen van één beleidsdoel (met bijbehorend budget) soms gecompenseerd kon worden doordat een ander beleidsdoel wel overeind bleef.

Een stimulans voor meekoppelen is een duidelijk inzicht van nut en noodzaak om opgaven voor water en natuur in samenhang op te lossen. Nut en noodzaak moeten daartoe wel goed onderbouwd zijn, evenals de effectiviteit van een integrale aanpak. Zo is voor de Onlanden vooraf doorgerekend dat de kosteneffectiviteit van de inrichting van een groot waterbergings- en natuurgebied veel gunstiger uitpakte dan een meer civieltechnische aanpak om de wateropgaven benedenstrooms in Groningen te kunnen realiseren. De ecologische perspectieven ervan waren goed onderzocht. Dit inzicht in nut en

noodzaak en kosteneffectiviteit droeg in belangrijke mate bij aan de keuze voor deze aanpak. De winst van een integrale multifunctionele aanpak kan zitten in een kortere doorlooptijd, minder ruimtebeslag en minder uitgaven. Het is belangrijk om deze mogelijke voordelen van meekoppelen tevoren zo goed mogelijk te calculeren.

Soms kon een bepaalde ontwikkeling niet goed voorspeld of voorzien worden, waardoor de meekoppeling van water en natuur niet het gewenste resultaat opleverde. Een voorbeeld is het Markiezaatsmeer, waar de kwaliteit van water en natuur achter bleef bij de verwachtingen als gevolg van veel meer nalevering van fosfaat en blauwalgenbloei dan was verwacht. Kennis over de interactie tussen water en natuur is cruciaal en nog lang niet volledig. Ook is een nadeel dat deze kennis over verschillende disciplines en kennisinstellingen is verdeeld. Gepleit wordt voor een betere ontsluiting van de bestaande kennis en voor een impuls voor aanvullende praktijkgerichte kennis over de interactie tussen water en waterafhankelijke natuur.

Ruimtelijke factoren kunnen een grote rol spelen bij meekoppelprojecten. Een grote ruimtedruk is vaak oorzaak van moeizame verwerving van benodigde gronden voor realisatie van de beleidsdoelen. Wanneer water- en natuurdoelen op een bepaalde plek in het projectgebied niet ruimtelijk gecombineerd kunnen worden is het belangrijk om te kunnen beschikken over wat extra ruimte voor zonering. Algemeen geldt wel dat bij meekoppelingsprojecten er minder ruimte nodig is dan voor separate realisatie van water- en natuurdoelen.

Governance aspecten

Uit de interviews komt naar voren dat er op regionaal niveau al heel veel wordt samengewerkt tussen natuur- en waterbeleid in integrale gebiedsprocessen. Soms zelfs zo sterk dat werd opgemerkt: 'Kun je het loskoppelen dan?' Vooral de Kaderrichtlijn Water heeft gezorgd voor een flinke stimulans voor een synergetische aanpak voor water en natuur. Er was zelfs een speciaal fonds voor synergieprojecten, een breed gewaardeerd aanjaagmiddel waarmee tal van projecten veel eerder op gang konden komen dan anders mogelijk was geweest.

"Meekoppelen van water en natuur? Kun je het los koppelen dan?"

Rolf Koops, RAO-voorzitter Rijn-Oost

Uit de interviews komt naar voren dat niet alle stakeholders het begrip 'meekoppelen water- en natuuropgaven' herkennen. De provincies noemen dit bijvoorbeeld een integrale aanpak / integrale gebiedsontwikkeling en zien het als iets vanzelfsprekends. Ook wordt het woord synergie genoemd.

Ook worden kritische kanttekeningen geplaatst bij de term 'meekoppelen', omdat het suggereert dat er iets ondergeschikts meelift met iets belangrijkers (een hiërarchie). Dan is het de vraag of de natuuropgaven nu 'meeliften' met de wateropgaven of vice-versa. Wat komt nu eerst?

Veel meekoppelprojecten worden voorbereid en uitgevoerd in integrale gebiedsprocessen. Belangrijk is dat vanaf het begin alle betrokken partijen bij het proces betrokken worden, en dat voor ieder duidelijk is dat er meerdere doelen tegelijk worden nagestreefd. Het moet voor alle partijen duidelijk zijn dat er wat te winnen valt. Vanaf het begin moet men een goed inzicht hebben in de regionale knelpunten en conflicterende belangen. Om daar goed met elkaar uit te komen speelt de 'gunfactor' een belangrijke rol. Daarvoor is nodig dat men niet slechts in het proces deelneemt om de eigen sectorale belangen te bewaken. Over de eigen grenzen durven en willen heen kijken is belangrijk. En op gebiedsniveau moet er ook winst te boeken zijn, moet er ontwikkelingsruimte zijn. Een verbindende en initiatiefrijke gebiedscoördinator of -regisseur is essentieel. Een flexibele en creatieve houding van partijen is nodig om kansen (aanhaakmomenten) te grijpen die zich in het proces voordoen, waarbij men bereid is af te wijken van het oorspronkelijk projectplan. Ook met kleine stapjes kom je met elkaar vooruit.

Veel aandacht besteden aan communicatie is essentieel voor een grote betrokkenheid van partijen bij het proces. Niet alleen schriftelijke en digitale vormen zijn daarbij nuttig, maar zeker ook meer praktijkgerichte vormen, zoals excursies en andere publieksbijeenkomsten. Hiermee wordt het maatschappelijk draagvlak voor deze integrale werkwijze vergroot.

Gebrek aan maatschappelijk draagvlak voor natuur en voor vasthouden c.q. tijdelijk bergen van water kan een remmende factor zijn voor de omvorming van landbouwgrond in natuurontwikkeling, waarmee ook wateropgaven gerealiseerd kunnen worden. Vaak is onvoldoende duidelijk wat de betekenis is van nieuwe natuur, of dat schaarste aan zoetwater een serieus probleem aan het worden is bij klimaatverandering.

"Alleen ga je sneller, samen kom je verder"

Marcel Vermeulen, Staatsbosbeheer

Financiële aspecten

Voldoende beschikbaar budget is een randvoorwaarde voor elk project, dus ook voor meekoppelprojecten water en natuur. Dan moeten er geen schotten bestaan tussen sectorale budgetten, zoals in de praktijk soms wel het geval is. Gemeenschappelijke doelen vragen om gemeenschappelijke financiering met middelen die niet geoormerkt zijn. Dat is zeker ook van belang bij de verantwoording van de uitgaven, omdat bij echt integraal uitgevoerde projecten niet meer te achterhalen is of geld is uitgegeven voor water of voor natuur. Dit was o.a. een conclusie uit de ILG-evaluatie (Boonstra et al., 2012).

Een probleem dat zich vooral bij grote langlopende complexe projecten voor kan doen is dat oorspronkelijk begroot of toegezegd budget gedurende de uitvoering niet meer beschikbaar blijkt te zijn. Dit is de afgelopen periode in een groot aantal projecten aan de orde geweest met budget voor grondaankoop voor natuurontwikkeling (EHS), maar ook als gevolg van de economische crisis, waardoor bijvoorbeeld minder geld beschikbaar kwam als natuurcompensatiegeld voor woningbouw en infrastructuur.

Een andere vertragende factor voor meekoppelen van water en natuur was het uitblijven van bestuurlijke keuzes over de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura2000-gebieden. De aanwijzingsbesluiten zijn pas goed op gang gekomen in 2012-2013, terwijl de besluitvorming afgerond zou zijn voor 2010. Ook de periode van discussie over het voortbestaan van de waterschappen heeft voor stagnatie gezorgd.

Het combineren van natuur- met waterdoelen in projecten levert vaak een financieel voordeel op, omdat minder ruimte en organisatie nodig is dan bij sectorale uitvoering van twee beleidssporen. Ook kan bij het combineren van water- en natuurdoelen bespaard worden op de beheerskosten van dergelijke multifunctioneel ingerichte gebieden. Juist door toenemend geldgebrek voor de realisatie van watermaatregelen en natuurprojecten zijn waterbeheerders en natuurbeheerders elkaar meer gaan opzoeken voor samenwerking.

5 Meekoppelkansen in de periode tot 2021

5.1 Inleiding

Op basis van beschikbare documenten en interviews met vertegenwoordigers van overheid, bedrijfsleven en natuurorganisaties is een quick scan uitgevoerd van meekoppelkansen die in de komende planperiode tot en met 2021 gerealiseerd kunnen worden. Dit is een niet limitatieve lijst van meekoppelkansen in de nabije toekomst.

5.2 Grote wateren

Deltaprogramma

Het Deltaprogramma is in 2010 gestart met het werken aan een veilig en aantrekkelijk Nederland voor nu en de toekomst. In 2014 ligt er een definitief voorstel voor vijf samenhangende deltabeslissingen en de voorkeurstrategieën voor waterveiligheid en zoetwatervoorziening. Daarmee wordt de basis gelegd en een kader gegeven voor het werken aan de delta in de toekomst. Na vaststelling worden de deltabeslissingen uitgewerkt en omgezet in concrete verkenningen, planuitwerkingen en realisaties conform de MIRT systematiek (Staf Deltacommissaris, 2014). Voor de waterveiligheid- en zoetwateropgaven is jaarlijks € 1,2 miljard beschikbaar uit het Deltafonds (Ministerie van I&M, 2013).

Hoogwaterbeschermingsprogramma

Het eerste uitvoeringsprogramma van het Deltaprogramma dat in 2014 al is gestart is het Hoogwaterbeschermingsprogramma. Binnen het HWBP geven waterschappen en Rijkswaterstaat invulling aan de opgave die voortkomt uit de Derde Ronde Toetsing van primaire waterkeringen. De programmering is gebaseerd op afspraken die het Rijk, provincies, waterschappen, gemeenten en drinkwaterbedrijven in 2011 met elkaar hebben gemaakt in het Bestuursakkoord Water. Het nieuwe HWBP heeft andere ambities en krijgt een andere aanpak dan eerdere hoogwaterbeschermingsprogramma's. Er wordt meer tijd genomen voor de voorbereiding van het programma en de projecten en er is meer ruimte voor vernieuwing en innovatieve oplossingen. Dat biedt ook kansen voor meekoppelen.

In totaal is 731 km waterkeringen afgekeurd. De beheerders hebben daarvan 415 km aangemeld voor de eerste programmeringsperiode (2014-2019). Het HWBP bepaalt op basis van urgentie (overstromingsrisico) de prioriteiten van de uitvoering. De 34 meest urgente projecten met een totale omvang van 180 km kunnen in de periode 2014-2019 van start gaan. Voor deze periode is € 350 miljoen beschikbaar (Hoogwaterbeschermingsprogramma, 2013).

Kansen voor meekoppelen met natuur:

- De 34 meest urgente projecten zijn geprogrammeerd voor de periode 2014 – 2019. Dat betekent dat voor deze projecten de planvoorbereiding in 2014/2015 van start gaat. Voor die projecten is het van belang in 2014 te verkennen welke meekoppelkansen er zijn.
- Drie project-overstijgende verkenningen:
 - o Centraal Holland: verkennen van een doelmatige oplossing voor waterveiligheidsopgave van dijkkring 14, 15 en 44 waarbij sterk rekening wordt gehouden met ruimtelijke ontwikkelingen.
 - o Piping: piping is het faalmechanisme waarbij kwelwater onder de dijk stroomt, waarbij grond wordt meegenomen en de stabiliteit van de waterkering afneemt. Dit speelt bij veel afgekeurde dijken. De projectoverstijgende verkenning doet aanvullend onderzoek naar dit probleem en

-
- verkent innovatieve en doelmatige oplossingen. Eén van die oplossingen is het binnendijks vernatten met kansen voor natuurontwikkeling.
- o Waddengebied: verkenning gericht op een doelmatige oplossing voor alle afgekeurde dijken in Groningen en Fryslân. Hierbij is veel aandacht voor combinaties van dijkversterking met kwelders, overslagbestendigheid, innovatieve dijken en zandsuppleties.
 - Grensvlak primaire keringen en regionaal systeem: in het algemeen is er een sterke scheiding tussen de primaire waterkeringen en het regionaal watersysteem. Juist op dit grensvlak bevinden zich kansen voor het meekoppelen van opgaven, bijvoorbeeld door het creëren van brakke natuur binnendijks (bv. achteroevers).

IJsselmeergebied

Het deelprogramma IJsselmeergebied werkt één strategie uit om de opgaven voor waterveiligheid en zoetwater in het IJsselmeer, Markermeer en de randmeren gecombineerd aan te pakken met als doel: een veilig en veerkrachtig IJsselmeergebied. Deze strategie bestaat uit vijf hoofdlijnen: 1. Spuien als het kan, pompen als het moet, 2. Flexibel peilbeheer en flexibele inrichting meren, 3. Flexibel beheer en flexibele inrichting omliggende watersystemen, 4. Besparen op gebruik, 5. Blijven investeren in waterveiligheid (Staf Deltacommissaris, 2014). In opdracht van het Deltaprogramma is door Ecoshape een ecodynamische visie voor het IJsselmeer opgesteld. Daarin is een kansenkaart opgenomen met kansen voor ecodynamische maatregelen voor waterveiligheidsopgaven en natuur (Ecoshape, 2012). In 2013 heeft een workshop plaatsgevonden over de natuurwinst bij flexibel peilbeheer in het IJsselmeergebied (Coalitie Natuurlijke Klimaatbuffers, 2013).

Kansen voor meekoppelen met natuur:

- Friese IJsselmeerkust: voor de Friese IJsselmeerkust is kwetsbaar bij toekomstige peilstijging. Er liggen hier veel kwetsbare buitendijkse gebieden. Er lopen Building with Nature-experimenten met het concept zandmotor die tot en met 2017 worden gemonitord. Dit moet inzicht bieden in de kansen voor opschaling langs de gehele Friese IJsselmeerkust. Er liggen veel kansen voor het klimaatrobuuster maken van buitendijkse natuurgebieden met zandsuppleties in de vorm van lagunes / meerdere eilandjes
- Kansen voor versterken oevernatuur bij dijkversterkingen: er liggen in het hele IJsselmeergebied kansen voor het versterken of ontwikkelen van vooroevers
- IJssel-Vecht delta: gebiedsontwikkeling IJssel-Vecht delta heeft een grote opgave om aan de waterveiligheidseisen te voldoen. Er ligt een opgave voor 110 km aan primaire waterkeringen onder andere als gevolg van piping. Er zijn mogelijkheden voor ecodynamische ontwikkeling zoals binnendijkse grondwaterstijging (vernatting) in combinatie met vooroevers. Dat biedt kansen voor binnen- en buitendijkse natuur. In en rond het Zwarte Meer wordt geïnvesteerd in rietherstel en in het Drontermeer wordt 300 hectare riet aangelegd.
- Markermeer:
 - o Markerwadden: aanleg natuureilanden Markermeer
 - o Markermeerdijken en Houtribdijk: kansen voor aanleg van voorlanden met rietontwikkeling
 - o Markermeer / Hoornse Hop: in de RAAM-brief (Randstadbesluiten Amsterdam-Almere-Markermeer) is aangekondigd dat voor het Markermeer-IJmeer een pakket maatregelen wordt opgesteld om een Toekomstbestendig Ecologisch Systeem (TBES) te realiseren. Eén van de projecten uit dit pakket is een verkenning naar de aanleg van luwtmaatregelen in de Hoornse Hop.
- Flevoland, Noordoost polder, Westvaardersplassen: kansen voor vooroeverontwikkeling in combinatie met binnendijkse vernatting (tegengaan piping).
- Afsluitdijk: de Afsluitdijk voldoet niet aan de wettelijke eisen voor waterveiligheid. Deze opgave wil de regio realiseren in combinatie met ambities op het gebied van duurzaamheid, natuur, recreatie en toerisme. Het Rijk wil duurzame en innovatieve initiatieven stimuleren zoals de aanpassing van de Afsluitdijk in combinatie met een vismigratierivier.
- Eem-, Gooi- en IJmeer en de Veluwe-randmeren:
 - o verbeteren bestaande eilandjes en aanleg nieuwe eilandjes ter bescherming zachte oevers aan de zuidzijde van het oude land.
 - o ondiepe en ondergelopen oever- en graslanden zijn belangrijk voor paaigebieden van vissen.
 - o kleine polder bij monding van de Eem voor waterberging en natuurontwikkeling.

-
- o geleidelijke land-water overgangen en herstel beekmondingen voor vogels en vissen in Veluwe randmeren.

Kust

Het Deelprogramma Kust verkent strategieën voor een veilige, aantrekkelijke en economisch sterke kust. Zeespiegelstijging en zandbewegingen langs de kust bepalen de opgave. Kenmerkend voor de kust is de grote verwevenheid van waterveiligheid met ecologie, economie en landschap. Vier kansrijke strategieën bieden perspectieven voor ruimtelijke ontwikkelingen langs de kust (Staf Deltacommissaris, 2014):

- Strategie 1: slim benutten leidt tot de laagste investeringskosten maar biedt beperkte meekoppelkansen voor recreatie, ruimte, natuur en economie.
- Strategie 2: duurzaam kiezen leidt tot vergelijkbare kosten en effecten als het huidige beleid.
- Strategie 3: samen versterken scoort positiever op meekoppelen. Intensieve samenwerking langs de gehele kust levert naar verwachting veel gunstige effecten op.
- Strategie 4: areaal voorop zetten scoort positief op meekoppelkansen vanwege meer zandvolume, maar kent de hoogste investeringskosten en risico's.

De voorkeursstrategie voor de kust hangt sterk samen met de afspraken over de Adaptatieagenda Zand. Het deelprogramma kust stelt een adaptatieagenda zand op om met zandsuppleties een bijdrage te leveren aan een veilige, economisch sterke, ecologisch robuuste en aantrekkelijke kust. Onderdeel van dit programma zal een langjarig programma van kennisontwikkeling en monitoring zijn. Onder het motto 'zacht waar het kan, hard waar het moet' zal ook een afweging plaatsvinden over de inzet van zandsuppleties voor het op orde houden van 'harde' keringen.

In het kader van het deelprogramma Kust is de Nationale Kustvisie opgesteld. Het is een gezamenlijke langetermijnvisie van het Rijk en regio's hoe de Noordzeekust kan worden beschermd tegen de zee, en tegelijkertijd de ruimtelijke, ecologische en economische ontwikkeling en kwaliteiten van een aantrekkelijke kust kunnen worden versterkt. Deze kustvisie biedt goede aangrijpingspunten voor meekoppelen van natuur met lange termijn kustveiligheid.

Kansen voor meekoppelen met natuur:

- De opgave om de aantrekkelijkheid van de kust te vergroten door het onderling verbinden en dynamischer maken van natuurgebieden, en daarnaast ook versterking van de identiteit en recreatieve ontsluiting van de kust.
- De ontwikkeling van een adaptieve koers aan de zeespiegelstijging ('meegroeiprice') met de nadruk op een aanpak van 'leren en innoveren door experimenteren'. Multifunctioneel gebruik, waaronder zeker ook natuur, speelt een belangrijke rol bij de meegroeiconcepten. Er zijn nog veel onzekerheden over de werking van het zandig systeem en de effecten van keuzes in dat systeem. Daarbij zijn onder andere pilots voor geulen en buitendelta's in beeld. Het concept van de zandmotor wordt nu gemonitord en moet zijn waarde in de praktijk bewijzen. De perspectieven zijn echter veelbelovend, zowel voor kustveiligheid als voor natuur en recreatie langs de kust. Op langere termijn kunnen keuzes voor het verdelen van zand ook leiden tot een zichtbaar ander beeld van de kustlijn. Hondsbossche en Pettemer zeewering: zwakke schakel wordt versterkt met duinen en een strand voor de dijk. Dit biedt kansen voor natuur en recreatie.
- Aan het gebruik van zeeweringen en de aangrenzende ruimte worden hoge eisen en voorwaarden gesteld. Om ook op lange termijn over voldoende ruimte voor de kustbescherming te kunnen beschikken zijn zowel landwaarts als zeewaarts van de keringen reserveringszones ingesteld, waar geen of weinig ruimtelijke ontwikkeling mogelijk is. Als nu al wordt voorzien dat versterking pas op de langere termijn aan de orde is, kan worden overwogen om de ruimte in deze zone een tijdelijke functie te geven, zoals natuur.

Rivieren

Het Deelprogramma Rivieren werkt strategieën uit voor de waterveiligheid langs de Maas en de Rijntakken. Dijkversterking en rivierverruiming blijken de ideale mix voor waterveiligheid in het rivierengebied. Voor iedere regio zijn twee kansrijke strategieën uitgewerkt: Doe meer met Dijken en Ruimte voor de Rivier-plus (Staf Deltacommissaris, 2014):

- Doe meer met Dijken: toepassing van hogere en sterkere dijken als oplossing voor waterveiligheid. Het meest urgent zijn de Waal en de gebieden rond de IJsselkop (Arnhem) omdat veel dijken hier zijn afgekeurd. Daarnaast biedt de Grebbedijk (Wageningen) mogelijkheden voor innovatieve oplossingen zoals een deltadijk. Deze ontwikkelingen bieden ook kansen voor natuur.
- Ruimte voor de Rivier plus: deze strategie bestaat uit de rivier meer ruimte geven. Deze strategie biedt kansen voor meekoppeling met andere ontwikkelingen in het rivierengebied. Dat geldt bijvoorbeeld voor een aantal hotspots voor natuurontwikkeling, zoals het plan rivierklimaatpark IJsselpoort. Meekoppelen speelt ook bij de inzet van retentiegebieden en bypasses zoals bijvoorbeeld bij Zutphen, Deventer, Land van Heusden en Altena en Rijnstrangen.
- Per riviertak betekent dit:
 - o Maas en IJssel: rivierverruiming waar het kan, dijkversterking waar het moet.
 - o Waal: rivierverruiming én dijkversterking in een krachtig samenspel.
 - o Nederrijn-Lek: dijkversterking met lokaal kansen voor rivierverruiming.

Meekoppelkansen water en natuur:

- Parels: per riviertak worden zogenoemde parelprojecten aangewezen. Parels zijn gebiedsprojecten die op korte termijn (vóór 2030) al een bijdrage kunnen leveren aan het vergroten van waterveiligheid en die ook kosteneffectief zijn, draagvlak hebben en gekoppeld kunnen worden aan andere doelen, zoals natuur. Het rivierklimaatpark IJsselpoort, de Grebbedijk en de hoogwatergeul Varik-Heesselt zijn zulke parels.
- Smart Rivers: binnen het project Smart Rivers zijn kansrijke binnendijkse maatregelen verkend in het rivierengebied. Kansrijk zijn:
 - o Waal: Rijnstrangen voor extra hoogwaterberging, Dijkverlegging De Groenlanden bij Ooij, Bypass/groene rivier Varik-Heesselt, dijkverlegging Zaltbommel-Hurweenen, dijkverlegging Brakel, bypass Haaften.
 - o Maas: Retentie Lob van Gennep, activeren Beerse Overlaat (Cuijk), bypasses oude boogmeanders Oude Maas, dijkverlegging Kraaijenbergse plassen.
 - o IJssel: Overmarsch (Zutphen), Wilpse klei.
- WaalWeelde: ontwikkelen van een veilige, natuurlijke en economisch sterke Waal. In 2011 is een MIRT-onderzoek uitgevoerd. Hieruit blijkt dat een aantal projecten, dat bijdraagt aan zowel de wateropgave als aan ruimtelijke kwaliteit, voor 2015 van start kan gaan. Zowel het rijk als de provincie Gelderland investeren € 30 miljoen.
- Gebiedsontwikkeling Ooijen – Wanssum: het plan bestaat uit het reactiveren van de Oude Maasarm, aanleg van twee hoogwatergeulen en kademaatregelen. In 2012 is de MIRT-verkenning afgerond. Bijdrage van het Rijk bedraagt € 135 miljoen en is bestemd voor waterveiligheidsdoelstellingen. Provincie Limburg en gemeente dragen € 75 miljoen bij.
- Self Supporting River Systems: Self Supporting Rivier Systeem (SSRS) levert een betaalbaar, betrouwbaar en duurzaam beheer van de rivieren. De ambitie is een realisatie van de taken tegen 40% minder kosten in het jaar 2021. Het bereiken van die ambitie draagt bij aan een robuust en toekomstvast rivierbeheer. Vanuit de basisprincipes 'building & maintaining with nature' en het potentieel van het riviersysteem te exploiteren en baten/producten van het riviersysteem weer in te zetten het systeem robuuster te maken, wordt gezorgd voor een gewenste duurzame gebiedsontwikkeling.

Zuidwestelijke Delta

Het Deelprogramma Zuidwestelijke Delta werkt strategieën uit voor de opgaven voor waterveiligheid en zoetwatervoorziening in deze regio. Kenmerkend voor deze regio zijn de grote zeearmen, met veel verschillende kenmerken op het gebied van waterveiligheid, ecologie en economie. Kansrijke strategieën zijn verkend voor het noordelijk en zuidelijke deel van de zuidwestelijke delta (Staf Deltacommissaris, 2014):

- Noordelijke deel: dit gebied omvang Haringvliet, Hollandsch Diep, de Grevelingen en het Volkerak Zoommeer. Er wordt een keuze gemaakt tussen het voortzetten van de huidige strategie (traditionele dijkversterking) of het creëren van een berging voor rivierwater in de Grevelingen waardoor de waterstand in het Haringvliet en Hollandsch Diep in extreme situatie minder hoog oploopt. Daardoor zijn dijkversterkingen langs deze wateren minder omvangrijk.
- Zuidelijk deel: dit gebied bestaat uit de Oosterschelde en Westerschelde. Ook hier wordt een keuze gemaakt uit het voortzetten van de huidige strategie (traditionele dijkversterking) of het

optimaliseren van de huidige strategie door het aanpassen van het beheer- en sluitregime van de Oosterscheldekering én zandsuppleties toe te passen. De laatste strategie biedt kansen voor ecologie.

Kansen voor meekoppelen met natuur:

- Zandhonger Oosterschelde: sterke erosie van platen, slikken en schorren heeft grote gevolgen voor getijdenatuur en heeft invloed op de golfaanval van dijken. Verkenning zandhonger moet leiden tot voorkeursaanpak van de zandhonger. Zandsuppleties bieden veel kansen voor natuur. De Veiligheidsbuffer is een mooi voorbeeld. Ook op de Roggenplaat ligt een kans.
- Rijksstructuurvisie Grevelingen en Volkerak-Zoommeer: vanuit het integrale perspectief streeft de Stuurgroep Zuidwestelijke Delta naar het – op termijn – terugbrengen van het getij op de Grevelingen en het terugbrengen van zout water in het Volkerak Zoommeer, en een open verbinding naar de Grevelingen. De zoetwateraanvoer via de Roode Vaart biedt kansen voor het ontwikkelen van natuur zoals natuurvriendelijke oevers. Besluitvorming hierover vindt plaats in de Rijksstructuurvisie.
- Zoetwatervoorziening Oost Flakkee: de kosten hiervoor bedragen ca. € 8 miljoen en uit onderzoek blijkt dat 25-50% hiervan meegefinancierd kan worden door mee te koppelen met andere opgaven (KRW, WB21, natuur).
- Sophiastrand: voor het project Sophiastrand is versterking van de dijkglooiing gewijzigd in een duin- en strandsuppletie, waarmee niet alleen de veiligheid, maar naar verwachting ook de natuurwaarden van de vooroever en de recreatieve waarden van het strand toenemen.
- Plannen voor meekoppelen waterveiligheid in combinatie natuurontwikkeling Noordrand Goeree met recreatie.
- De Groene Dijk Emanuelpolder (nHWBP project) voorziet in het bouwen van een veilige, zachte oplossing. De Groene Dijk is een voorlandoplossing die niet alleen een zachte oplossing biedt voor het dijklichaam, maar waarbij het voorliggende schor en slik onlosmakelijk onderdeel vormen van de waterveiligheidsoplossing. Bovendien is het een PAS-maatregel (Programmatische Aanpak Stikstof) die in het beheerplan Deltawateren specifiek voor de Emanuelpolder wordt genoemd.

Waddengebied

Het deelprogramma Waddengebied werkt strategieën uit voor de waterveiligheid in het Waddengebied. De Waddenzee behoort tot de grootste estuariene gebieden ter wereld en wordt gekenmerkt door unieke natuurlijke waarden. Zandbanken, eilanden, wadplaten en vooroevers (kwelders) beschermen samen de kust van Noord-Nederland. De uitgevoerde Projectoverstijgende Verkenning Waddenzee (POV) richt zich op de gehele Waddenzeedijk langs de vaste wal van Groningen – Fryslân. In die POV worden innovatieve dijkconcepten beschouwd, zoals een dijk met kwelders, overslagbestendige dijk, brede groene dijk, multifunctionele dijk en parallelle dijk.

Kansrijke strategieën zijn (Staf Deltacommissaris, 2014):

- Zandige kust en Waddenzee: zandsuppleties zullen omvangrijker moeten worden als de zeespiegel sneller stijgt. Een langjarig kennis en monitoringsprogramma moet inzicht bieden in de hoeveelheid zand die daarvoor nodig is.
- Primaire waterkeringen: innovatieve dijkconcepten kunnen de waterveiligheidsopgave realiseren en bieden kansen voor het meekoppelen met ambities voor natuur, recreatie en lopende gebiedsontwikkelingen. Hierbij kan gedacht worden aan dijken met kwelders ervoor of overslagbestendige dijken.

Concrete meekoppelkansen:

- Traditionele dijk met kwelders: langs delen van de Waddenzeekust zijn er mogelijkheden om kwelders te ontwikkelen voor de waterveiligheid. Het deelprogramma Waddengebied brengt deze kansen in beeld.
- Innovatieve dijkconcepten: het deltaprogramma Waddengebied verkent kansen voor innovatieve dijkconcepten. Overslagbestendige dijken kunnen een alternatief zijn voor traditionele dijkversterking en biedt kansen voor binnendijkse (brakke) natuur. Ook liggen er kansen voor rijke dijken.
- Groene Dollard Dijk: langs de Dollard bestaat breed draagvlak voor een dijk die met gras is bekleed en via een flauw talud overgaat in een kwelder. Er loopt een verkenning naar de haalbaarheid van dit innovatieve concept.

- Eemsdelta: voor het gebied in de driehoek Eemshaven, Delfzijl en de stad Groningen vindt een integrale verkenning plaats waarbij meekoppelkansen met zoetwatervoorziening, landschap, ecologie, economie, wateroverlast worden verkend. In januari 2014 is de samenwerkingsovereenkomst 'Natuurverbetering en verbetering bereikbaarheid Eems-estuarium' getekend.
- Project Waterfront Delfzijl (Marconi): waterveiligheidsopgave wordt in samenwerking met diverse partners gecombineerd met kwelderontwikkeling
- Holwerd aan Zee: Holwerd aan Zee is een ambitieus plan dat door dorpsbewoners zelf is bedacht en inmiddels is ondergebracht in een stichting. Een open vaarverbinding met het water moet het Friese dorp een stuk aantrekkelijker maken voor toeristen. Bovendien moet het de waterhuishouding verbeteren. Daarnaast wordt er bijvoorbeeld nog gekeken naar de mogelijke locatie van een opvangmeer voor overtollig water. Kan zo'n opvangmeer geplaatst worden tussen de dorpskern en de zeedijk, zodat Holwerd weer aan zee ligt? Net als eeuwen geleden toen de robuuste Holwerter Toer als lichtbaken over de Waddenzee scheen. 'Holwerd aan Zee' heeft niet alleen ecologische potentie, maar ook economische. Ieder jaar passeren een half miljoen mensen het dorp op weg naar Ameland. Maar ook over water kan het veel toeristen trekken, door een verbinding met Dokkum en de Waddenzee, waarbij Holwerd de poort is naar dit unieke Werelderfgoed.
- Project Harlingen Zurich verkent de mogelijkheden voor het realiseren van de waterveiligheidsopgave in combinatie met andere belangen.
- Prins Hendrik dijk (Texel): de dijk langs de Prins Hendrikpolder op Texel is afgekeurd op stabiliteit bekleding, hoogte, afschuiven binnentalud, micro-stabiliteit en piping. Versterking door een traditionele aanpak leidt tot een dure en lokaal lastig inpasbare oplossing. In plaats daarvan is gekozen voor een veiligheidsduin over de volledige lengte van de dijk, dat volstaat als alternatieve kering. Daarnaast wordt een kweldervoorland aangelegd, dat vooral dient als natuurcompensatie.
- Ontwikkeling dynamische duinen Waddeneilanden.

Holwerd aan Zee

Rijnmond Drechtsteden

Het Deelprogramma Rijnmond Drechtsteden werkt strategieën uit voor de opgaven voor waterveiligheid in deze regio. Overstromingsrisico's bestaan in dit gebied door een samenspel van zee en de rivieren. Het is een kwetsbare locatie in de Nederlandse delta met een groot aantal inwoners en een grote economische waarde. Er ligt een grote opgave om in de periode tot 2100 dit gebied klimaatbestendig in te richten. Per deelgebied zijn knelpunten en kansen van lokale maatregelen verkend. Deze zijn met twee strategieën in beeld gebracht: Preventie boven alles en maatwerk naar risico:

- Preventie boven alles: hierbij staat preventie tegen overstromingen centraal. Maatregelen voor preventie zijn dijkversterkingen of rivierverruiming. De totale kosten voor het hele gebied tot 2100 bedragen naar schatting € 5 á 6 miljard.
- Maatwerk naar risico: deze strategie gaat uit van maatwerk voor delen van de dijkring met een optimale mix van alle lagen van meerlaagsveiligheid.

Kansen voor meekoppelen van water en natuur:

- In de westelijke gebieden zal dijkversterking de belangrijkste pijler blijven. In geval van een hoger veiligheidsniveau is maatwerk per dijkkringdeel nodig. Voorlanden kunnen bijdragen aan een hoger veiligheidsniveau en bieden kansen voor natuur.
- Langs de Hollandse IJssel is de dijkversterkingsopgave aanzienlijk te verkleinen door voorlanden te benutten bij de veiligheid van waterkeringen en waarschijnlijk ook door de faalkans en het sluitregime van de stormvloedkering te verbeteren. Een overlaat naar een natuurgebied in de Krimpenerwaard kan mogelijk een bijdrage leveren.
- Bij de Rivier als getijddepark onder leiding van de Stadsregio Rotterdam wordt er gewerkt aan een plan voor de rivier als getijddepark. Centraal staat hierbij het versterken van de kwaliteiten en de beleving die de ligging aan de rivier en de delta biedt. Doelen zoals KRW, Natura 2000 en Duurzaam ondernemen worden verenigd. Dit initiatief is door de gemeente Rotterdam genomen. Het Deltaprogramma Rijnmond-Drechtsteden is daarbij aangehaakt.

Zoetwatervoorziening

In het Deelprogramma Zoetwater worden strategieën uitgewerkt voor de zoetwatervoorziening van Nederland. Het combineren van maatregelen in het hoofdsysteem in combinatie met het regionale systeem is essentieel voor het realiseren van doelen. Per gebied worden hoofdkeuzes gemaakt:

- IJsselmeergebied: voor het IJsselmeergebied is een stapsgewijze invoering van een flexibel peil. Door het stapsgewijs creëren van een zoetwaterbuffer kan de natuur hiervan profiteren. Voorwaarde is wel een flexibele inrichting van buitendijkse gebieden.
- Voor West-Nederland en een deel van de Zuidwestelijke Delta dat in verbinding staat met het hoofdwatersysteem is tot 2050 een gefaseerde uitbreiding van de Kleinschalige Wateraanvoer (KWA) kansrijk. Het uitbreiden van de KWA tot een permanente oostelijke aanvoerroute is tot 2050 niet nodig maar biedt wel meekoppelkansen voor natuur, veiligheid, economie en scheepvaart. Door dit nu mee te nemen in de verkenning kan blijken of het wellicht al kosteneffectief is om al op korte termijn tot actie over te gaan.
- Rivierengebied: het rivierengebied dat direct of indirect van Rijnwater afhankelijk is, kan in principe ook in de toekomst over voldoende water beschikken. Beperkingen voor inlaten van rivierwater treden vooral op bij zakkende rivierwaterstanden. Aanleg van langsdammen om de vaardiepte voor de scheepvaart op peil te houden biedt mogelijkheden.

5.3 Regionale wateren

Voor de komende jaren worden interessante ontwikkelingen in beleid en regelgeving voorzien, die een nieuw perspectief bieden voor meekoppelingen van water en natuur.

WB21 en Deltaprogramma

Sinds 2000 vindt uitwerking en uitvoering plaats van WB21: Waterbeheer 21^e eeuw. Hierbij hoort als prioriteitsvolgorde om wateroverlast te voorkomen: vasthouden – bergen – afvoeren. In dat kader zijn regionaal al veel waterbergingsprojecten gerealiseerd, waaronder de voorbeeldprojecten de Onlanden, Regge, Groene rivier Vlijmen – Den Bosch en de Nieuwe Driemanspolder. Ook zijn projecten gerealiseerd om water langer bovenstrooms vast te houden. Deze projecten zijn vooral in natuurgebieden uitgevoerd, zoals het Dwingelerveld. Ook in bovenstrooms gelegen landbouwgronden liggen grote kansen om bij hevige neerslag de afvoer in de haarvaten te stremmen, bijvoorbeeld door drainagegeulen en sloten te dempen. Ook is de toepassing van kunstwerken die de piekafvoer beperken, zoals knijpduikers, heel effectief. Voor enkele bovenlopen van de Drentse Aa is berekend dat vooral knijpduikers heel effectief zijn om de piekafvoer af te toppen waardoor wateroverlast benedenstrooms voorkomen wordt en waterberging niet meer nodig is (Querner et al., 2005). De kosten van deze kleinschalige oplossingen om water vast te houden zijn relatief gering, en ook de schade aan de landbouw is beperkt, omdat de vernatting slechts tijdelijk is en weinig areaal zal beslaan. Er zijn vanuit kosteneffectiviteit hier grote kansen om wateroverlastproblemen veel meer decentraal aan te pakken. In de landbouw liggen hier mogelijkheden via het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer, en ook het nieuwe GLB biedt perspectieven voor financiële vergoeding, zeker wanneer de blauwe dienst gecombineerd wordt met versterking van natuurwaarden langs de waterlopen.

Ook een meer natuurlijke inrichting van beken en bijbehorende herinrichting van beekdalen draagt bij aan vermindering van wateroverlast in de landbouw en versterking van beekgebonden natuurwaarden. In Limburg wordt met dit bekenconcept al enkele jaren met succes gewerkt, waarmee wateropgaven (kwantiteit en kwaliteit) en ruimte voor natuur en ook voor de landbouw samen mogelijk wordt gemaakt. Deze samenwerking is bestuurlijk vastgelegd als het 'Nieuw Limburgs Peil' (waterschap Peel- en Maasvallei, 2010). Dit concept is zeker ook kansrijk in andere gebieden met beeksystemen.

De besluitvorming over de strategische keuzen en beslissingen in het Deltaprogramma zal binnenkort plaats vinden, waarna de benodigde maatregelen voor een klimaatrobuuste waterveiligheid en zoetwatervoorziening voor Nederland in uitvoeringsplannen en - projecten worden uitgewerkt. Op dit moment hebben regio's voorstellen geformuleerd op welke manier men invulling wil geven aan de regionale uitvoeringsprogramma's. Hoewel deze voorstellen nog niet openbaar zijn komen uit de interviews wel tekenen naar voren die de richting aangeven die regio's daarmee op willen gaan.

Voor de zandgronden van Nederland, waar tekort aan water een steeds groter probleem wordt voor ecologie en economie, zijn de regio's al volop bezig met de voorbereiding en uitvoering van maatregelen (Deltaplan Hoge Zandgronden; Zoetwatervoorziening Oost-Nederland). Zeker in de zandgronden is er een toenemende noodzaak om water vast te houden tegen verdroging van natuur en tegen waterschaarste in de landbouw. Men constateert hierbij dat landbouw en natuur, die vaak tegenover elkaar stonden waar het ging om waterwensen, nu steeds meer gelijke belangen krijgen voor de watervoorziening.

Voor regionale watersystemen in laag Nederland zet men ook in op het langer vasthouden van water, vooral in natuurgebieden. Water vasthouden in de haarvaten van het watersysteem is heel goed te combineren met behoud en ontwikkeling van bovenstrooms gelegen natuur. Bij deze benadering past ook het streven naar regionale zelfvoorzienendheid van water, als noodzakelijke strategie om ook in droge tijden voldoende water te kunnen benutten voor natuur en landbouw, omdat wateraanvoer niet meer mogelijk is. Het zoeken is naar mogelijkheden om zo lang mogelijk het regenwateroverschot vast te houden in de bodem, in waterlopen of op maaiveld, om weer te kunnen benutten in perioden van droogte. Hier kan veel geleerd worden van de Waddeneilanden, die (met uitzondering van drinkwaterleidingen naar sommige eilanden) het altijd hebben moeten doen met het neerslagwater dat er valt.

Maar ook in het rivierengebied liggen kansen voor meer regionale zelfvoorziening. In het onderzoeksproject Water-Rijk, dat nu als PPS-project wordt uitgevoerd in Park Lingezegen, tussen Arnhem en Nijmegen, wordt onderzocht hoe het operationeel waterbeheer optimaal kan worden ingericht om water zo lang mogelijk binnen rietmoerassen vast te houden, binnen de randvoorwaarden van de watercondities voor natuur (www.richwaterworld.com). Dit is belangrijk omdat door klimaatverandering ook de zoetwatervoorziening in de Betuwe onzekerder wordt. Met geavanceerde weersvoorspellingstechnieken en sensortechnologie als informatiebronnen, gekoppeld aan een hydrologisch voorspellingsmodel, wordt de waterbeheerder ondersteund bij het nemen van elke beslissingen door de waterbeheerder. Tegelijk ontstaan mogelijkheden om het vastgehouden water schoner te maken met biologische zuiveringsmethoden, die ook in dit project worden onderzocht. Dit project is daarom opgenomen als voorbeeldproject voor klimaatadaptatie in de Rijksnatuurvisie, en ook als show case in het Deltaprogramma Zoetwater voor het Rivierengebied.

Een specifiek waterprobleem in veel delen van laag Nederland is de slechte waterkwaliteit in natuurgebieden, als gevolg van inlaat van en doorspoelen met gebiedsvreemd (rivier)water. Mede als gevolg van de verwachte afnemende beschikbaarheid van rivierwater voor deze doeleinden is de inzet om de doorspoelbehoefte voor de landbouw te verminderen, door minder zoutgevoelige gewassen te telen in gebieden met zoutinvloed, en ook door vergaande nazuivering van effluent van waterzuiveringsinstallaties. Ook wordt scheiding van landbouwwater (zoet) en natuurwater (brak) ervaren als een succesvolle oplossing van knelpunten tussen deze functies.

Het Deltaprogramma biedt ook aangrijpingsmogelijkheden om op regioschaal natuur te combineren met maatregelen voor waterveiligheid en tegen wateroverlast. Als voorbeeld is genoemd om

winningsgebieden van klei voor het verhogen of verleggen van dijken en kaden, weer in te richten als nieuwe natuurgebieden en ecologische verbindingzones.

Stedelijk gebied

In en langs bebouwd gebied ontstaat ook in toenemende mate behoefte aan ruimte voor waterberging, die wordt gecombineerd met toegankelijke natuur, zo mogelijk in combinatie met een recreatiefunctie. Voorbeelden hiervoor zijn het voorbeeldproject Nieuwe Driemanspolder bij Zoetermeer en de pilot Woolde bij Hengelo, uitgevoerd in het kader van het programma Waterberging en Natuur. Zo kunnen ecologische verbindingzones direct langs of zelfs door bebouwd gebied ontwikkeld worden. Onze stedelijke gebieden bestaan voor een groot deel uit verhard oppervlak (pleinen, straten, dakoppervlak) en het areaal verhardingen neemt steeds verder toe. Hierdoor kan het regenwater niet meer infiltreren in de grond maar wordt meestal via het riool afgevoerd. Door het veranderende klimaat en de toenemende kans op forse piekbuien neemt de kans op wateroverlast toe. Er kunnen diverse maatregelen genomen worden om stedelijk gebied te vergroenen zoals het aanleggen van groen in en om de stad of het stimuleren van groene daken. Dat levert een positieve bijdrage aan de leefomgeving en het waterbergend vermogen.

Een specifiek aandachtspunt is de problematiek van paalrot door grondwaterdaling in veenweidegebieden. Door steeds verder dalende landbouwgronden trekt steeds meer grondwater weg uit het hoger gelegen bebouwd gebied, waar het grondwaterpeil zo hoog mogelijk wordt gehouden om schade aan funderingen, infrastructuur, riolering en leidingen te voorkomen. Gemeenten en waterschappen zijn door toenemende kosten die hieraan verbonden zijn, op zoek naar structurele oplossingen zoals de aanleg van hydrologische bufferzones op de overgang van bebouwd naar agrarisch gebied. In dergelijke buffergebieden met een hoger peil ontstaan nieuwe kansen voor natuur.

Kaderrichtlijn Water

Voor de Kaderrichtlijn Water gaan in deze periode de tweede Stroomgebiedsbeheerplannen (SGBP-2) in uitvoering. Het benutten van meekoppelingen van waterdoelen met andere opgaven, waaronder natuur, vormt ook hier een uitgangspunt. De aanleg van ecologische verbindingzones, aanpak van verdroging van beschermde natuurgebieden, beekherstel en vismigraties vormen onder meer onderdeel van de maatregelen in deze plannen.

De inrichting van natuurvriendelijke oevers langs waterlopen is een maatregel die vele doelen dient. Met bredere en geleidelijk oplopende oevers ontstaat een grotere capaciteit voor piekberging (tegenwateroverlast) of voorraadberging (tegen verdroging), zeker wanneer flexibel peilbeheer wordt toegepast. Bovendien werken natuurvriendelijke oevers als natuurlijk zuiveringssysteem, waarin nutriënten worden opgenomen, en als standplaats voor soortenrijke vegetaties.

In beekdalen liggen kansen voor beekherstel. Er ligt een opgave voor het herinrichten van 300 km beken in de periode tot 2020. Daarbij is steeds meer aandacht voor het gebruik maken van natuurlijke processen voor het verbeteren van de ecologie en hydrologie van een beekstelsel. Er loopt sinds 2013 een innovatieprogramma Building with Nature voor beken met als doel de opgave voor beekherstel goedkoper en innovatiever te realiseren.

Voor natte natuurgebieden (moerassen) op veengronden geldt een soortgelijk probleem als hierboven beschreven is voor bebouwde gebieden op veenbodems. Ook de plassen en moerassen verliezen steeds meer water aan de dalende weilanden in het aangrenzend veenweidegebied met steeds lagere polderpeilen. Ook hier liggen nieuwe kansen voor natuurontwikkeling, wanneer hydrologische bufferzones worden aangelegd tussen het veenweidegebied en de bestaande en beschermde natte natuurkernen.

Natuurbeleid

In het natuurbeleid is het Bestuursakkoord Natuur (2012) gesloten, waarbij natuurbeleid in Nederland gedecentraliseerd werd naar de provincies. In het onlangs verschenen Natuurpact 'Ontwikkeling en beheer van natuur in Nederland' staan de ambities voor natuurbeleid in de komende jaren beschreven (ministerie EZ, 2013). Deze worden onder andere uitgewerkt in de Rijksnatuurvisie, die onlangs is

uitgebracht. Centraal hierbij staat de ontwikkeling van een robuust Natuurnetwerk Nederland. Hiervoor moeten de watercondities zodanig worden verbeterd dat deze ook bij klimaatverandering geschikt zijn voor de bestaande en beoogde natuur. Binnenkort brengt het Rijk de Natuurambitie Grote Wateren uit, waarin een toekomstbeeld wordt geschetst voor de natuur in de grote wateren.

De provincies en waterschappen werken deze opgaven en ambities vanuit het nationaal beleid uit naar de regionale schaal. Dit gebeurt in plannen met een integraal karakter, zoals provinciaal omgevingsbeleid gebiedsontwikkelingsplannen en provinciale Natuurpacts. In Friesland combineert het Natuurpact, dat onlangs is afgesloten tussen provincie, waterschap en maatschappelijke organisaties, de realisatie van herstel en ontwikkeling van natuur met doelen en middelen uit de Kader Richtlijn Water (KRW) en de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS), waar mogelijk ook in combinatie met andere gebiedsdoelstellingen zoals versterking van de recreatie.

Europees beleid

In Europees kader vormt het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) een interessant stimuleringskader voor een integrale aanpak van water-, milieu- en natuurdoelen in agrarische gebieden. Regio's kunnen profiteren van Europese regionale stimuleringsfondsen (zoals EFRO, POP-3). Deze kunnen een impuls geven aan regionaal-economische ontwikkeling waarbij ook water- en natuuropgaven kunnen worden meegenomen. Europa wil ook actief inzetten op een aanpak van het klimaatprobleem door de uitstoot van broeikasgassen zoals CO₂ te gaan belasten en het vastleggen van koolstof te belonen (zie 'carbon credits'). Dit kan, zeker in veenweidegebieden, tot gevolg hebben dat vernatting van landbouwgronden om veenoxidatie tegen te gaan, economisch aantrekkelijker wordt, waardoor ook nieuwe kansen voor natte natuur ontstaan. Er is echter nog veel onzekerheid over de aard en omvang van de financiële waardering voor bijdragen aan de vermindering van de broeikasproblematiek.

Carbon credits

Door maatregelen als vernatting en omzetting van landbouwgrond in moeras of bos wordt een bijdrage geleverd aan vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. Dit zou zeker in veenweidegebieden, die door veenoxidatie als gevolg van drooglegging veel CO₂-emissies veroorzaken, een forse bijdrage leveren aan de realisatie van reductiedoelstellingen (Kyoto-afspraken). Voor de financiering van reductie van CO₂-emissies om koolstof uit de atmosfeer vast te leggen is een systeem van vermarkting van emissiereducties ('carbon credits') bedacht. Als gevolg van huidige beperkingen door de rijksoverheid is het echter nu nog heel lastig om de geproduceerde emissiereducties te verkopen waardoor een mogelijke financieringsbron voor dit soort projecten niet benut kan worden. Het is echter zeker niet uitgesloten dat de komende jaren meer inspanningen op het gebied van vermindering van broeikasgasemissies van Nederland gevraagd zullen worden, waardoor hiermee toch een interessante financieringsvorm voor realisatie van water- en natuurdoelen, gekoppeld aan klimaatdoelstellingen, kan ontstaan.

Initiatieven private partijen

De provincies spannen zich als regisseurs in om samen met gebiedspartijen, waaronder ook bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties, de gebiedsdoelen voor water en natuur samen vast te stellen en te realiseren in gebiedsprocessen. Anderzijds zijn bedrijven in toenemende mate gericht op maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO), zowel uit financieel oogpunt (terugverdienmogelijkheden) als uit oogpunt van een positieve beeldvorming (imago). Dit laatste lijkt in toenemende mate van belang te worden in de marketing van producten. Als illustratie hiervan kan het samenwerkingsverband De Groene Cirkels dienen, waarin brouwerij Heineken in Zoeterwoude samenwerkt met de provincie Zuid-Holland en kennisinstelling Alterra aan duurzaamheid in de bedrijfsvoering (energie, water, stoffen) en aan verbetering van de ruimtelijke kwaliteit en de biodiversiteit op het bedrijfsterrein en de omgeving.

6 Conclusies

Nederland staat de komende jaren voor forse opgaven op het gebied van waterveiligheid, zoetwatervoorziening, waterkwaliteit en natuur. Er worden in de komende periode miljarden euro's geïnvesteerd om deze opgaven en ambities te realiseren. De Minister van I&M heeft begin 2013 in een kamerbrief aangegeven dat het belangrijk is bij deze investeringen ambities op het gebied van natuur, economie, milieu, cultuurhistorie en ruimtelijke kwaliteit te laten meekoppelen om zo meer maatschappelijk rendement te halen. Een zelfde signaal over het belang van meekoppelen gaf de Staatssecretaris van EZ af in de kamerbrief over het Natuurpact. Uit diverse voorbeelden blijkt dat het mogelijk is om water- en natuuropgaven te koppelen. Deze integrale aanpak leidt tot meer draagvlak een grotere maatschappelijke meerwaarde en in veel gevallen tot een kostenbesparing.

Bij de uitvoering van de in uitvoering zijnde stroomgebiedsbeheersplannen is meekoppelen van water en natuur al veel toegepast. Provincies, waterschappen en andere partijen werken vaak al goed samen bij de uitvoering van water- en natuurbeleid. Samenwerking en integraal werken is in de regio vaak een voorwaarde om de doelen te halen omdat men voor budget en beschikbare grond elkaar vaak nodig heeft. Echter door de forse bezuinigingen op het natuurdossier en de bevrozing van de ILG-uitgaven voor de EHS is de realisatie van integrale water- en natuurprojecten gestagneerd en daarmee het vertrouwen in de overheid geschaad.

Bij het waterveiligheidsdossier behoort meekoppelen nog niet tot de standaard werkwijze. Het realiseren van de waterveiligheidsopgave heeft prioriteit en een innovatieve integrale aanpak brengt onzekerheden met zich mee ten aanzien van tijd, geld en het behalen van de doelen. Daarom wordt nog vaak gekozen voor traditionele oplossingen. Daarbij worden kansen gemist voor een integrale aanpak.

In de praktijk blijken er diverse belemmeringen te zijn waardoor integrale projecten niet of moeizaam van de grond komen. Gezien de enorme wateropgave en de nieuwe natuurambities die er de komende jaren liggen is het belangrijk meekoppelkansen vroegtijdig in beeld te brengen en belemmeringen voor het realiseren van integrale projecten weg te nemen. Dat vergt een proactieve houding van alle betrokken partijen. Daarvoor zijn inspanningen nodig op alle schaalniveaus.

Dit onderzoek heeft de belangrijkste succesfactoren en belemmeringen voor het meekoppelen van water- en natuuropgaven in beeld gebracht. Op basis daarvan zijn concrete aanbevelingen geformuleerd die moeten bijdragen aan het verzilveren van de kansen die er liggen om de wateropgaven te combineren met opgaven voor natuur en soms ook voor andere functies.

6.1 Succesfactoren

Hieronder worden de belangrijkste randvoorwaarden voor succesvol meekoppelen van water- en natuuropgaven samengevat:

Draagvlak en samenwerking

- *Urgentie en gemeenschappelijk belang*
Projecten komen pas van de grond als er een concrete urgentie is om bepaalde opgaven te realiseren. Daar waar sprake is van kruisende urgentiesporen en een duidelijk gemeenschappelijk belang (win-win) worden kansen ook benut. Een gezamenlijke ambitie is nodig die vertaald wordt in gezamenlijke doelen. Bewustwording van de urgentie bij alle betrokkenen is een belangrijke factor alsmede begrip voor elkaars opgaven en belangen.

-
- *Samenwerking en vertrouwen:*
De wil om samen te werken en onderling vertrouwen zijn belangrijke voorwaarden om meerdere opgaven te combineren. Daarvoor moeten alle belanghebbenden vanaf het eerste moment betrokken en geïnformeerd zijn over het project. Door de belanghebbenden op tijd in het proces te betrekken én te laten meedenken in het proces ontstaat draagvlak.
 - *Timing:*
De kansen voor meekoppelen moeten zo vroeg mogelijk in het proces worden verkend. Het is belangrijk om de meekoppelkansen op het juiste moment in het proces in te brengen. Essentieel is vroegtijdige, onderlinge afstemming tussen betrokken partijen zodat gemiste kansen worden voorkomen. Slimme combinaties hebben alleen kans van slagen als er mogelijkheden zijn om verschillen in timing en fasering van verschillende ruimtelijke investeringen op te vangen. Dat kan betekenen dat investeringen in het waterdomein of het ruimtelijke domein worden vertraagd of versneld en dat sommige ingrepen worden voorgefinancierd.
 - *Bestuurlijk boegbeeld en commitment:*
Zonder bestuurlijk commitment van de betrokken partijen komen initiatieven niet tot uitvoering. Een bestuurlijk boegbeeld die zorgt voor bestuurlijk draagvlak is onmisbaar. Zonder bestuurlijke steun komen initiatieven nooit van de grond. Uit diverse projecten blijkt dat intensieve bestuurlijke samenwerking tussen verschillende organisaties de besluitvorming en vergunningentrajecten versnellen. Door in een vroeg stadium de samenwerking tussen de betrokken partijen te organiseren en inhoudelijk en financieel vast te leggen in een bestuursovereenkomst ontstaat commitment.
 - *Projectleider/omgevingsmanager:*
Integrale gebiedsontwikkeling is maatwerk. De partij met het grootste belang of het meeste enthousiasme neemt de regie. Heel belangrijk is dat er één organisatie en persoon is die het hele proces aanstuurt van het begin tot het eind. In vrijwel alle projecten heeft een projectleider of omgevingsmanager een sleutelrol gespeeld om partijen en belangen bij elkaar te brengen en het proces tot een goed einde te brengen. Om de meekoppelkansen die er liggen te benutten is het belangrijk dat projectleiders de juiste competenties hebben. Een duo van een ambtelijke en bestuurlijke trekker blijkt goed te werken.
 - *Communicatie:*
Heldere communicatie gedurende het gehele proces blijkt van cruciaal belang om alle belanghebbenden geïnformeerd en betrokken te houden. Er zijn diverse projecten mislukt vanwege een gebrekkige communicatie. Bovendien is er bij de burger vaak nog onvoldoende begrip voor de noodzaak van al deze maatregelen.

Financiering

- *Slim koppelen van budgetten:*
Bij meekoppelprojecten is het geld voor de realisatie vaak afkomstig van meerdere financiers. Door het slim koppelen van budgetten kunnen integrale projecten met meerdere doelstellingen worden gerealiseerd. Dat brengt ook risico's met zich mee in het geval dat één of meerdere partijen het geld niet volledig beschikbaar kunnen krijgen. Belangrijk is dat er overeenstemming is over de verdeling van de kosten en de risico's op de korte en lange termijn (aanleg en beheer). Om het proces te versnellen en 100% gerealiseerd te krijgen zijn synergiegelden van groot belang gebleken. Het integrale en vaak innovatieve karakter van meekoppelprojecten vraagt ruimte in het budget om (ong geplande) veranderingen in uitvoering op te vangen.

Kennis en innovatie

- *Goede onderbouwing van haalbaarheid en effectiviteit:*
Een goede onderbouwing van de haalbaarheid en effectiviteit van een gecombineerd project is nodig om betrokken partijen te overtuigen van nut en noodzaak en de voordelen van meekoppelen. Daarvoor is voldoende kennis nodig van de voordelen en risico's van het

meekoppelen en een goede onderbouwing van de kosten en baten. Dat moet leiden tot een heldere business case. Belangrijk is om hierin ook de kosten voor het beheer mee te nemen. Voor het opstellen van een goede business case moet naar de hele levenscyclus van een project worden gekeken. Uit diverse pilots blijkt dat de initiële kosten voor natuurlijke varianten weliswaar hoger kunnen zijn dan de traditionele werkwijze, maar dat de lange termijn kosten aan beheer en onderhoud lager zijn, waardoor de totale kosten uiteindelijk lager zijn. Monitoring en evaluatie moeten hierover meer informatie verschaffen, en zouden daarom altijd een essentieel onderdeel moeten zijn van meekoppelprojecten, zodat hiervan geleerd kan worden voor de toekomst.

- *Ruimte voor innovatie:*

Het is essentieel dat de betrokken partijen (waterschap, gemeente, provincie, Rijkswaterstaat) experimenteeruimte bieden en open staan voor innovatie. Men moet de mogelijke meerwaarde ervan zien en bereid zijn risico's te nemen om benodigde ervaring hiermee op te doen. Daarvoor is lef nodig van de betrokken instanties. Het is belangrijk om afspraken vast te leggen in een bestuursovereenkomst over de verdeling van verantwoordelijkheden, kosten (voor investeringen en beheer) en de risico's over de verschillende belanghebbenden. Een gemeenschappelijk beeld van de beschikbare kennis, de ontbrekende kennis en de risico's is belangrijk.

Beleid en wet- en regelgeving

- *Flexibiliteit wet- en regelgeving:*

Bij meekoppelprojecten komt men in aanraking met een veelheid van wetten, regelgeving, beleid en verdragen op verschillende niveaus. Het Natura 2000-dossier wordt door een aantal geïnterviewde als te rigide ervaren, waardoor kansen gemist worden. Het Natura 2000-dossier richt zich voor op het behoud van de huidige situatie en houdt te weinig rekening met natuurlijke dynamiek van systemen. Het is belangrijk om in een vroeg stadium intensief samen te werken met juridische experts die de juridische knelpunten en risico's in beeld brengen. Vroegtijdig contact met het bevoegd gezag tijdens het vergunningetraject is in het algemeen een belangrijke randvoorwaarde voor succes.

6.2 Belemmeringen

Soms komt het combineren van waterdoelen met natuur niet of moeizaam van de grond. Uit praktijkervaringen en de literatuur zijn de belangrijkste belemmerende factoren hiervoor samengevat.

Draagvlak en samenwerking

- *Discontinuïteit:*

Veel gecombineerde natuur- en waterprojecten zijn de afgelopen periode halverwege gestrand of sterk vertraagd door tussentijdse bevrozing van de ILG-uitgaven voor realisatie van de EHS ('ingreep van Bleker'). Hierdoor ontstond ook maatschappelijk wantrouwen tegen de overheid als onbetrouwbare partner. Ook de economische recessie zorgde voor discontinuïteit in de financiering van integrale projecten, zeker wanneer inkomsten waren begroot uit de opbrengsten van bouwprojecten. Door bezuinigingen beperken partijen zich steeds vaker tot de kerntaken. Ook de discussie over het voortbestaan van de waterschappen heeft ertoe geleid dat waterschappen zich gingen beperken tot de kerntaken. Tenslotte is bestuurlijke discontinuïteit als gevolg van verkiezingen altijd een risicofactor bij langer lopende integrale projecten.

- *Verskil in cultuur en werkwijze:*

In de waterwereld kiest men nog vaak traditioneel voor civieltechnische oplossingen. Procedures en spelregels zijn sterk gescheiden en verschillend bij water- en natuurbeleid. Dit kan onder andere leiden tot interpretatieverschillen over concepten, doelen en ambities. Bovendien zijn de netwerken bij water en natuur nog vaak sterk gescheiden. Er is een cultuuromslag nodig op diverse niveaus om het belang van samenwerken en het koppelen van opgaven voor elkaar te krijgen. Dat vergt een investering van de betrokken partijen om elkaars taal te leren spreken. Dat zijn processen van de lange adem en vergt een andere manier van werken.

- *Obstakels in gebiedsprocessen:*

Onvoldoende interne en externe communicatie, te laat betrekken van betrokken partijen, het ontbreken van de benodigde grond, een te sectorale opstelling van partijen, gebrek aan bestuurlijk commitment en te weinig stimulerende projectleiding zijn belemmerende factoren.

Financiering

- *Sectorale financiering:*

Budgetten voor water- en natuuropgaven zijn sectoraal gelabeld. Er is politiek besloten dat het Deltafonds zich primair richt op de waterveiligheids- en zoetwateropgaven. Dat beperkt integraliteit. Financiering van meekoppelingen uit het Deltafonds is mogelijk mits de maatregelen niet duurder zijn dan traditionele maatregelen voor waterveiligheid en zoetwatervoorziening. Financiering van extra maatregelen voor andere belangen en functies moet dan ook door andere partijen worden opgebracht.

- *Sober en doelmatig:*

Het Hoogwaterbeschermingsprogramma stuurt sterk op sober en doelmatig en hanteert een stringente planning. De planning en het kasritme zijn leidend. Dit verhindert een flexibele en integrale benadering van waterveiligheidsopgaven. Het uitgangspunt sneller, beter en goedkoper staat op gespannen voet met de ambitie om meekoppelkansen te benutten, vooral omdat dit kan leiden tot vertraging. Het HWBP biedt wel ruimte om meekoppelkansen te verkennen maar de verkenning van perspectieven hiervoor is nog niet als verplichting verankerd in de werkprocessen.

- *Investeringskosten versus beheerkosten:*

Uit ervaringen met meekoppelen blijken de aanlegkosten, vooral wanneer grondverwerving nodig is, in sommige gevallen wat hoger te zijn dan bij sectorale uitvoering, maar dat als de beheerkosten worden meebeschoofd er over een langere termijn vaak een kostenbesparing ontstaat. Omdat de financiering van inrichtingskosten gescheiden is van beheerkosten is dit toch een belemmerende factor. Bovendien worden de baten van integrale oplossingen (ecosysteemdiensten) meestal niet of onvoldoende meegenomen in de besluitvorming.

Kennis en innovatie

- *Risicomijdend gedrag:*

Het kiezen voor innovatieve oplossingen brengt onzekerheden met zich mee. Het vergt lef om toch voor een innovatieve aanpak te kiezen omdat dit risico's met zich mee kan brengen ten aanzien van tijd, geld en het halen van de doelen. Daarom wordt vaak nog steeds gekozen voor traditionele oplossingen.

- *Onvoldoende kennis kosten en baten:*

Zeker bij waterveiligheidsprojecten is er nog geen sprake van een breed gedeeld besef in de maatschappij van het nut of de noodzaak van nieuwe veiligheidsconcepten zoals eco-engineering of meerlaagse veiligheid. Het vertrouwen in dijken en in Rijkswaterstaat c.q. de waterschappen als enige verantwoordelijke instanties voor waterveiligheid is nog groot. Het ontbreekt vaak aan voldoende kennis en een goede onderbouwing van de kosten en baten om in een vroeg stadium natuurlijke alternatieven als volwaardig alternatief mee te nemen in de besluitvorming. Daarom is het belangrijk te investeren in een goede kennisbasis door op basis van monitoring en evaluatie te leren van pilotprojecten noodzakelijk.

Beleid en wet- en regelgeving

- *Verkokering beleidsvelden en uiteenlopen tijdspaden planprocessen:*

Verkokering van beleidsvelden staat een integrale aanpak in de weg. Water en natuurbeleid zijn onvoldoende verweven. Dit geldt voor zowel het rijksbeleid als het beleid van provincies en waterschappen. Bovendien lopen planprocessen voor verschillende beleidsdossiers niet synchroon. Hierdoor worden kansen gemist. Dat vraagt om afstemming van bestuurlijke besluitvormingsprocessen over het Deltaprogramma, KRW, WB21 en natuurdossiers.

- *Sectorale wet- en regelgeving:*
In veel gevallen speelt de natuurwetgeving of de wetgeving rondom de rivierkundige ruimte een sterk belemmerende rol voor een integrale aanpak. Het behoudsgerichte karakter van de natuurwetgeving (vooral Natura2000) wordt als belemmerend ervaren bij de combinatie met meer ontwikkelingsgericht waterbeleid. Er is nog weinig ervaring met het vergunnen van natuur-inclusieve plannen, waarbij positieve en negatieve effecten van maatregelen gesaldeerd worden. Er is nog weinig ervaring met plannen waarbij een ecosysteemgerichte benadering centraal staat. In dergelijke plannen zouden eventuele negatieve effecten op bepaalde instandhoudingsdoelen Natura 2000 acceptabel kunnen zijn als andere doelen wel verbeteren.
- *Natuur wordt gezien als risico in plaats van een kans:*
Bij grote waterprojecten geldt dat natuur vaak wordt gezien als een risicofactor die vooral aan het licht komt wanneer het voorgenomen ontwerp wordt getoetst aan de vergunningseisen. Het richten op meekoppelkansen vergt een andere benadering. Projectleiders en vergunningtoetsers moeten in een vroeg stadium met belanghebbende partijen overleggen om de kansen en belemmeringen te identificeren.
- *Verantwoordelijkheid natuur in rijkswateren:*
De verantwoordelijkheid voor natuur, inclusief de financiering, is met het decentralisatieakkoord van het rijk naar de provincies overgegaan. Het rijk is verantwoordelijk voor de kaders en ambities en de provincies voor het invullen en uitvoeren van het beleid. De verantwoordelijkheid voor provincies heeft betrekking op het beheer en de ontwikkeling van het Natuurnetwerk Nederland (voorheen de EHS), de Natura2000-gebieden (met uitzondering van Natura 2000-gebieden waarvoor Rijkswaterstaat en het ministerie van Defensie verantwoordelijk blijven), het agrarisch natuurbeheer en het soortenbeleid. Rijkswaterstaat is verantwoordelijk voor het beheer in rijkswateren, inclusief het reguliere natuurbeheer. Voor het realiseren van herstelopgaven in het kader van Natura 2000, die in de toekomst nodig zullen zijn omdat het systeem niet in balans is, zijn separate besluiten nodig van het rijk (zoals de Rijksstructuurvisie Grevelingen / Volkerak Zoommeer).
- *EHS:*
De EHS is vastgesteld in een periode waarin klimaatproblemen nog geen beleidsitem vormden. Een belangrijke maatregel om de EHS klimaatbestendig te maken is het realiseren van robuuste verbindingen, naast het verbeteren van milieucondities. Bij de herijking van de EHS zijn wateropgaven wel meegenomen. Echter is hierbij door vrijwel geen enkele provincie rekening gehouden met de effecten van klimaatverandering. Ook bij de hydrologische maatregelen van de PAS is nog onvoldoende rekening gehouden met de effecten van klimaatverandering.
- *Versnipperd beheer:*
De Europese aanbestedingsregels vormen een obstakel om het beheer van ingerichte natuurgebieden goed te regelen. Door openbare aanbesteding van beheer en inrichting van voor EHS aangekochte gronden ontstaat een versnippering van eigenaren en daarmee een versnipperd beheer. Dat vormt een risico voor het behalen van de doelen.

6.3 Kansen

Ten aanzien van kansen voor meekoppelen van water- en natuuropgaven in de komende planperiode zijn de volgende conclusies te trekken:

- *Integrale gebiedsprocessen:*
Werken aan meekoppelingen water – natuur (en andere functies) blijkt vooral in integrale gebiedsprocessen goed van de grond te komen. Hier ligt een uitstekende kans om meervoudige betrokkenheid ook te vertalen in meervoudige financiering en ook om tijdwinst te boeken door eerst te investeren in een breed gedragen verkenning en aanpak, om later veel meer tijd terug te winnen door met een groot maatschappelijk draagvlak een vlotte besluitvorming en realisatie mogelijk te maken.

-
- *Doorzettende trend regionale wateren:*
Voor de opgaven in het regionale watersysteem is het meekoppelen al vaak business as usual omdat partijen van elkaar afhankelijk zijn voor financiering en voor benodigd areaal. Voor de aanpak van wateroverlast (WB21) en voor het KRW-dossier worden nu al veel projecten gerealiseerd waar wateropgaven gecombineerd worden met andere functies waaronder natuur. Voor de komende jaren ziet men nieuwe kansen ontstaan in het kader van de 2e Stroomgebiedsbeheersplannen, het Natuurpact en de uitvoering van het Deltaprogramma.
 - *Kansen bij het Deltaprogramma:*
Het Deltaprogramma maakt keuzes op strategisch niveau die daarna in het Uitvoeringsprogramma door de regio moeten worden opgepakt. Er ligt een enorme opgave om de komende jaren de waterveiligheids- en zoetwateropgaven te realiseren. Dit biedt grote kansen voor meekoppelen van andere opgaven, niet alleen met natuur maar ook bijvoorbeeld recreatie en economie. De regio is grotendeels aan zet voor het realiseren van deze opgaven. In veel gevallen is synergiewinst te boeken door meekoppelen (minder kosten bij gezamenlijke doelrealisatie).
 - *Natuur kan ook samen met veiligheid:*
Voor het waterveiligheidsdossier zijn er ook veel inspirerende voorbeelden van meekoppelen en liggen er in de komende periode hele mooie kansen. Voor waterveiligheid is meekoppelen tot nu toe echter minder vanzelfsprekend omdat de waterveiligheidsopgave altijd prioriteit heeft en volgens een vastgestelde planning uitgevoerd moet worden in het kader van het Hoogwaterbeschermingsprogramma. Toch onderkent het HWBP ook het belang van een integrale aanpak om meekoppelkansen te benutten.
 - *Europese fondsen:*
Juist voor een integrale aanpak van water-, klimaat- en natuuropgaven zijn veel Europese fondsen en regelingen beschikbaar. Deze worden hiervoor nog lang niet voldoende benut. Meest kansrijk zijn: Life, Interreg, EFRO, GLB/POP3, FP7/Horizon 2020. In 2014 gaan veel van deze fondsen een nieuwe ronde in. Er liggen goede mogelijkheden om financiering uit het Deltafonds, KRW, PAS en Europese fondsen bij elkaar te brengen voor meekoppelingsprojecten.
 - *Het momentum is nu:*
Binnenkort worden de deltabeslissingen genomen en verschuift het accent naar de uitvoering in de regio. Door decentralisatie van het natuurbeleid gaan de provincies steeds meer actief op zoek naar slimme combinaties van natuur- en waterbeleid. De eerste goede ervaringen met dergelijke meekoppelingsprojecten kunnen inmiddels gebruikt worden bij de voorbereiding van nieuwe integrale water- en natuurprojecten en -programma's. De samenwerking tussen provincies, waterschappen, Rijkswaterstaat en natuurorganisaties en ook de agrarische sector krijgt steeds vaker gestalte bij de gezamenlijke realisatie van water- en natuuropgaven.

7 Aanbevelingen

Om de kansen die er liggen optimaal te benutten is het belangrijk de belemmeringen zoveel mogelijk weg te nemen. Dat vergt een proactieve houding van alle betrokken partijen en er zijn inspanningen nodig op alle schaalniveaus. In dit hoofdstuk worden concrete aanbevelingen gedaan om te stimuleren dat meekoppelkansen kunnen worden benut en opgepakt.

Formuleer een gezamenlijke ambitie

- *Formuleer vooraf, dus nu, een gezamenlijke ambitie over het maximaal benutten van meekoppelkansen:*

Het is van belang om in de uitvoeringsfase van het Deltaprogramma het aspect 'ruimtelijke kwaliteit', waaronder natuur, te betrekken en te borgen als één van de ambities van het Deltaprogramma. Het is voor het uitvoeringsproces een stimulans als de rijksoverheid en regionale overheden hun gezamenlijke ambitie uitspreken om meekoppelkansen maximaal te benutten.

Regionale gebiedsagenda's

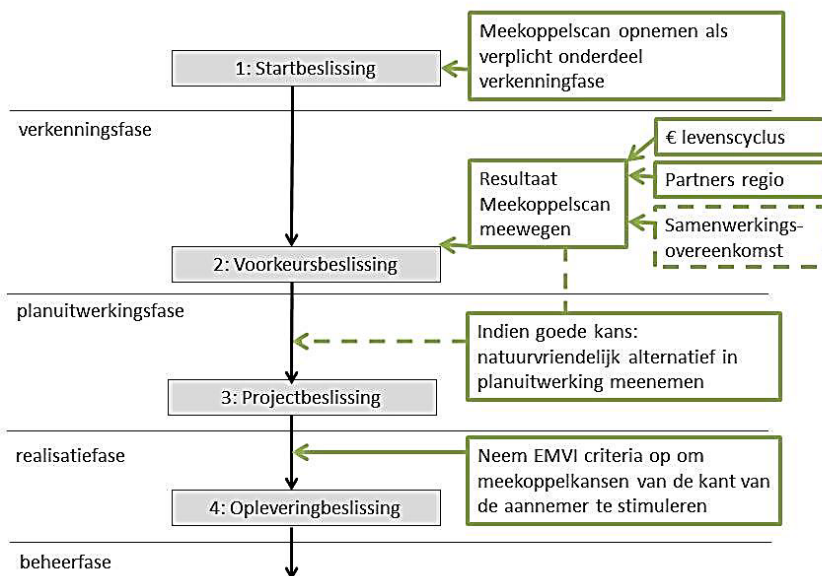
- *Provincie moet rol pakken als gebiedsregisseur:*
Meekoppelen van water- en natuurdoelen wordt vanzelfsprekend als hieraan een integrale gebiedsvisie en/of gebiedsagenda ten grondslag ligt. Daarmee kan gericht gezocht worden naar mogelijkheden om wateropgaven rond veiligheid, zoetwatervoorziening en waterkwaliteit te koppelen aan de ruimtelijke agenda van de regio. De regionale partijen staan hiervoor aan de lat. Hier ligt een belangrijke rol voor de provincie als gebiedsregisseur (*actie provincies in samenwerking met waterschappen*).
- *Ruimtelijke dijkennisie:*
Er ligt een grote waterveiligheidsopgave. Waterschappen en Rijkswaterstaat zijn naast beheerder ook ontwikkelaar van waterkeringen en moeten de opgave van waterveiligheid zien vanuit een ruimtelijk perspectief. Met het opstellen van een dijkennisie opereert de waterkeringbeheerder als een actieve partner in de regio en wordt bijgedragen aan het vroegtijdig afstemmen van belangen, het creëren van meerwaarde en het benutten van meekoppelkansen (*actie waterschappen, Rijkswaterstaat*).
- *Breng de meekoppelkansen vroegtijdig in beeld:*
Geadviseerd wordt per regio in beeld te brengen waar de meekoppelkansen liggen voor de opgaven voor waterveiligheid en zoetwater. Ook voor de programmering van het HWBP is het aan te bevelen de meekoppelkansen in een vroeg stadium in beeld te brengen (*actie I&M, waterschappen, provincies, natuurorganisaties*).

Meekoppelen verankeren in de werkprocessen

- *Implementeer een verplichte meekoppeltoets:*
Aanbevolen wordt om een meekoppeltoets te verankeren in de werkprocessen als een standaard en verplicht onderdeel in de voorbereiding van alle watermaatregelen. Als uit de meekoppeltoets blijkt dat er meekoppelkansen met natuur zijn, moet een natuurlijk alternatief onderzocht worden als één van de alternatieven. In figuur 7.1 is de voorgestelde werkwijze uitgewerkt voor MIRT-projecten. De meekoppeltoets moet in de verkenningsfase van projecten worden uitgevoerd en in de besluitvorming worden meegenomen. De verantwoordelijkheid voor de meekoppeltoets kan het best worden neergelegd bij de omgevingsmanager (*actie rijksoverheid, waterschappen*).

Meekoppeltoets inpassen in MIRT projectuitwerking

Grote uitvoeringsprojecten van het Rijk, maar ook het HWBP programma van Rijk en waterschappen, gebruiken het MIRT spelregelkader om de projecten gestructureerd uit te voeren. Na de startbeslissing doorloopt een project een verkenningsfase, een planvormingsfase en een realisatiefase. Na de oplevering start de beheersfase. Het MIRT spelregelkader kent tussen iedere uitvoeringsfase beslismomenten, te weten start-, voorkeurs-, project- en opleveringsbeslissing. Het doel hiervan is om te verantwoorden hoe de beslissing tot stand is gekomen, wat de beslissing inhoudelijk bevat en wat het eventuele vervolgtraject is. Per beslismoment dient te worden voldaan aan het bijbehorende informatieprofiel, waar wordt ingegaan op de opgave/probleemanalyse, oplossingsrichtingen, betrokken partijen, financiën, besluitvorming en aanpak vervolg. Dit traject biedt een uitstekende aanknopingspunten om het onderzoeken van meekoppelkansen in een project te verankeren (zie figuur 7.1).

Figuur 7.1 Meekoppeltoets inpassen in MIRT projectuitwerking.

- Neem in de startbeslissing van het project expliciet mee dat de meekoppeltoets een onderdeel van de verkenningsfase is.
- Meekoppeltoets:
 - Maak op basis van een **KBA (kostenbatenanalyse)** over de **hele levenscyclus** van het project (inclusief beheerfase van minimaal 15 jaar) inzichtelijk wat de kosten zijn van een meekoppelkans.
 - Verken actief welke mogelijke partners doelen hebben die zich lenen voor meekoppelen. Als deze partijen worden gevonden leg commitment dan bestuurlijk vast in een samenwerkingsovereenkomst.
- Neem de resultaten van de meekoppeltoets mee bij de beoordeling van de voorkeursbeslissing. Zo verzeker je op programmaniveau in ieder geval dat er een goede afweging van kansen plaats heeft gevonden.
- Als er een goede meekoppelkans is gevonden tijdens de verkenning, neem dan een natuurvriendelijk alternatief mee tijdens de planfase om verder uit te werken.
- Bij de projectbeslissing wordt dit natuurvriendelijk alternatief beoordeeld. Blijkt dit het beste alternatief te zijn, dan wordt dit in de realisatiefase uitgevoerd.
- In het aanbestedingsproces (afhankelijk van de keuze van de contractvorm voor of na de planuitwerkingsfase) kan meekoppelen positief gewaardeerd worden door hiervoor extra EMVI (Economisch meest voordelige inschrijving) criteria op te nemen. Dit stimuleert ook de aannemende partij om actief naar kansen voor meekoppelen op zoek te gaan.

-
- *Flexibiliteit planning Hoogwaterbeschermingsprogramma:*
Het Hoogwaterbeschermingsprogramma hanteert een stringente planning. Het kasritme is leidend. Dit verhindert een flexibele en integrale benadering van waterveiligheidsopgaven. Om kansen voor een integrale aanpak te benutten zou het HWBP meer flexibiliteit in de planning moeten inbouwen (*actie rijksoverheid*).
 - *Adviseur meekoppelen natuur opnemen in programmadirectie HWBP:*
De programmadirectie van het HWBP faciliteert de beheerders met advies en reviews. Het expertisenetwerk waterveiligheid levert bijvoorbeeld technisch advies op het programma. Geadviseerd wordt deze expertisetaak uit te breiden met een persoon die specifiek voor de meekoppelvraagstukken voor natuur kan worden benaderd. Deze persoon kan ondersteuning bieden bij de meekoppeltoets, de projectleiders faciliteren en een rol spelen bij de besluitvormingsmomenten (*actie rijksoverheid*).
 - *Meekoppelen in Handreiking HWBP benaderen als kans:*
Voor het HWBP is een Handreiking Verkenning beschikbaar die heel summier ingaat op het verkennen van de mogelijkheden voor meekoppelen. Dit kan aanmerkelijk worden uitgebreid door een koppeling te maken met best practices. Op dit moment wordt er eerder een sterke waarschuwing benoemd in verband met mogelijke vertraging dan een expliciete uitnodiging om de kansen te verkennen. Ook het hoofdstuk over natuur benadrukt vooral natuur vanuit de risicokant voor het project. Belangrijk is om meekoppelen op een proactieve en enthousiaste manier te benaderen. Meekoppelen moet meer worden dan alleen een lijstje afvinken, en zeker niet benaderd worden als het introduceren van een extra projectrisico. Aanbevolen wordt de handreiking te herzien (*actie rijksoverheid*).
 - *Investeringskosten versus beheerkosten:*
Aanbevolen wordt om mogelijkheden te creëren voor het financieren van de aanleg en het beheer en onderhoud in één project. De kosten voor beheer worden bijvoorbeeld nu niet gefinancierd door het HWBP. Door de kosten van de hele levenscyclus van projecten (design, build, finance, maintain, operate) te bekijken kunnen de kosten voor integrale uitvoering via meekoppelen beter vergeleken worden met de kosten voor sectoraal gescheiden uitvoering (*actie rijksoverheid*).
 - *Innovatief aanbesteden:*
Meekoppelkansen moeten zo vroeg mogelijk in het proces worden verkend. Hoe eerder partijen met elkaar om de tafel zitten hoe beter. Alle belanghebbenden moeten van het eerste moment betrokken worden en de gelegenheid krijgen om mee te denken. Dan ontstaat er commitment en draagvlak. Daarbij is het ook aan te bevelen marktpartijen zo vroeg mogelijk in het proces te laten meedenken. Vooral voor werken die complexer zijn is het belangrijk vanaf het eerste begin marktpartijen in het proces te betrekken. Daarvoor moet een passende contractvorm worden gezocht die ruimte biedt om meekoppelvoordelen te benutten (*actie rijksoverheid, waterschappen*).
 - *Meekoppelen positief waarderen bij aanbesteding:*
In het aanbestedingsproces (afhankelijk van de keuze van de contractvorm voor of na de planuitwerkingsfase) kan meekoppelen positief gewaardeerd worden door hiervoor extra EMVI (Economisch meest voordelige inschrijving) criteria op te nemen. Dit stimuleert ook de aannemende partij om actief naar kansen voor meekoppelen op zoek te gaan (*actie rijksoverheid, waterschappen*).

Samenwerking in de 'Gouden Vierhoek'

- *Organiseer samenwerking in de 'Gouden Vierhoek':*
Om de meekoppelkansen te benutten is meer samenwerking aan de voorkant van projecten nodig en een bredere scope. Dat vergt een bepaalde houding, ambitie en lef. Alle betrokken partijen dienen te investeren in competenties voor samenwerking en werken in integrale gebiedsprocessen. Er is een cultuuromslag nodig om integraal werken en het proactief zoeken naar synergie in samenwerking met stakeholders tot een standaard werkwijze te maken. Bij het meekoppelen van water en natuur wordt gepleit voor intensieve samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven, kennisinstellingen én natuurorganisaties, de zogenaamde 'Gouden Vierhoek'. Deze vorm van samenwerking zou ook door de Topsector Water gestimuleerd moeten worden (*actie alle betrokken partijen*).

Stimuleringsfonds

- *Creëer een stimuleringsfonds voor meekoppelen:*
Door vrijwel alle partijen wordt een stimuleringsfonds genoemd als een zeer effectief middel om meekoppelprojecten sneller van de grond te krijgen. Een subsidieprogramma brengt partijen bij elkaar en kan het benutten van meekoppelkansen versnellen. Geadviseerd wordt een stimuleringsfonds te creëren voor meekoppelen van water- en natuuropgaven (*actie alle betrokken partijen*).
- *Europese subsidies beter benutten:*
Er liggen veel mogelijkheden voor het cofinancieren van een integrale aanpak van water-, klimaat- en natuuropgaven met Europese fondsen. Daar wordt nog onvoldoende gebruik van gemaakt. Meest kansrijk zijn: Life, Interreg, EFRO, GLB/POP3, FP7/Horizon 2020. Mensen opleiden om beter en effectiever te kunnen inspelen op deze Europese subsidiemogelijkheden wordt aanbevolen (*actie alle betrokken partijen*).
- *Ontschotten van budgetten:*
Voor de financiering van gecombineerde water- en natuurprojecten wordt gebruik gemaakt van verschillende budgetten. Bij een integrale aanpak is het zeer gewenst als deze budgetten ook integraal ingezet en verantwoord kunnen worden (*actie rijksoverheid*).

Investeren in kennis, innovatie en pilots

- *Kennis verspreiden:*
Er is in de afgelopen jaren veel ervaring opgedaan met meekoppelen. Dat heeft veel inspirerende projecten opgeleverd die laten zien dat het meekoppelen kan en tot synergiewinst kan leiden. Aanbevolen wordt deze kennis te verspreiden en wereldkundig te maken via aansprekende media met als doel positieve energie te creëren en te inspireren zodat goede voorbeelden opgevolgd worden (*actie rijksoverheid, natuurorganisaties, bedrijfsleven en kennisinstellingen*).
- *Investeren in kennis en innovatie:*
Integrale oplossingen voor water- en natuuropgaven vragen om experimenteerruimte en bieden kansen voor innovaties waar ook de Topsector Water haar voordeel mee kan doen. Aanbevolen wordt om nader onderzoek naar meekoppelkansen water en natuur, rekening houdend met klimaatverandering, onder te brengen in een meerjarig kennis- en innovatieprogramma Water en Klimaat (2015-2018) dat nu vanuit de staf DC, min. I&M, NWO en Topsector Water wordt voorbereid. Het gaat dan om fundamenteel en strategisch onderzoek en praktijkgerichte pilots en innovaties. Naast technische innovaties zou hierbij ook expliciet aandacht moeten zijn voor groene innovaties. Dergelijke innovatieve projecten moeten bij voorkeur worden uitgevoerd in een samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven, kennisinstellingen en natuurorganisaties: De 'Gouden Vierhoek'. Vroegtijdige betrokkenheid van alle partijen is hierbij essentieel (*actie rijksoverheid, kennisinstellingen, bedrijfsleven en natuurorganisaties*).

-
- *Investeren in monitoring en evaluatie:*
Belangrijk is om kennis op te doen over de lopende en nieuwe meekoppelprojecten en aandacht te besteden aan monitoring en evaluatie. Doel daarvan is kennis op te doen over meerwaarde en kosteneffectiviteit van meekoppelen en de mogelijkheden voor opschaling. Systematische monitoring en evaluatie zouden onderdeel moeten zijn van elk meekoppelproject. Vaak is daar onvoldoende aandacht voor. Dat biedt inzicht in de kosten en baten van natuurlijke varianten en kan helpen bij het opstellen van business cases van vergelijkbare projecten in de toekomst (*actie rijksoverheid, waterschappen*).

Meekoppelen verankeren in de beleidsprocessen

- *Integraal beleid water en natuur:*
Verkokering van beleidsvelden staat een integrale aanpak in de weg. Water- en natuurbeleid zijn onvoldoende verweven zowel op rijks- als regionaal niveau. Dat vertaalt zich door in de natuurwetgeving die een integrale aanpak in veel gevallen belemmert. Dat vraagt om een betere afstemming tussen water- en natuurbeleid en meer helderheid over verantwoordelijkheden voor natuur in rijkswateren (*actie rijksoverheid*).
- *Synchroniseren planprocessen:*
Bovendien lopen planprocessen voor verschillende beleidsdossiers niet synchroon. Door het afstemmen van bestuurlijke besluitvorming over het Deltaprogramma, KRW en natuurdossiers kunnen meekoppelkansen beter worden benut en verschillende belangen bij elkaar worden gebracht (*actie rijksoverheid*).

Meekoppelen op de agenda houden

- *Zet een Taskforce Meekoppelen op:*
In 2014 worden de deltabeslissingen genomen. Daarna verdwijnt de structuur van het deltaprogramma en is de regio aan zet. Het is van belang om in de uitvoeringsfase het aspect 'ruimtelijke kwaliteit', waaronder natuur, daarbij te betrekken en te borgen als één van de doelen van het Deltaprogramma. Om invulling te geven aan de ambitie van de Minister van I&M om de investeringen voor de wateropgaven te laten meekoppelen met andere belangen, met als doel een groter maatschappelijk rendement te behalen, is een programmatische aanpak nodig. Een 'meekoppelprogramma' moet zorgen voor het wegnemen van de barrières en het creëren van ruimte voor innovatie. Geadviseerd wordt een landelijke Taskforce op te richten met vertegenwoordigers van de belangrijkste partijen (I&M, EZ, provincies, waterschappen, natuurorganisaties, kennisinstellingen, bedrijfsleven) die ervoor zorgt dat meekoppelen veel hoger op de agenda komt en verantwoordelijk wordt gemaakt voor het uitvoeren van de benoemde acties en aanbevelingen uit dit onderzoek (*actie rijksoverheid*).

Geraadpleegde bronnen

- Bel, M. de, A.H.H.M. Schomaker en F.C.J. van Herpen, 2011. Meerwaarde Levende Waterbouw. Een maatschappelijke kostprijsanalyse. Royal Haskoning.
- Boonstra, F.G. et al., 2012: Terugblik op het IL. Kwalitatieve evaluatie van het Investeringsbudget Landelijk Gebied. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2371. 94 blz.
- Bureau Stroming, 2013. Mogelijkheden om geld te besparen door inzet van natuur. Een quickscan
- Buuren, A. van en G.T. Teisman, 2014. Samen verder werken aan de Delta. De governance van het Nationaal Deltaprogramma na 2014. Erasmus Universiteit.
- Coalitie Natuurlijke Klimaatbuffers, 2012. Kennis en kansen. Tussenrapportage 2010-2012.
- Coalitie Natuurlijke Klimaatbuffers, Stichting het Blauwe Hart en Deltaprogramma IJsselmeergebied, 2013. Verslag workshop natuurwinst bij flexibel peilbeheer in het IJsselmeergebied.
- Coalitie Natuurlijke Klimaatbuffers, 2013. Meekoppelkansen water en natuur.
- Ecoshape, 2012. Ecodynamische Visie IJsselmeer.
- Ellen, G.J. en A. van Buuren, 2014. De governance van slimme combinaties. Spelregels voor samenwerking rond meerlaagse vormen van waterveiligheid. Deltares en Erasmus Universiteit.
- Europese Commissie, 2012. Een blauwdruk voor het behoud van Europese Wateren.
- Groot, A.E., C.J. van Leeuwen, M. Tangelder, J.G. Timmerman, S.E Werners en J.M. van Loon-Steensma, 2014. Governance van innovatieve dijkconcepten in de Zuidwestelijke Delta. Handreiking voor projecten die veiligheid, economie en ecologie van een dijkzone combineren. Alterra-rapport 2506, Alterra.
- Hoogwaterbeschermingsprogramma, 2013. Projectenboek 2014.
- Hoogwaterbeschermingsprogramma, 2014. Handreiking verkenning. Versie 1.
- Jonker, R., van der Heijden, J., Altamirano, M., 2013. Water keren en combineren. Functiecombinaties bij waterkeringen. AT Osborne en Deltares.
- Loon et al, 2014. Nadere verkenning Groene Dollard Dijk. Een civieltechnische, juridische en maatschappelijke verkenning van de haalbaarheid van een brede groene dijk en mogelijke kleiwinning uit de kwelders.
- Ministerie van Economische zaken, april 2014. Natuurlijk verder, *Rijksnatuurvisie 2014*.
- Ministerie van Economische Zaken, 2014. Rijksnatuurvisie.
- Ministerie van EZ, 2013: Natuurpact ontwikkeling en beheer van natuur in Nederland. Kamerbrief.
- Ministerie van I&M en Rijkswaterstaat, 2014. Waterinnovaties in Nederland. Een beknopt overzicht.
- Ministerie van I&M, 2013. Rijksbegroting 2014. Deltafonds.
- Ministerie van I&M, 2013. Koersbepaling waterbeleid. Kamerbrief.
- Natuurpact, 2013.
- Provincie Noord-Brabant, 2008: Samenwerkingsmodel "Samen sterk in het buitengebied"
- Querner, E.P.; Rakhorst, M.; Hermans, A.G.M.; Hoegen, S.J.W., 2005: Verkenning van mogelijkheden om water vast te houden op het Drents Plateau; pilot noord west Drentse beken. Alterra rapport 1240, Wageningen.
- OECD Studies on Water, 2014. Water Governance in the Netherlands. Fit for the Future? OECD.
- PBL, 2013. Quickscan hoofdlijnennotitie. Ontwikkeling van beheer en natuur in Nederland. Globale toetsing van effectiviteit en doelmatigheid.
- Rijkswaterstaat, 2011. Slim combineren met de Meerwaardescan. Besparen van kosten, verhogen van meerwaarde en versnellen van het proces.
- Staf Deltacommissaris, 2014. Deltaprogramma 2014. Werk aan de Delta. Kansrijke oplossingen voor opgaven en ambities.
- Tromp et al., 2014. De waterkering: Flexibel gebruik in de ruimte. Handvatten voor toepassing in de praktijk.
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Interprovinciaal Overleg, Unie van Waterschappen en Rijk, 2011: Bestuursakkoord 2011-2015. 59 blz.

Waterschap Peel en Maasvallei, 2010: Eindrapport Nieuw Limburgs Peil. 60 blz.
Wesenbeeck, B. van, J. Reinders en T. Vulink, 2012. Zachte werken met harde trekken. Toepassingen van eco-engineering in de waterbouw. Rijkswaterstaat, Deltares en EcoShape.

Bijlage 1 Lijst met geïnterviewde personen voorbeeldprojecten

Project	Naam en organisatie	Rol
Waalweelde	Henk de Hartog, Provincie Gelderland	Initiatiefnemer Waalweelde
Zandmotor	Koen Oome, provincie Zuid-Holland	Projectleider
Veiligheidsbuffer Oesterdam	Björn van den Boom, Natuurmonumenten	Projectleider
Ooijen Wanssum	John Lucassen, projectbureau Ooijen-Wanssum	Projectleider
Groene Dollard Dijk	Erik Jolink, waterschap Hunze en Aa's	Projectleider
Regge	Ben Ordemans, waterschap Vechtstromen	Projectleider
Groene Rivier	Marcel Vermeulen, Staatsbosbeheer	Projectleider
Nieuwe Driemanspolder	M. van Es, Awareness	Communicatie-adviseur
Onlanden	Barend Buijs, provincie Drenthe	Beleidsadviseur
	Bert van Guldener, DLG	Projectleider
	Gerard Zeemans, waterschap Noorderzijlvest	Projectleider
	Bert Hummelen, Staatsbosbeheer	Lid bestuurscommissie
	Henk Hut, Staatsbosbeheer	Initiatiefnemer

Bijlage 2 Lijst met interviewvragen voorbeeldprojecten

INHOUD

- Wat waren de beoogde doelen van dit project en zijn deze doelen (proces en inhoud) bereikt?
- Hoofd en nevendoeel (water op natuur hoofddoeel)?
- Hoe vast stonden deze doelen? Kon daar flexibel mee worden omgegaan?
- Type maatregelen bv. peilbeheer, zandsuppletie etc.?
- Is er sprake van innovatie?
- In hoeverre effectiviteit van maatregelen goed onderbouwd met kennis?
- In hoeverre wordt er gemonitord en geëvalueerd?

PROCES

- Hoe is het project ontstaan/geïnitieerd?
- In welke fase van het project bv. verkenning, planfase, uitvoeringsfase, beheerfase ...
- Wat waren cruciale beslismomenten?
- Hoe is de wens tot meekoppelen ontstaan?
- Hoe is er draagvlak ontstaan voor het project?
- Bestuurlijk, ambtelijk, maatschappelijk
- Welke partijen waren erbij betrokken (aantal actoren)? Wie speelde(n) hierbij een sleutelrol?
- Wat maakt dat deze persoon(en) een sleutelrol vervulde? => op bestuurlijk niveau en op ambtelijk niveau
- Welke bestuurlijke niveaus betrokken
- In hoeverre is de timing belangrijk geweest?
- Wat is het tijdspad (hoeveel tijd heeft het gekost)? Verkennende fase, planfase, uitvoeringsfase, beheerfase
- Zijn burgerinitiatieven van invloed geweest? Zo ja, op welke manier? En wat zijn uw verwachtingen van deze initiatieven voor de toekomst?
- Wat waren belemmeringen die succes in de weg stonden of die overwonnen moesten worden?
- Welke rol heeft wet- en regelgeving gespeeld in het proces?
- Hoe is de vergunningverlening verlopen?

FINANCIERING

- Hoe werd dit project gefinancierd?
- Uit welke bronnen is geput?
- Hoe groot is budget?

Bijlage 3 Lijst met geïnterviewde personen

Organisatie	Naam	Functie
Rijksoverheid / Deltaprogramma		
Deelprogramma Nieuwbouw en Herstructurering	David van Zelm van Eldik	Directeur deelprogramma
Deelprogramma Waddengebied	Elze Klinkhammer	Directeur deelprogramma
Deelprogramma Zoetwater	Steffie Paardenkooper	Lid programmteam Zoetwater
Deelprogramma Zuidwestelijke Delta	Jan Nathan Rozendaal	Directeur Deelprogramma Zuidwestelijke Delta
Ministerie van I&M	Erin Schouten	Coördinatie Klimaatbufferprojecten
Rijkswaterstaat	Joost Backx	Projectleider Natura 2000
Hoogwaterbeschermingsprogramma	Joke Botterweg	Senior adviseur staf
Hoogwaterbeschermingsprogramma	Michelle Hendriks	Senior adviseur kennis en innovatie
Bedrijfsleven		
Vereniging van Waterbouwers	Fries Heinis	Directeur
Ecoshape	Jasper Fiselier	Senior adviseur
LLTB/LTO	John Tobben	Omgevingsmanager
Vitens	Mariette van Vlerken	Omgevingsmanager
Vitens	Henk Hunneman	Specialist ecologie
Waterschappen		
Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier	Els van Bon	Programmamanager wateropgave
Waterschap Peel- en Maasvallei	Frans Verdonschot	Beleidsmedewerker
Waterschap Vallei & Veluwe	Ruben van Kessel	Programma-coördinator KRW
Waterschap Aa en Maas	Harry Menning	KRW-coördinator
Waterschap Brabantse Delta	Leo Santbergen	Beleidsmedewerker
Waterschap Brabantse Delta	Peter Jansen	Beleidsmedewerker
Wetterskip Fryslân	Theunis Osinga	Gebiedscoördinator ZW-Fryslân
Waterschap Hunze en Aa's	Jelmer Kooistra	Afdelingshoofd / KRW-coördinator
Hoogheemraadschap Schieland en Krimpenerwaard	Jan Oostdam	Procesmanager
RAO's		
Rijn-West	Steven Visser	RAO voorzitter
Rijn-Oost	Rolf Koops	RAO voorzitter
Rijn-Noord	Eveline Hilhorst	RAO voorzitter
Maas	Henri Schouten	RAO voorzitter
Schelde	Reinier van Nispen	RAO voorzitter
Provincies		
Provincie Utrecht	Marjolein Braam	Coördinator Deltaprogramma / Coördinator Nederrijn-Lek
Provincie Overijssel	Frans Stam	Programmamanager
Provincie Noord-Holland	Anneke Houdijk	Beleidsmedewerker
Provincie Flevoland	IJsbrand Zwart	Beleidsmedewerker Water
Provincie Zuid-Holland	Luc Absil	Beleidsmedewerker Water
Provincie Zuid-Holland	Jan Strijker	Beleidsmedewerker Water
Natuurorganisaties		
Natuur en Milieu Overijssel	Willem Seine	Projectleider Water, Voedsel en Energie
Gelderse Natuur- en Milieu Federatie	Roelof van Loenen Martinet	Coördinator Natuur- en Milieu Federaties
Staatsbosbeheer	Marcel Vermeulen	Projectleider
Staatsbosbeheer	Allard van Leerdam	Eco-hydroloog
Staatsbosbeheer	Michiel Firet	Programmamanager Waddengebied
Staatsbosbeheer	Marieke van Gerven	Eco-hydroloog
Coalitie Natuurlijke Klimaatbuffers / ARK Natuurontwikkeling	Marjolein Sterk	Medewerker CNK / ARK
Natuurmonumenten	Paul Vertegaal	Adviseur water- en natuurbeleid

Bijlage 4 Lijst met interviewvragen

Ervaringen met meekoppelen

- Wat verstaat u onder meekoppelen van water- en natuuropgaven?
- In welke situaties is meekoppelen succesvol verlopen en wat zijn de succesfactoren?
- In welke situaties is meekoppelen niet goed gelukt en waarom niet?
- Wat zijn volgens u de belangrijkste randvoorwaarden voor meekoppelen?
- Wat zijn volgens u de belangrijkste belemmeringen voor meekoppelen?
- Kunt u een geslaagd meekoppelproject noemen dat we in het kader van dit onderzoek nader zouden kunnen analyseren op succesfactoren?
- Kunt u een minder geslaagd meekoppelproject noemen dat we in het kader van dit onderzoek nader zouden kunnen analyseren op faalfactoren?
- Welke stakeholders zijn het meest van belang om een meekoppelproject succesvol te laten verlopen?

Waar liggen kansen voor meekoppelen?

- Waar liggen kansen voor meekoppelen in de periode 2014-2021? Het gaat zowel om perspectieven vanwege beleidsontwikkelingen, als om concrete projecten die worden voorbereid.
- Zijn deze kansen te specificeren voor meekoppelen van waterdoelen resp. natuurdoelen?
- Verwacht u dat deze kansen volop zullen worden benut? Waarom wel/niet? Wat zijn eventuele belemmeringen?
- Wat moet er gebeuren en door wie om deze kansen te verzilveren?
- Welke mogelijkheden voor financiering zijn er vanuit beleidsopgaven voor water en natuur?

Alterra Wageningen UR
Postbus 47
6700 AA Wageningen
T 0317 48 07 00
www.wageningenUR.nl/alterra

Alterra-rapport 2533
ISSN 1566-7197

Alterra Wageningen UR is hét kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.

De missie van Wageningen UR (University & Research centre) is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.000 medewerkers en 9.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Alterra Wageningen UR
Postbus 47
6700 AA Wageningen
T 317 48 07 00
www.wageningenUR.nl/alterra

Alterra-rapport 2533
ISSN 1566-7197

Alterra Wageningen UR is hét kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.

De missie van Wageningen UR (University & Research centre) is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.000 medewerkers en 9.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

